

**Birleşmiş Milletler
İşkenceye Karşı Komite'ye
Türkiye'nin Beşinci Dönemsel
Raporu için Sunulan
Alternatif Rapor**

ve

**Birleşmiş Milletler
İşkenceye Karşı Komite'nin
Türkiye'nin Beşinci Dönemsel
Raporu'na İlişkin Sonuç
Gözlemleri (CAT/C/TUR/CO/5)**

**Birleşmiş Milletler
İşkenceye Karşı Komite'ye
Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu için Sunulan
Alternatif Rapor**

ve

**Birleşmiş Milletler
İşkenceye Karşı Komite'nin
Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu'na İlişkin
Sonuç Gözlemleri (CAT/C/TUR/CO/5)**

Eylül 2024

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları 155

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

Mithatpaşa Caddesi 49/11 Kızılay 06420 Ankara

Tel: (312) 310 66 36 • Faks: (312) 310 64 63

E-posta: tihv@tihv.org.tr

<http://www.tihv.org.tr>

ISBN: 978-605-9880-45-9

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş,
hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur.
Statüsü 30 Aralık 1990 tarihli ve 20741 sayılı *Resmi Gazete*'de
yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

BULUŞ Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri San. Tic., Ankara

Tel: (312) 222 44 06 • Faks: (312) 222 44 07

www.bulustasarim.com.tr

Bu yayın aşağıdaki kuruluşların maddi desteğiyle hazırlanmış ve basılmıştır:

İsveç Büyükelçiliđi
Norveç Büyükelçiliđi
Sigrid Rausing Trust

Bu belgenin içeriği yalnızca Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın sorumluluğundadır;
hiçbir şekilde maddi destek veren kurumların duruşunu yansıttığı addedilemez.

**THE
SIGRID
RAUSING
TRUST**

Bu belgede geçen görüş ve düřüncelerden sadece
Türkiye İnsan Hakları Vakfı sorumludur.

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ATUD:	Adli Tıp Uzmanları Derneği
AYM:	Anayasa Mahkemesi
BİK:	Basın İlan Kurumu
BM:	Birleşmiş Milletler
BMİHK:	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi
CMK:	Ceza Muhakemesi Kanunu
CPT:	Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi
CTE:	Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
DERBİS:	Dernekler Bilgi Sistemi
ENCJ:	Avrupa Yargı Konseyleri Ağı
GGM:	Geri Gönderme Merkezi
GÖÇİZDER:	Göç İzleme Derneği
HAGB:	Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması
HSK:	Hakim ve Savcılar Kurulu
HSYK:	Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu
İHD:	İnsan Hakları Derneği
İKS:	İşkenceye Karşı Sözleşme
KHK:	Kanun Hükmünde Kararname
FATF:	Mali Eylem Görev Gücü
MSHUS:	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
OHAL:	Olağanüstü Hal
OPCAT:	İşkenceye Karşı Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol
PVSK:	Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
SES:	Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası
SOHRAM:	Şiddet ve Göç Mağdurları Rehabilitasyon ve Adaptasyon Merkezi
SPT:	Birleşmiş Milletler İşkenceyi ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşaağılayıcı Muamele veya Cezayı Önleme Alt Komitesi
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK:	Türk Ceza Kanunu
TİHEK:	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TİHV:	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TMK:	Terörle Mücadele Kanunu
TOHAV:	Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTB:	Türk Tabipleri Birliği
UÖM:	Ulusal Önleme Mekanizması

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	1
II. SÖZLEŞME’NİN 1. VE 4. MADDELERİNİ İLGİLENDİREN KONULAR.....	2
III. SÖZLEŞME’NİN 2. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR	4
Resmi ve/veya resmi olmayan gözaltı yerlerinde işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında.....	5
Barışçıl gösteri ve yürüyüşlere katılanlara yönelik işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında.....	8
Çocuklara yönelik işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında	9
Cinsel işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında.....	9
Bir işkence yöntemi olarak ters kelepçe ve diğer uygunsuz kelepçe uygulamaları	11
Keyfi alıkoyma iddiaları hakkında	12
Zorla kaybetme vakaları hakkında.....	13
Olağanüstü hallerde yükümlülüklerin azaltılması hakkında	16
OHAL dönemindeki düzenleme ve uygulamalar hakkında.....	16
Hukukun üstünlüğü ve yargının bağımsızlığı hakkında.....	20
Temel hukuk ve usul güvenceleri hakkında	21
İzin sistemi hakkında	26
Zamanaşımı hakkında	27
Ulusal Önleme Mekanizması hakkında.....	28
İnsan hakları savunucularına yönelik tehditler hakkında	29
IV. SÖZLEŞME’NİN 3. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR.....	36
V. SÖZLEŞME’NİN 10. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR.....	38
İstanbul Protokolü eğitim programları hakkında.....	38
VI. SÖZLEŞME’NİN 11. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR	40
Hapishanelerdeki aşırı kalabalıklaşma sorunu hakkında	40
Yeni tip hapishaneler hakkında.....	42
Hapsetmeye alternatifler hakkında.....	42
Hapishanelerdeki işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları hakkında.....	43
Hapishanelerdeki sağlık hakkı ihlalleri hakkında	45
Hapishanelerdeki yaşam hakkı ihlalleri hakkında	47
Hapishanelerdeki tecrit/izolasyon uygulamaları hakkında.....	48
Hükümlülerin salıverilmelerinin keyfi biçimde engellenmesi hakkında	48
Hapishane koşulları hakkında.....	49
Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası hakkında	51

VII. SÖZLEŞME’NİN 12. VE 13. MADDELERİNİ İLGİLENDİREN KONULAR.....	54
Ankara Barosu raporlarında yer alan yakın dönem işkence ve diğer kötü muamele iddiaları hakkında	54
Güneydoğu’daki güvenlik operasyonlarıyla ilişkili işkence ve diğer ağır insan hakları ihlalleri iddiaları hakkında	55
Aşırı güç kullanımına ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar hakkında	57
Gözaltında ölümlere ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar hakkında	58
Zorla kaybetme iddialarına ilişkin ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar hakkında	60
AİHM kararlarının uygulanması hakkında	61
Kolluk Gözetim Komisyonu hakkında.....	62
İşkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldıklarını iddia edenlere açılan karşı davalar hakkında	65
VIII. SÖZLEŞME’NİN 14. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR	69
Giderim, onarım ve rehabilitasyon hakkında	69
IX. SÖZLEŞME’NİN 15. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR	72
Kayıt dışı ve zorla ifade alma uygulamaları hakkında	72
TÜRKİYE’NİN BEŞİNCİ DÖNEMSEL RAPORU’NA İLİŞKİN SONUÇ GÖZLEMLERİ.....	73
A. Giriş.....	74
B. Olumlu hususlar	74
C. Temel endişe konuları ve tavsiyeler	75

I. GİRİŞ

1. Bu rapor¹, Türkiye hükümetinin (Hükümet), İşkenceye Karşı Komite (Komite) tarafından 27 Aralık 2018 tarihinde yayınlattırılan “Türkiye’nin beşinci dönemsel raporunun sunulmasından önce ele alınması gereken konular listesi”² doğrultusunda verdiği yanıtları içeren ve 4 Nisan 2022 tarihinde yeniden yayınlattırılan beşinci dönemsel raporunun³ alternatifi niteliğindedir. Bu raporda ayrıca, konular listesinin yayınlanmasının ardından meydana gelen ve Komite’yi ilgilendiren kimi güncel konu ve olaylara da değinilecektir. Rapor, konular listesi ve Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme’deki (İKS) hükümlerinin uygulanmasına odaklanan hükümet raporunun yapısını takip etmektedir.⁴
2. Bu raporda sunulan olay ve olgular, İKS’nin uygulanmasındaki sistematik sorunları tespit etmeye yarar nitelikte, doğrulanmış vakalara ve verilere dayanarak seçilmiştir. Aydınlatılmış onam süreçlerinin zorluğu nedeniyle sınırlı sayıda tekil örneğe yer verilmiş olsa da paylaşılan tekil örnekler sistematik sorunların tezahürü olarak değerlendirilmelidir.⁵
3. Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), 1990 yılından bu yana işkence görenlere ve yakınlarına tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunmakta, işkencenin önlenmesine yönelik çalışmalar sürdürmektedir. TİHV, 1999 yılında tamamlanıp Birleşmiş Milletler (BM) organlarına sunulan *İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu*’nun (İstanbul Protokolü) hazırlık sürecindeki öncü rolünün yanı sıra, İstanbul Protokolü’nün 2022 baskısının hazırlık sürecine katkı sunan dört sivil toplum kurumundan birisidir. Türkiye’nin üçüncü ve dördüncü dönemsel raporlarına alternatif olan raporlarını da Komite’ye sunmuş olan TİHV, 2010 yılından itibaren bu sürecin bir parçası olmuştur.⁶

1 Türkiye’nin beşinci dönemsel raporuna alternatif olarak sunulan bu rapor, sadece TİHV’in değil; ilgili insan hakları örgütleri ve birçok insan hakları savunucusunun ortak çaba ve birlikte çalışmasının ürünü olarak değerlendirilmelidir. Adli Tıp Uzmanları Derneği (ATUD), Antalya Barosu İnsan Hakları Merkezi, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD), Diyarbakır Barosu, Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu, Hakikat Adalet Hafıza Merkezi (Hafıza Merkezi), İnsan Hakları Derneği (İHD), Özgürlük için Hukukçular Derneği (ÖHD) ve Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı’nın (TOHAV) insan hakları savunucularına ve saygıdeğer üyelerine teşekkürler.

2 BM İşkenceye Karşı Komite (27 Aralık 2018), *List of issues prior to reporting (LoIPR)*, [CAT/C/TUR/QPR/5].

<https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=CAT%2FC%2FTUR%2FQPR%2F5>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

3 *Fifth periodic report submitted by Turkey under article 19 of the Convention pursuant to the simplified reporting procedure* [CAT/C/TUR/5] (4 Nisan 2022), <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=CAT%2FC%2FTUR%2F5&>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

4 Bu raporda, BM Genel Kurulu’nun 21 Nisan 2014 tarihinde dolaşıma sokulan A/RES/68/268 sayılı kararında belirtilen kelime sayısı olan 21.200 limitine özen gösterilmiştir. Alternatif raporlar için standart bir kelime sayısı belirlenmemiş olması ve Komite’nin sonuç gözlemlerinden bu yana geçen süre ve bu süre zarfındaki ihlallerin boyutu böyle bir tercihi zorunlu kılmıştır. Bkz. BM Genel Kurulu (21 Nisan 2014). *Strengthening and enhancing the effective functioning of the human rights treaty body system* (A/RES/68/268). <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/68/268&Lang=E>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

5 Bu raporda Komite ile paylaşılan örneklerde “zarar vermeme” ilkesine ve özel hayatın gizliliğine riayet edilmiştir. Bazı vakalarda kamuya açık kaynaklardan bilgi edinilmesi üzerine kişilerin avukatları ile iletişime geçilmiş ve avukatlarının rızası alınarak ilgili belgeler temin edilmiş ve raporda Komite ile paylaşılan bilgilere erişilmiştir. Kamuya açık kaynaklardan erişilenler dışındaki vakalarda ise ilgili kişiler raporlama süreci hakkında bilgilendirilmiş ve aydınlatılmış rızaları alınmıştır. Aynı zamanda insan hakları ihlallerine de maruz kalan bu kişiler, BM organlarıyla işbirliği yaptıkları için misillemeye maruz kalan kişileri korumayı amaçlayan San José Rehber İlkeleri hakkında da bilgilendirilmiş ve böyle bir durumla karşılaşmaları halinde BM organlarıyla temas kurmalarının kolaylaştırılabileceği konusunda bilgilendirilmişlerdir.

6 TİHV (15 Ekim 2010). *BM İşkenceye Karşı Komite Üçüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*.

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=INT%2FCAT%2FNGO%2FTUR%2F45%2F10192&

TİHV (Mart 2016). *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*.

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=INT%2FCAT%2FCSS%2FTUR%2F23459&. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

II. SÖZLEŞME’NİN 1. ve 4. MADDELERİNİ İLGİLENDİREN KONULAR

4. Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) işkence suçunu düzenleyen 94. maddesinde, Komite’nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde yer alan tavsiyesi⁷ doğrultusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu durum, Komite’nin 2 No’lu Genel Yorumu’nda⁸ dikkat çektiği gibi cezasızlığa imkan veren yasal boşluklar yaratmaktadır. Bu yasal boşluklar, Komite’nin de tespit ettiği⁹ gibi kanun maddesinin yapısıyla birlikte söz konusu maddenin yorumlanmasından da kaynaklanmaktadır. Hükümetin raporunda referans verdiği¹⁰ Yargıtay kararındaki yorumlama, TCK 94’ün gerekçesinde işkence teşkil eden fiillerin tanımlanma şekli ve bu fiillerin “sistemik ve belirli bir süre içinde” ve “süreklilik arz eder” şekilde işleme şartına bağlanmasındandır. Bu durum, Komite’nin üçüncü dönem sonuç gözlemlerinde¹¹ dikkat çektiği işkence ve diğer kötü muamele iddialarının, TCK’nın 94-96. maddeleri uyarınca değil, TCK’nın 86 ve 256. maddeleri uyarınca soruşturulduğu ve bu soruşturuların izin sistemine¹² tabi tutulduğu gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde cezasızlık yönünden endişe verici olmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte, raporlama döneminde TCK 94’ün birinci fıkrasına ekleme yapılmıştır.¹³ Ne var ki bu eklemeye, Sözleşme’nin birinci maddesi gözetilmeyerek toplumsal cinsiyete değil, biyolojik cinsiyete dayalı ayrımcılıkla bağlantılı işkence fiilleri yönünden verilecek cezada artırımı gidilmiştir. Bu, olumlu bir gelişme olsa da özellikle toplumsal cinsiyeti dışarıda bırakması nedeniyle yetersiz ve yanlış bir düzenlemedir.

7 BM İşkenceye Karşı Komite (2 Haziran 2016), *Concluding observations on the fourth periodic reports of Turkey* (CAT/C/TUR/CO/4), para.18. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/C/TUR/CO/4&Lang=E>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

8 BM İşkenceye Karşı Komite (24 Ocak 2008), *General Comment No.2: Implementation of Article 2 by States Parties*, para.9. <https://www.ohchr.org/node/84504>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

9 CAT/C/TUR/CO/4, para.18.

10 CAT/C/TUR/5, para.9.

11 BM İşkenceye Karşı Komite (20 Ocak 2011), *Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention* (CAT/C/TUR/CO/3), para.7. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/C/TUR/CO/3&Lang=E>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

12 Bkz. para.40-41.

13 Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (12 Mayıs 2022), Madde 4: “(Ek cümle:12/5/2022-7406/4 md.) Suçun kadına karşı işlenmesi hâlinde cezanın alt sınırı beş yıldan az olamaz.” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220527-7.htm>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

1-4. MADDELERE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- Türk Ceza Kanunu'nun "işkence" suçunu düzenleyen 94. maddesini, Sözleşme'nin 1. maddesiyle uyumlu olacak şekilde düzenlemelidir. Bu düzenleme ile işkence fiillerine başvurulmasının saiklerine veya nedenlerine kanun maddesinde yer verilmeli ve işkenceye maruz kalan kişi dışındaki bir kimseye gözdağı vermek, bu kişiyi zorlamak veya bu kişiden bilgi veya itiraf elde etmek niyetiyle veya her türlü ayrımcılığa dayalı herhangi bir nedenle işlenen fiiller ayrıca suçun tanımı kapsamına alınmalıdır,
- İşkence teşkil eden fiillerin Türk Ceza Kanunu'nun 94. maddesinin gerekçesinde belirtildiği gibi "sistemik olarak ve belirli bir süre içinde" ve "sürekli bir şekilde" işlenmesi koşuluna bağlanmasını önleyecek gerekli tedbirleri almalıdır,
- Savcıların hangi durumlarda Türk Ceza Kanunu'nun 86 ve 256. maddelerine başvurabileceklerini açık bir şekilde ortaya koyan ve böylece işkence ve diğer kötü muamele iddialarına ilişkin soruşturmalarda 94-95. maddeler yerine bu maddelere başvurulmasını önleyecek kılavuz ilkeler oluşturmalıdır,
- İşkence ve diğer kötü muamele fiillerinin faili olan kolluk görevlilerine cezai yaptırımların yanı sıra uygun ve etkili disiplin yaptırımlarının uygulanmasını garanti altına almalıdır,
- İşkence ve diğer kötü muamele fiillerini önlemede başarısız olan, işkence ve diğer kötü muamele iddialarından haberdar olduklarında harekete geçmeyen üst düzey kolluk görevlilerinin de uygun şekilde yaptırıma tabi tutulmasını ve cezalandırılmasını garanti altına almalıdır,
- İşkence ve diğer kötü muamele faileri hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve hapis cezalarının ertelenmesi hükümlerine başvurulmasından mutlak şekilde sakınmalıdır,
- "Askeri suçlar" nedeniyle verilecek hapis cezalarının ertelenmesini, hapis cezalarının alternatif yaptırımlara çevrilmesini ve hükmün açıklanmasının geri bırakılmasını mümkün kılan 6722 sayılı Kanun'un 9,11 ve 14. maddelerini yürürlükten kaldırmalıdır.

III. SÖZLEŞME’İN 2. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR¹⁴

5. Her ne kadar hükümet tarafından “işkenceye karşı sıfır tolerans”¹⁵ gösterildiği iddia edilse de, 2016-2023 yılları arasında sadece TİHV’e yapılan başvurular bile Türkiye’nin işkence ve diğer kötü muameleyi engellemek konusunda başarısız olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1: 2016-2023 yıllarında TİHV’e başvuran kişi sayısı

Başvuru yılı	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Total
Yurt içinde işkence gören kişi sayısı	427	564	505	822	561	871	1072	731	5553
Ağır insan hakları ihlaline maruz kalan kişi sayısı	0	0	9	16	1	0	7	1	34
Yurt dışında işkence gören kişi sayısı	11	12	19	19	12	44	38	7	162
İşkence görenin yakını	47	40	51	51	31	57	84	42	403

Tablo 1’de görülebileceği üzere, 2016-2023 yılları arasında TİHV’e başvuran 6152 kişinin 5553’ü, Türkiye sınırları içerisinde işkenceye maruz bırakıldığını belirtmiştir. Aynı dönemde ayrıca, ağır insan hakları ihlallerine, yurt dışında işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılanlar ile işkence gören kişilerin yakınlarını kapsayan 599 kişi de tıbbi destek almak ve işkencenin belgelenmesi amacıyla TİHV’e başvurmuştur.

Tablo 2: İşkenceye maruz kaldığı veya işkence görenin yakını olduğu için TİHV’e başvuruların son gözaltı tarihine göre oransal dağılımı

Son gözaltı yılı (n)	Önceki yıllar (1151)	2016 (820)	2017 (699)	2018 (577)	2019 (603)	2020 (457)	2021 (681)	2022 (752)	2023 (412)	Toplam (6152)
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Yurt içinde işkence gören*	93,2	93,4	92,3	89,9	89,6	91,7	88,1	87,2	89,6	90,8
Yurt dışında işkence gören	6,8	0,9	2,0	1,2	2,0	1,5	3,5	1,6	0,2	2,6
İşkence görenin yakını	0,0	5,7	5,7	8,8	8,5	6,8	8,4	11,2	10,2	6,6

(*Türkiye’de ağır insan hakları ihlaline maruz kalan başvurular, yurt içinde işkence görenler kategorisinde değerlendirilmiştir)

14 Bu bölümde konular listesinin 2 - 21. paragraflarındaki sorulara yanıt verilecektir. Ancak Komite’nin de konular listesinde 2 No’lu Genel Yorum’a atfıla belirttiği gibi İKS’nin 2. maddesi, doğası gereği diğer maddelerle de yakından ilişkilidir ve dolayısıyla burada verilen cevaplar konular listesinde diğer maddeler altında yer verilmiş hususlara değinebilir.

15 CAT/C/TUR/5, para. 47; Ayrıca bkz. *Reply from the authorities (08/08/2023) following a communication from NGOs (Truth Justice Memory Center (Hafıza Merkezi), Human Rights Association (İnsan Hakları Derneği) and Human Rights Foundation of Turkey (Türkiye İnsan Hakları Vakfı)) (07/08/2023) in the case of BATI AND OTHERS v. Turkey (Application No. 33097/96), para. 3. [https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2023\)944E](https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2023)944E). (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)*

6. Türkiye sınırları içerisinde işkenceye maruz bırakılan 5553 kişinin son gözaltına alındıkları tarih incelendiğinde 2016-2023 yılları arasında yapılan gözaltıların oranının %85'in altına düşmeyen bir yoğunluğa sahip olduğu görülecektir.

Tablo 3: Türkiye’de işkenceye maruz kalan ve TİHV’e başvuruların gözaltına alınma koşulları

Son gözaltı yılı (n)	Önceki yıllar (1073)	2016 (766)	2017 (645)	2018 (519)	2019 (540)	2020 (419)	2021 (599)	2022 (656)	2023 (369)	Toplam (5587)
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Resmi gözaltı	24,0	48,3	54,3	50,9	54,8	61,6	54,3	67,1	70,7	50,5
Hapishane	59,4	32,8	31,9	36,0	20,4	19,8	13,7	9,5	3,3	29,2
Kayıt dışı gözaltı	7,9	11,1	7,8	4,6	4,8	6,7	15,0	23,2	24,9	11,3
Toplumsal gösteri	4,9	5,1	2,5	4,4	11,7	4,1	13,3	15,2	12,7	7,8
Kaçırılma	0,2	0,1	0,9	0,8	0,6	1,0	0,0	0,5	0,8	0,5
Ev baskınları	1,9	1,4	0,6	1,5	2,2	5,7	2,3	3,2	6,2	2,5
Ev/yaşam alanında alıkoyma	1,6	1,2	0,2	0,2	0,9	1,7	1,3	1,2	0,5	1,0
Geri Gönderme Merkezi	0,1	0,0	0,2	0,2	0,4	0,5	1,2	0,0	0,3	0,3
Diğer	0,7	0,7	1,4	1,9	5,6	1,2	2,3	3,0	4,6	2,1

7. Yukarıda görülebileceği gibi kayıt dışı gözaltılarda kaygı verici bir artış vardır. Bu verilerin yalnızca TİHV’e başvuru yapabilen kişileri kapsadığı ve Türkiye’nin yakın geçmişinde kayıt dışı gözaltıların, baskı ve sindirme ile birlikte toplumun tamamına gözdağı verme amacıyla kullanıldığı da düşünüldüğünde durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Buna ek olarak, kayıt dışı gözaltılara, bilhassa üniversite öğrencileri, gazeteciler ve politik aktivistler başta olmak üzere muhalif kişileri, baskı ve tehdit yöntemleriyle polis ve istihbarat birimleriyle işbirliğine zorlamak için de başvurulmaktadır. Örneğin, İnsan Hakları Derneği’ne (İHD) bu kapsamda yapılan başvurulara göre; 2016’da en az 140, 2017’de en az 131, 2018’de en az 160, 2019’da en az 137, 2020’de en az 188, 2021’de en az 190 ve 2022’de en az 198 kişinin kaçırılma ve diğer tehditlere maruz kaldığı tespit edilmiştir.¹⁶

Resmi ve/veya resmi olmayan gözaltı yerlerinde işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında¹⁷

8. Türkiye sınırları içerisinde işkenceye maruz bırakıldığını belirten başvuruların son işkence gördükleri mekanlar incelendiğinde il emniyet müdürlüklerine ait birimler, gözaltı araçları ile sokak, açık alan veya toplumsal gösteri alanları yaygın işkence mekanları olarak öne çıkmaktadır.

¹⁶ Burada yer verilen veriler, İHD tarafından açıklanan insan hakları ihlallerine ilişkin yıllık bilançolardan derlenmiştir. Tüm bilançolar için bkz. <https://www.ihd.org.tr/category/c86-raporlar/c32-bilanar>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

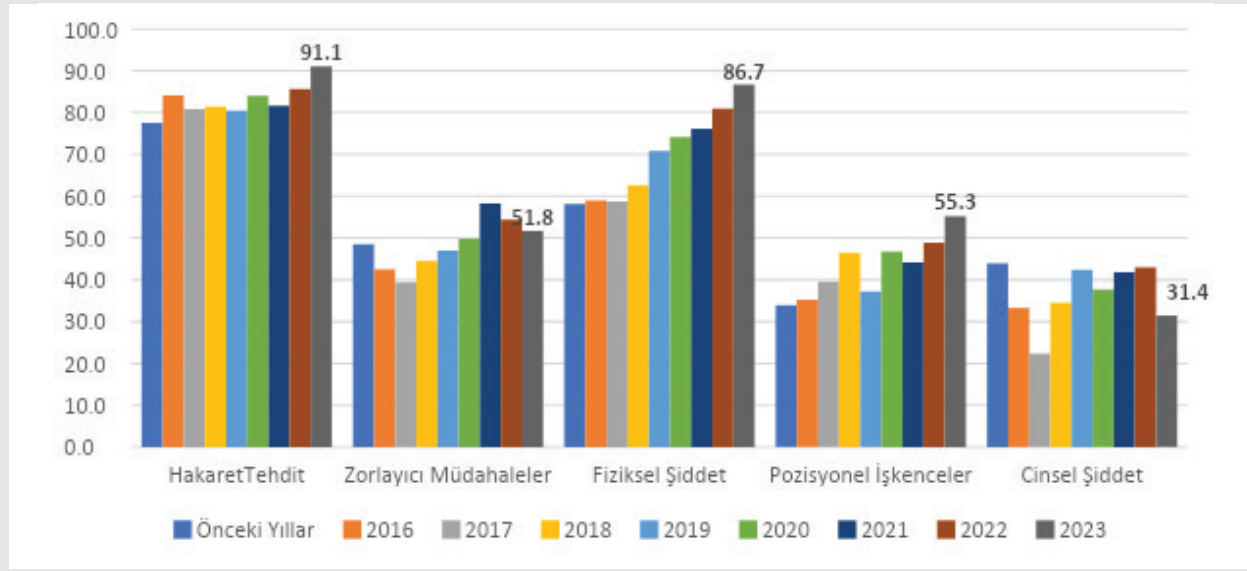
¹⁷ “Resmi olmayan gözaltı yeri” kavramı, Komite’nin bu yöndeki kararıyla (Communication No. 262/2005, CAT/C/37/D/262/2005, para. 8.10) uyumlu olarak konular listesinde kullanıldığı halinden (CAT/C/TUR/QPR/5, para.8) daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca bkz. Nils Melzer (20 Temmuz 2017), *Extra-custodial use of force and the prohibition of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment* (A/72/178), para.36 ve 38. <https://digitalibrary.un.org/record/1302624?v=pdf>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

Tablo 4: Türkiye’de işkenceye maruz kalan ve TİHV’e başvuranların işkence gördüğü mekanlar

Son gözaltı yılı (n)	Önceki yıllar (1073)	2016 (766)	2017 (645)	2018 (519)	2019 (540)	2020 (419)	2021 (599)	2022 (656)	2023 (369)	Toplam (5587)
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Emniyet	53,4	51,3	53,2	55,1	39,4	47,3	39,7	45,9	43,1	48,4
Polis karakolu	7,4	11,6	12,6	18,1	15,6	13,1	11,2	7,0	9,5	11,3
Jandarma komutanlığı	6,2	1,3	2,5	1,0	1,7	1,2	2,3	0,6	2,2	2,5
Jandarma karakolu	4,0	1,7	3,3	2,1	4,4	3,3	1,3	1,8	1,1	2,7
Araç içi	17,0	32,0	32,4	40,3	30,2	38,4	38,2	42,2	58,3	33,8
Sokak/açık alan	21,4	33,4	36,4	38,7	44,3	46,5	53,5	69,7	77,2	43,3
Kendi mekanı	17,4	19,6	17,5	18,7	22,4	22,0	16,2	11,3	13,0	17,5
Belirsiz kapalı mekan	1,0	1,3	0,2	0,6	0,9	0,5	0,5	0,5	0,0	0,7
Hapishane	0,8	0,7	1,2	1,2	0,0	0,5	0,5	0,3	0,0	0,6
Diğer	2,6	4,4	4,3	2,5	4,3	4,8	14,0	6,6	3,0	5,1
Bilgi yok/hatırlamıyor	1,8	0,1	0,5	0,4	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0	0,5

Tablo 4’te görülebileceği gibi resmi gözaltı merkezlerinde işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları, uygulayıcıların ihtiyaç duydukları ölçüde ancak sistematik bir biçimde uygulanmaktadır.

Grafik 1: TİHV’e başvuranların yıllara göre gözaltı sürecinde maruz bırakıldıkları işkence yöntemleri

9. Gözaltına alınan kişiler, il emniyet müdürlüklerinde ya da ilçe emniyet müdürlüklerine bağlı polis karakollarında işkenceye maruz bırakılmaktadır. 5553 başvurunun 3334’ünün il emniyet müdürlükleri ya da ilçe emniyet müdürlüklerine bağlı polis karakollarında işkenceye maruz kalması, emniyete ait birimlerde işkencenin sistematik ve yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir. Örneğin;

- 4 Mayıs 2022 tarihinde İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde sokakta sözlü taciz ve fiziksel şiddete maruz bırakılarak gözaltına alınan trans kadın Murat Kesken’in suç duyurusunda yer alan ifadelerine göre, Kesken’e

yönelik fiziksel şiddet karakol içinde de devam etmiştir. Yüz bölgesi de dahil olmak üzere birçok darbe alan Kesken, cinsel olarak da taciz edilmiştir. Kesken, daha sonra saçları çekilerek zorla yere yatırılmış ve yerleri yalamaya zorlanarak aşağılayıcı muameleye maruz bırakılmıştır.¹⁸ “Şikayetçi değilim” yazılı bir kağıt imzalanmaya zorlanan Kesken, idari para cezası kesilerek serbest bırakılmıştır.¹⁹

10. Gözaltı aracı olarak kullanılan araçlarda işkence, sistematik ve yaygın bir uygulamaya dönüşmüştür. 2021²⁰ ve 2022²¹ yılına ait başvuruların aktardığı bilgilerden işkencenin araç içerisinde başlayıp daha sonra farklı birimlerde devam ettiği saptanabilmektedir. Örneğin;
- 14 Nisan 2019 tarihinde İstanbul’daki Çırağan Sarayı’nda Cumhurbaşkanı Erdoğan ve eşinin nikah şahidi olarak katılacağı bir düğün için trafiğin kesilmesine tepki gösteren avukat Sertuğ Sürenoğlu, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın korumaları tarafından gözaltına alınmıştır. Sürenoğlu’nun suç duyurusu aşamasında verdiği ifadesine göre, gözaltına alındıktan sonra koruma polisleri tarafından kullanılan jip tarzı bir araca götürülmüştür. Bu aşamada gözleri bağlanan ve elleri ters kelepçelenen Sürenoğlu, iki saat boyunca²² kaba dayak işkencesine maruz bırakılmıştır.²³
 - Van ve Şırnak arasındaki Çığlıca Köyü Yoğurtlu Mezrası’nda yaşayan Osman Şiban ve Servet Turgut, 11 Eylül 2020 tarihinde askerler tarafından gözaltına alınmıştır. Olay hakkındaki raporda²⁴ yer alan bilgilere göre; Şiban ve Turgut, gözaltına alındıktan sonra fiziksel şiddete maruz bırakılarak askeri helikoptere bindirilmiş ve burada da kaba dayak işkencesine maruz bırakılmıştır.²⁵ İl Jandarma Komutanlığı’na getirilen Şiban ve Turgut, helikopterden çok sayıda askerin arasına atılmış ve o andan itibaren toplu kaba dayığa maruz bırakılmışlardır. Maruz bırakıldıkları işkence sonucu Şiban komaya girmiş,²⁶ Turgut ise yoğun bakımda hayatını kaybetmiştir.²⁷
 - Avukat Filiz Ölmez, Şırnak’ın Cizre ilçesinde 79 gün süren sokağa çıkma yasağının 2 Mart 2016 tarihi itibarıyla kaldırılmasının ardından evinden çıktıktan sonra polisler tarafından durdurulmuştur. Baro kimliğini çıkartmaya çalışan Ölmez, zırhlı araçtan çıkarak gelen bir polis memuru tarafından sürüklenecek araç içerisine alınmış ve araç içerisinde işkenceye maruz bırakılmıştır. Aynı gün Cizre Cumhuriyet

18 Bu örneği, gözaltında toplumsal cinsiyet temelli cinsel işkence olarak tanımlamak daha uygun olacaktır. Bkz. İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu (İstanbul Protokolü 2022 Edisyonu), para. 282. <https://tihv.org.tr/kutuphane/istanbul-protokolü>; *The Hague Principles on Sexual Violence* [Cinsel Şiddet Üzerine Lahey Prensipleri], s. 16. <https://4genderjustice.org/ftp-files/publications/The-Hague-Principles-on-Sexual-Violence.pdf>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

19 Kesken, serbest kaldıktan sonra kendi imkanlarıyla hastaneye giderek darp raporu almış ve 16 Mayıs 2022 tarihinde, Taksim Polis Karakolu’nda görevli polis amiri ve olay yerinde görevli bekçi hakkında, “işkence,” “cinsel taciz” ve “nefret ve ayrımcılık” suçları yönünden suç duyurusunda bulunmuştur. Avukatlarından edinilen bilgiye göre, suç duyurusu üzerine soruşturma (Soruşturma no. 2022/93614) başlatılan İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, olayın araştırılması için şüphelilerin görev yerleri itibarıyla bağlı olduğu Beyoğlu İlçe Emniyet Müdürlüğü’ne talimat vermiştir. İlçe emniyet müdürlüğü yetkilileri, olaya ilişkin görüntü kayıtlarının silindiğini ve olaya tanık olan birisi olmadığını savcılığa bildirmiştir. Olaya karışan iki bekçinin ifadesini alan soruşturma savcısı, Taksim Polis Karakolu’nda görevli polis amirinin tespitine yönelik herhangi bir işlem yapmamıştır. Ceza Muhakemesi Kanunu’nun ek birinci maddesindeki hükmün aksine soruşturmayı şüphelilerin bağlı olduğu ilçe emniyet müdürlüğü aracılığıyla yürüten soruşturma savcısı, suç duyurusuna konu tüm olaylara şahit olan kişinin ifadesinin, Murat Kesken’in işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakıldığı Taksim Karakolu’nda alınmasına karar vermiştir. Soruşturma etkili bir şekilde yürütülmemekte ve yaklaşık iki yıldır devam etmektedir.

20 TİHV (Nisan 2022). *Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2021*. s.64.

<https://tihv.org.tr/tedavi-ve-rehabilitasyon-raporlari/2021-tedavi-ve-rehabilitasyon-merkezleri-raporu>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

21 TİHV (Ağustos 2023). *Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2022*. s.68.

<https://tihv.org.tr/tedavi-ve-rehabilitasyon-raporlari/2022-tedavi-ve-rehabilitasyon-merkezleri-raporu>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

22 Alpay Antmen (16 Nisan 2019). İstanbul’da bir avukatın Cumhurbaşkanı’nın korumalarıyla darp edildiği iddiasına ilişkin soru önergesi, Esas no. 7/12902. <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-12902s.pdf>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

23 Sürenoğlu’nu gözaltına alan koruma polisleri, tuttıkları olay tutanağında Sürenoğlu’nun “cumhurbaşkanının aracına doğru koştuğu”nu ve koşarken de küfür ettiğini öne sürerek kendisine yönelik “direnci kıracak ölçüde bedensel güç kullanıldığı”ni iddia etmişlerdir. Sürenoğlu’nun kendisine işkence altında imzalatıldığını söylediği tutanağı esas alan savcılık, Sürenoğlu’nun tutuklanmasını talep etmiştir. Sürenoğlu, ev hapsi kararıyla serbest bırakılmış ve bu karar daha sonra kaldırılmıştır.

24 Ahmet Şık ve Yılmaz Ruhi Demir (Ekim 2020), *Faillerin Yalanı Devletin Lincini Örtmek için Nasıl “Gerçeğe” Dönüştü*. Ek 1’de Komite’ye sunulmuştur.

25 Şık ve Demir, s.17.

26 Avukatlarından edinilen bilgiye göre, Osman Şiban’ın suç duyurusu üzerine “işkence” şüphesiyle Van Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başlatılan soruşturma (Soruşturma no: 2020/13788) sürüncemede bırakılmaktadır. İl Jandarma Komutanlığı’nın savcılığa ilettiği 500 kişilik listede ismi yer alan çoğu jandarma memurunun “il dışında” oldukları gerekçesiyle halen ifadeleri alınmamıştır. Buna karşılık, Osman Şiban hakkında “silahlı örgüt üyeliği” iddiasıyla açılan dava (Esas no. 2022/265) sonlandırılmıştır. Mersin 2. Ağır Ceza Mahkemesi, Şiban’ı üzerine atılı suçlamadan 7 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırmıştır. Şiban’ın avukatlarının itirazı üzerine dosya halen Adana Bölge Adliye Mahkemesi 2. Ceza Dairesi önünde beklemektedir. (Dosya no. 2023/514)

27 21 Eylül 2020 tarihinde açıklama yapan Van Valiliği, Turgut’un “dur ihtarına uymayarak kaçmaya çalıştığı esnada kayalık alanda düştüğü”nü ve “mukavemet gösterdiği”ni, Şiban’ın ise bölgede olduğu düşünülen militanlara “yardım/yataklık ettiği”ni iddia etmiştir. Bkz. Van Valiliği (2020). “21 Eylül 2020 tarihli Basın Duyurusu.” <http://www.van.gov.tr/van-valiligi-basin-duyurusu>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

Başsavcılığı'na giderek suç duyurusunda bulunan Ölmez, kendisini araca sürükleyen polis memurunun uzun süre boğazını sıktığını ve bu sırada kendisine yönelik cinsel içerikli küfürler edildiğini belirtmiştir.²⁸

Barışçıl gösteri ve yürüyüşlere katılanlara yönelik işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında

11. Türkiye'de kolluk görevlilerinin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine işkence ve diğer kötü muamele-ye varan "aşırı güç" kullanarak müdahale etmesi çok uzun süredir devam eden sistematik bir sorundur. Öyle ki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) bu konudaki kararlarının icrası, kararların çokluğu ve çeşitliliği sebebiyle Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından *Batı ve diğerleri/Türkiye*²⁹ ve *Oya Ataman/Türkiye*³⁰ başvuruları altında oluşturulan iki farklı dava grubunda incelenmektedir. Türkiye, her iki gruba sunduğu son faaliyet raporlarında benzer ihlallerin önlenmesine yönelik genel tedbirlerin halen uygulanmadığını kabul etmiştir.³¹ Dahası, İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı'nın Anayasa Mahkemesi (AYM) önündeki bireysel başvurulara bildirdiği görüşlerde³² de görülebileceği gibi 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun (PVSK) "zor ve silah kullanma" yetkisini ve bu yetkinin sınırlarını ilgilendiren 16. maddesi geniş bir şekilde yorumlanarak polis tarafından kullanılan aşırı güç meşrulaştırılmaktadır.³³

Anayasa ve Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerle garanti altına alınmış haklarını kullanan kişilerin sokak ortasında maruz bırakıldıkları işkencenin faili olan kolluk görevlileri ise Türkiye'nin işkence iddialarını etkili ve tarafsız bir şekilde soruşturma yükümlülüğünü yerine getirmemesi aracılığıyla sağlanan cezasızlık zırhı ile korunmaktadır. Bu bağlamda, insan hakları örgütlerinin *Batı ve diğerleri/Türkiye* dava grubuna yaptıkları bildirimlerle sürekli dikkat çektikleri³⁴ sorun halen devam etmektedir.³⁵ Kronik hale gelen sistematik sorunların devam ediyor olması, Tablo 4'te görüldüğü üzere barışçıl toplantı ve gösterilere katılanların her sene artan şekilde işkenceye maruz bırakılmasına yol açmaktadır. Cumartesi Anneleri/İnsanları'nın haftalarca maruz bırakıldıkları işkence ve diğer kötü muamele³⁶ bu durumun çarpıcı örneklerindedir.

28 Filiz Ölmez'in şikayeti üzerine Cizre Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başlatılan soruşturmada (Soruşturma no. 2016/944) şüpheli polisin kimliği tespit edilmiştir. Ancak soruşturma savcısı, Filiz Ölmez'in kendisini tehdit ettiğini ve Recep Tayyip Erdoğan'a hakaret ettiğini öne süren şüpheli polis memurunu aynı zamanda "tanık" olarak dinlemiştir. Filiz Ölmez'in şikayeti üzerine "hakaret" şüphesiyle başlatılan soruşturmaya 3 Mayıs 2017 tarihinde takipsizlikle sonuçlandırılan soruşturma savcısı, aynı gün Filiz Ölmez ve soruşturmaya konu polis memuru hakkında ortak iddianame (İddianame no. 2017/353) hazırlamıştır. İddianamede Filiz Ölmez'e "kamu görevlisine karşı görevinden dolayı alenen hakaret" ve "ölümle tehdit" suçlamaları yöneltilmiştir. "İşkence suçunun oluşabilmesi için bir kişiye insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal bakımdan acı çekmesine, algılama ve irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanması yönelik davranışlarda bulunulmasının ve bu davranışların sistematik şekilde ve belli bir süreç içerisinde gerçekleştirilmesinin gerektiği"ni öne süren savcı, şüpheli polis memurunun eyleminin bu şartları taşımadığının Filiz Ölmez'in vücudunda tespit edilen yaralanmalar için "basit tıbbi müdahale ile giderilebilecek" nitelikte tespitinin yapıldığı adli tıp raporuyla da sabit olduğunu iddia ederek ve işkenceyi tespit eden TİHV raporunu dikkate almayarak şüpheli polis memuruna "kasten yaralama" suçlamasını yöneltilmiştir. Şırnak 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülen dava (Esas no. 2017/130), 22 Kasım 2018 tarihinde sonlandırılmıştır. Mahkeme, Filiz Ölmez'in "kamu görevlisine görevinden dolayı alenen hakaret" suçundan 10 ay; "tehdit" suçundan 5 ay hapis cezasıyla cezalandırılmasına karar vermiştir. Polis memuru hakkındaki kararını da açıklayan mahkeme, polis memurunun "kasten yaralama" suçundan 3.000 TL adli para cezasıyla cezalandırılmasına ve bu cezada hükmün açıklanmasının geriye bırakılmasına karar vermiştir. Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi 9. Ceza Dairesi, Ölmez'e verilen cezaları 1 Temmuz 2021 tarihinde onamıştır. (Karar no. 2021/2027)

29 BATI VE DİĞERLERİ / Türkiye | Başvuru N°: 33097/96 | Hüküm tarihi: 03/06/2004 | Hüküm kesinleşme tarihi: 03/09/2004 | Son Bakanlar Komitesi Kararı: CM/Del/Dec(2023)1475/H46-36. <https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=004-37206>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

30 OYA ATAMAN / Türkiye | Başvuru N°: 74552/01 | Hüküm tarihi: 05/12/2006 | Hüküm kesinleşme tarihi: 05/03/2007 | Son Bakanlar Komitesi Kararı: CM/ResDH(2023)39. <https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=004-37415>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

31 1459th meeting (March 2023) (DH) - Action Plan (17/01/2023) - *Communication from Türkiye concerning the case of OYA ATAMAN v. Turkey* (Application No. 74552/01), para. 317. [https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2023\)78E](https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2023)78E); 1475th meeting (September 2023) (DH) - Action Plan (04/07/2023) - *Communication from Türkiye concerning the case of BATI AND OTHERS v. Turkey* (Application No. 33097/96), para. 295. [https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2023\)816E](https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2023)816E). (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

32 Adalet Bakanlığı'nın 63415402-3.15.1470.2023 sayılı ve 31 Mayıs 2023 tarihli yazısı ve İçişleri Bakanlığı'nın E- 36155494- 641.01-84838 sayılı ve 23 Mayıs 2023 tarihli yazısı.

33 Dahası, bu hüküm, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'na ve 7245 sayılı Mahalle Bekçileri Kanunu'na da yansıtılmıştır.

34 1383rd meeting (29 September - 1 October 2020) (DH) - Rule 9.2 - *Communication from NGOs (Truth Justice Memory Center (Hafıza Merkezi), Human Rights Association (İnsan Hakları Derneği), and Human Rights Foundation of Turkey (Türkiye İnsan Hakları Vakfı)) (31/07/2020) concerning the BATI AND OTHERS group of cases v. Turkey* (Application No. 33097/96). [https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2020\)688E](https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2020)688E), para. 21; 1411th meeting (September 2021) (DH) - Rules 9.2 and 9.6 - Reply from the authorities (02/08/2021) to a communication from NGOs (Truth Justice Memory Center (Hafıza Merkezi), Human Rights Association (İnsan Hakları Derneği), and London Legal Group (27/07/2021) in the BATI AND OTHERS group of cases v. Turkey. [https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2021\)763E](https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2021)763E), para. 22; 1443rd meeting (September 2022) (DH) - Rules 9.2 and 9.6 - Communication from NGOs (Truth Justice Memory Center, Human Rights Foundation of Turkey, and Human Rights Association) (29/07/2022) and reply from the authorities (04/08/2022) in the case of BATI AND OTHERS v. Turkey. [https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2022\)829E](https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2022)829E), para.34.

35 Bkz. para. 40-41.

36 TİHV, İHD ve Hafıza Merkezi (20 Ekim 2023), *Urgent Appeal: Saturday Mothers/People face continuous serious violations for the past six months as administrative authorities refuse to respect the judgments of the Constitutional Court*. <https://us14.campaign-archive.com/?u=3450248e326b08199aabb5a21&id=72ca86f3bd>; Mary Lawlor (26 Şubat 2024), *Türkiye: continued judicial harassment against members of Saturday Mothers/People and violent police interference in their vigils (joint com-*

Son dönemde LGBTİ+'lara yönelik ayrımcılık ve nefret söyleminde endişe verici bir artış yaşanmaktadır. LGBTİ+'ların görünürlüklerini sağlamak, haklarını korumak ve geliştirmek için düzenledikleri her türlü barışçıl toplantı ve gösteri yasaklanmakta, kolluk görevlilerinin müdahalelerine ve engellemelerine maruz kalmaktadır. Bu müdahaleler sırasında birçok kişi işkence ve diğer kötü muamelelere maruz bırakılmış ve keyfi olarak gözaltına alınmıştır. TİHV Dokümantasyon Merkezi verilerine göre 2023 yılı Onur Ayı kapsamında ülke genelinde gerçekleştirilen barışçıl toplantı ve gösterilere kolluk görevlilerinin fiziksel şiddet kullanarak müdahale etmesi sonucu 4'ü çocuk, 7'si avukat olmak üzere en az 241 kişi gözaltına alınmıştır. En az 2 kişi bu müdahaleler sırasında yaralanmıştır.³⁷ LGBTİ+'lara yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının ayrımcılığa dayandığı ve LGBTİ+'ları cezalandırmayı amaçladığı ise özellikle vurgulanmalıdır.

Çocuklara yönelik işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında

12. Türkiye'nin de taraf olduğu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 37. maddesi, "hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır" demesine rağmen Türkiye sınırları içerisinde işkenceye maruz bırakılan 5553 kişinin 232'si 0-18 yaş aralığındadır. Yakın tarihli bir örnek olarak;

- 14 yaşındaki bir çocuk ile 10 yaşındaki arkadaşı 21 Mart 2023 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesinde "Ural" isimli zırhlı araçta bulunan polisler tarafından araca zorla bindirilerek kayıt dışı bir şekilde gözaltına alınmıştır. Diğer çocuk, yaşının öğrenilmesi üzerine kısa süre sonra serbest bırakılsa da 14 yaşındaki çocuğun alıkonulmasına devam edilmiş ve çocuk, araç içerisinde psikolojik işkenceye maruz bırakılmıştır. 14 yaşındaki çocuk, araca bindirildiği yerden yaklaşık yedi kilometre uzaklıkta araçtan indirilerek fiziksel şiddete de maruz bırakılmıştır.³⁸ Şüpheli beş polis memurunun "işkence" suçundan yargılanması talebi reddedilmiştir. Polislerin, "kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma" suçundan yargılanmalarına Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam edilmektedir.³⁹

Cinsel işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ve/veya eylemleri hakkında

13. İşkence ve diğer kötü muamele fiilleri arasında cinsel işkencenin⁴⁰ varlığı önemli bir sorundur. İşkence ve diğer kötü muamelelere maruz kaldığını belirten 5553 başvurudan 1614'ünün aktardığı cinsel şiddet fiilleri,⁴¹ İKS'nin 1. maddesinde verilen unsurları içerdiğinden cinsel işkence olarak değerlendirilmiştir.

Başvuruların son gözaltına alındıkları tarih yönünden incelendiğinde cinsel şiddetin söz konusu dönem içerisinde sıklıkla başvuru alan işkence yöntemleri arasında yer aldığı görülmektedir.

munication). <https://srdefenders.org/turkiye-continued-judicial-harassment-against-members-of-saturday-mothers-people-and-violent-police-interference-in-their-vigils-joint-communication/> (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

37 International Federation for Human Rights (6 Temmuz 2022), *Turkey: 373 LGBTQ+ defenders detained during Istanbul Pride March*. <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/turkey-373-lgbtq-defenders-detained-during-istanbul-pride-march>; Human Rights Watch (27 Haziran 2023), *Turkey: Mass Detentions at Pride Marches*. <https://www.hrw.org/news/2023/06/27/turkey-mass-detentions-pride-marches>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

38 Diyarbakır Barosu (22 Mart 2023). "Lice İlçesinde 14 Yaşındaki Çocuğa Uygulanan İşkence, Tehdit Ve Hakarete İlişkin Suç Duyurusunda Bulunuldu." <https://www.diyarbakirbarosu.org.tr/haberler/lice-ilcesinde-14-yasindaki-cocuga-uygulanan-iskence-tehdit-ve-hakarete-iliskin-suc-duyurusunda-bulunuldu>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

39 Diyarbakır Barosu (3 Mayıs 2023). "Lice Asliye Ceza Mahkemesinden Görevsizlik Kararı." <https://www.diyarbakirbarosu.org.tr/haberler/lice-asliye-ceza-mahkemesinden-gorevsizlik-karari>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

40 İstanbul Protokolü, para. 455-456.

41 "Cinsel şiddet, bağlam içinde mağdur, fail ve/veya ilgili topluluklar tarafından doğası gereği cinsel olarak algılanan tekil, çoklu, sürekli veya aralıklı eylemleri içerir. Bu tür eylemler, bir kişinin cinsel özerkliğini veya cinsel bütünlüğünü ihlal ediyorsa cinsel şiddet olarak nitelendirilir." *Cinsel Şiddet Üzerine Lahey Prensipleri*, s. 13.

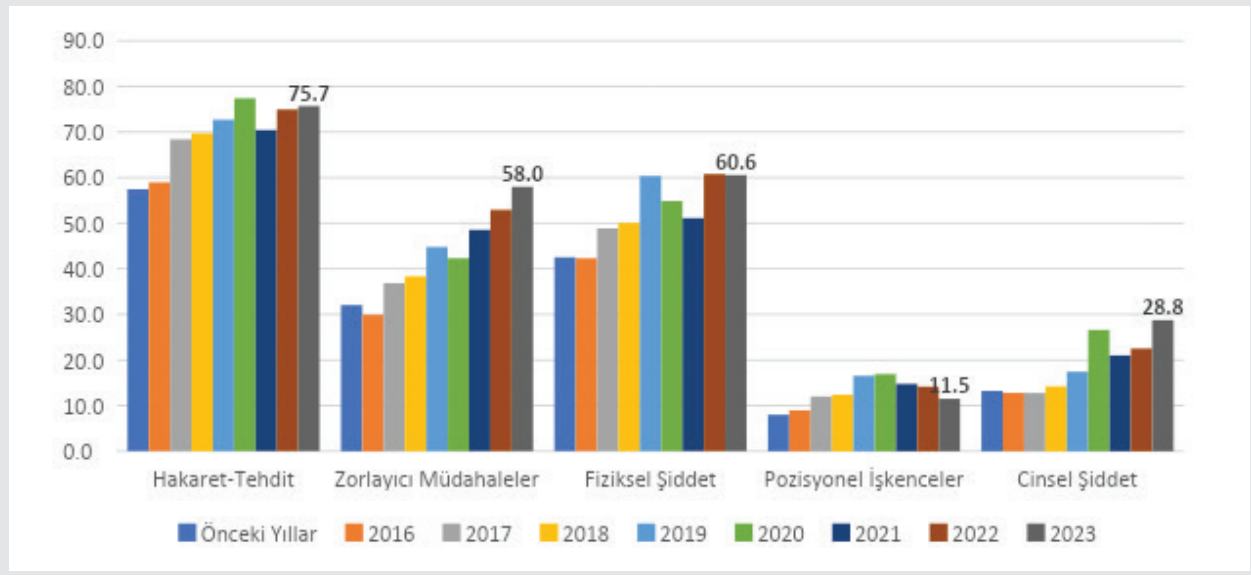
Tablo 5: TİHV'e başvuranların gözaltı sürecinde maruz bırakıldıkları cinsel işkence yöntemleri

Son gözaltı yılı (n)	Önceki yıllar (1073)	2016 (766)	2017 (645)	2018 (519)	2019 (540)	2020 (419)	2021 (599)	2022 (656)	2023 (369)
Cinsel işkence yöntemi	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Sözlü cinsel taciz	27,0	22,3	12,4	16,4	24,4	16,7	30,5	32,0	22,2
Cinsel küfür	32,3	15,9	12,1	27,9	36,3	34,1	37,2	37,8	25,5
Cinsel saldırı tehdidi	11,6	4,6	2,3	5,2	5,7	4,5	3,3	4,0	1,9
Fiziksel cinsel taciz	14,6	7,3	5,9	4,4	2,2	3,1	6,8	7,0	6,2
Makat/vajinal arama	2,2	0,8	1,4	0,8	0,6	0,2	-	-	-
Çıplak arama/Soyma	19,9	8,9	7,0	6,4	5,6	6,0	4,5	5,0	3,3
Sürtünme	5,6	1,2	1,4	4,6	4,6	4,5	6,3	5,0	4,9
Tecavüz	2,1	0,8	0,2	0,2	-	-	-	-	-
Diğer cinsel işkence	4,2	11,6	5,7	0,6	0,0	0,7	0,2	1,1	0,3

2016-2023 yılları arasında gözaltına alınarak işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılan 2262 kişi, gözaltı sürecinde sözlü cinsel taciz ve/veya cinsel küfre maruz bırakıldıklarını, 252 kişi ise fiziksel olarak taciz edildiklerini belirtmişlerdir. Dahası, her ne kadar hükümet, Komite'nin bu sorusuna⁴² cevap vermeyi reddetmiş⁴³ olsa da bu dönemde 180 kişi gözaltı sürecinde cinsel saldırıyla tehdit edildiklerini belirtmiştir.

14. Her ne kadar hapisaneler işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun yaşandığı yerler olsa da 2015 yılında başlayarak halen devam eden süreçte hapisanelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar olduğu görülmektedir.

Grafik 2: TİHV'e başvuranların yıllara göre hapisanede maruz bırakıldıkları işkence yöntemleri

42 CAT/C/TUR/QPR/5, para. 11

43 CAT/C/TUR/5, para.46

Tahliye tarihi 2016 yılı ve sonrası olan 1216⁴⁴ başvuru, hapisanede bir veya birden çok cinsel işkence yöntemine maruz bırakıldıklarını belirtmiştir. Bu anlatımlara göre hapisanelerde çıplak arama ve fiziksel cinsel taciz, en sık uygulanan cinsel işkence yöntemleri olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 6: TİHV'e başvuruların hapisanede maruz bırakıldıkları cinsel işkence yöntemleri

Tahliye yılı (n)	Önceki yıllar (287)	2016 (234)	2017 (266)	2018 (274)	2019 (447)	2020 (248)	2021 (352)	2022 (395)	2023 (226)
Cinsel işkence yöntemi	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Sözlü cinsel taciz	13,9	10,7	13,5	13,1	16,8	19,0	20,5	21,3	18,1
Cinsel küfür	12,2	10,7	12,8	15,7	23,7	26,6	26,4	23,3	23,0
Cinsel saldırı tehdidi	3,1	3,8	1,5	2,6	3,6	5,2	4,0	3,3	2,2
Fiziksel cinsel taciz	8,7	8,1	13,2	18,6	15,2	16,5	34,4	39,0	37,2
Makat/vajinal arama	1,7	2,6	1,1	1,5	1,3	1,2	1,7	1,3	1,3
Çıplak arama/Soyma	27,5	29,5	38,7	39,8	38,9	35,9	45,2	47,1	41,2
Sürtünme	1,4	1,7	1,5	4,0	2,7	3,2	9,1	12,4	8,8
Tecavüz	0,3	0,4	0,4	0,7	-	-	0,3	-	0,4
Diğer cinsel işkence	4,9	3,8	4,9	0,0	0,4	0,4	0,9	0,3	0,4

Bir işkence yöntemi olarak ters kelepçe ve diğer uygunsuz kelepçe uygulamaları

15. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 93. maddesi, yalnızca belirli ve zorunluluk hallerinde kişilere kelepçe takılabileceğini düzenlemiştir. Hangi tür kelepçe kullanılacağı ve kelepçenin nasıl takılması gerektiği ise yasada belirtilmemiştir. "Ters kelepçe," kavramına bilindiği kadarıyla sadece Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bir genelgesinde⁴⁵ toplumda infiale neden olan suçların faillerine uygulanabileceği şeklinde yer verilmektedir.

İstanbul Protokolü'nde de dikkat çekildiği gibi aslında tüm biçimleri ile kelepçe uygulamaları, ciddiyeti koşullara bağlı olarak değişen çeşitli sağlık sorunlarına neden olabilirler.⁴⁶ Dahası ters kelepçe, omuz ve kolları insan anatomisine uygun olmayan bir pozisyonda kalmaya zorlamakta, ayrıca uzun süre kaldığında omuz eklemi ve kollarda damar, sinir ve tendonlarda sıkışma sonucu hasarlanmalar meydana gelebilmekte, kelepçenin teması ve baskısı altında sürtünmeye bağlı deri/ yumuşak doku ve sinir hasarları olabilmektedir. Ayrıca masumiyet karinesini ihlal edici, onur kırıcı ve aşağılayıcı şekilde kullanımı kişide ruhsal travmaya da yol açmaktadır.

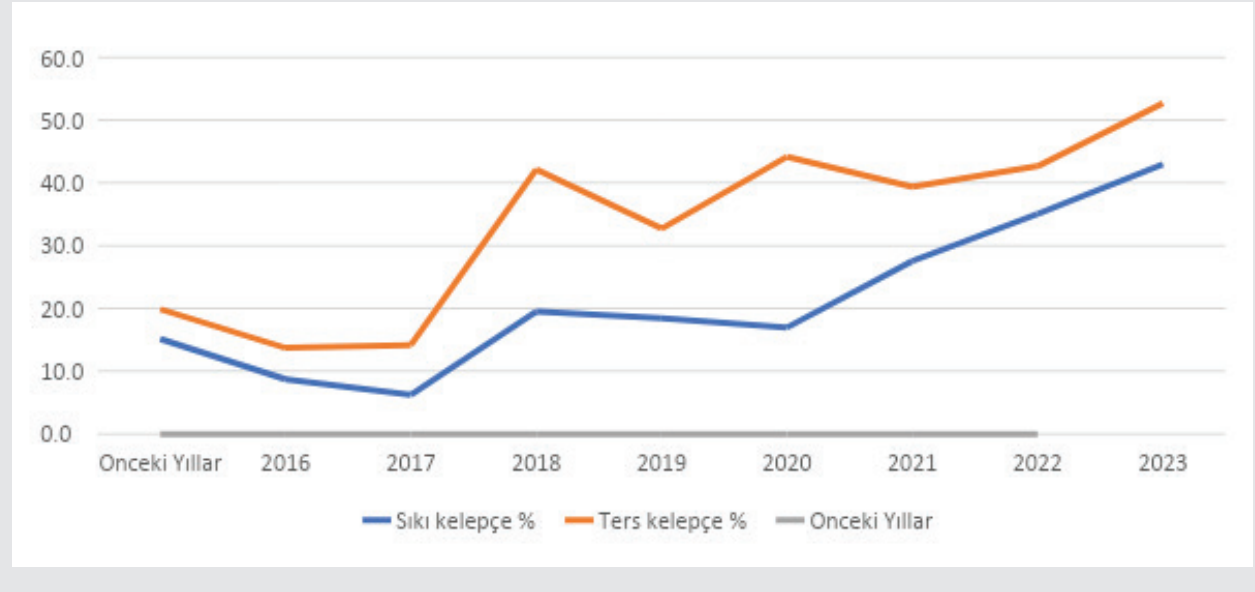
Resmi gözaltı süreçlerinde kendilerine ters kelepçe uygulandığını belirten başvuruların %90'ının kırık ve sinir yaralanmasını da içeren en az bir fiziksel tanı, ruhsal değerlendirme yapılanların %70'inin ise en az bir ruhsal tanı aldığı görülmüştür. Başvuruların tıbbi değerlendirmeleri, ters kelepçe ve sıkı kelepçenin bir işkence yöntemi olduğunu ve adeta rutin bir uygulamaya dönüşmeye başladığını göstermektedir.

44 Komite'ye iletilen raporda bu değer sehven "2775" olarak verilmiş, maddi hata baskıda düzeltilmiştir.

45 01 Nisan 2004 tarihli 2004/68 sayılı genelge

46 İstanbul Protokolü, para. 448.

Grafik 3: TİHV'e başvuranlar arasında sıkı/ters kelepçe uygulamasına maruz bırakıldığını belirtenler

Grafik 3'te görülebileceği gibi 2016 yılı öncesinde ters kelepçe uygulandığını belirten başvuru oranı %19.9 iken 2023 yılında bu oran % 52.7'ye çıkmıştır. Bu uygulamanın yaygınlığına en çarpıcı örnek ise Cumartesi Anneleri/İnsanları'nın yakın dönemde maruz bırakıldığı uygulamadır.

- 1995 yılından bu yana barışçıl bir şekilde zorla kaybedilen yakınları için hakikat ve adalet talep eden Cumartesi Anneleri/İnsanları, AYM'nin iki farklı hak ihlali kararı üzerine tekrar çıkmaya çalıştıkları Galatasaray Meydanı'nda 4 Nisan 2023 ve 4 Kasım 2023 tarihleri arasında 29 hafta boyunca işkence ve diğer kötü muameleyle bırakılarak gözaltına alınmışlardır. Bu 29 haftanın 17'sinde Cumartesi Anneleri/İnsanları, yalnızca cezalandırma amacıyla tüm ülkenin tanıklığında ters kelepçeye maruz bırakılmışlardır.⁴⁷

Keyfi alıkoyma iddiaları hakkında

16. Türkiye, kişilerin özgürlük ve güvenlik hakkını koruyan, keyfi gözaltı ve tutuklamalara karşı güvenceler sağlayan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHUS) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) taraftır. Anayasa başta olmak üzere iç hukukta da bu güvenceler sağlanmaktadır. Dahası, herkesin gözaltı ve tutuklamanın hukuka uygun olup olmadığına mahkeme yoluyla itiraz etme hakkı da kanunla güvence altına alınmıştır.⁴⁸ Ne var ki uygulamada, askeri darbeler ve olağanüstü hal (OHAL) durumlarında daha fazla olmak üzere, bu güvencelerin gereklerinin yerine getirilmesinden çeşitli gerekçelerle kaçınılmaktadır.

Keyfi gözaltı ve tutuklamaya karşı güvencelere saygı duyulmamasına en çok "terörle mücadele" gerekçe gösterilmektedir. Bu gerekçeyle yüz binlerce kişi keyfi şekilde gözaltına alınmakta, tutuklanmakta ve ağır hapis cezalarına çarptırılmaktadır. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre, yalnızca 2021, 2022 ve 2023 yıllarında toplam 67.596 kişi hakkında 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu (TMK) hükümleri dayanak gösterilerek ceza soruşturmaları başlatılırken, bu kişilerden 16.060'ı hakkında kamu davası açılmasına karar verilmiştir.⁴⁹ Dahası, eski İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, bir konuşmasında 15 Temmuz 2016 tarihinden 20 Haziran 2022 tarihine kadar toplam 332.884 kişinin terör örgütü/darbe girişimi ile ilişkili olduk-

47 TİHV, Hafıza Merkezi, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi ve MLSA. *Cumartesi Anneleri/İnsanları Haftalık Gözlem Raporları*. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/cumartesi-anneleri-insanlari-haftalik-gozlem-raporlari>; TİHV, İHD ve Türk Tabipleri Birliği İnsan Hakları Kolu (15 Ağustos 2023). "Cumartesi Anneleri/İnsanları'na ters kelepçe işkence ve diğer kötü muamele yasağının ihlalidir!" <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/cumartesi-anneleri-ters-kelepce>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

48 Ceza Muhakemesi Kanunu (4 Aralık 2004), Madde 101/5, 104/2, 267 ve 268.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5271&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

49 Adalet Bakanlığı. *Adalet İstatistikleri 2021*, s.63. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/9092022143819adalet_ist-2021.pdf; *Adalet İstatistikleri 2022*, s.71. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf; *Adalet İstatistikleri 2023*, s.77. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADAlet_ist-2023CALISMALARI59.pdf. (Erişim tarihi: 17 Nisan 2024)

ları gerekçesiyle gözaltına alındığını, bu kişilerden 101.000'inin tutuklandığını, 104.000'i hakkında ise adli kontrol tedbiri uygulandığını açıklamıştır.⁵⁰ AİHM, eski bakanın bahsettiği dönemin koşullarının AİHS'in 5. maddesinin ihlali anlamına gelecek uygulamalar için "açık çek" verildiği anlamına gelmediğini *Alparslan Altan* kararında açıkça belirtmiştir.⁵¹ Benzer şekilde BM İnsan Hakları Konseyi (BMİHK) Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu, *Cihangir Çenteli'ye İlişkin Görüş*'ünde⁵² keyfi gözaltılar ile ilgili olarak geçen üç yıl boyunca Türkiye'den kendisine bildirilen vakalarda "ciddi bir artış" olduğunu kaydetmiş ve bu vakalarda gözlemediği örüntüden "ciddi endişe" duyduğunu ifade ederek belirli koşullar altında, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal eden yaygın veya sistematik hapsedme veya diğer ciddi özgürlükten mahrum bırakma uygulamalarının insanlığa karşı suç teşkil edebileceğini Türkiye'ye hatırlatmıştır.⁵³

Dahası, belirli kişi ve grupların, keyfi şekilde özgürlükten mahrum bırakma uygulamalarına daha sık maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu tespiti destekleyecek verilere resmi istatistiklerden ulaşmak mümkün olmasa da bu durum, TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin⁵⁴ 2021-2023 yılları için derlediği verilerde görülebilmektedir.⁵⁵

- Parlamento içinden ve dışından muhalefet partilerinin üye ve yöneticisi en az 1202 kişi gözaltına alınmıştır. 78 kişi tutuklanmış, 9'u ev hapsi olmak üzere 204 kişi adli kontrol tedbirleriyle serbest bırakılmıştır.
- Dernek, vakıf, sendika, meslek örgütü, inisiyatif ve platformların üye ve yöneticisi olan en az 520 kişi gözaltına alınmıştır. 106 kişi tutuklanmış, 10'u ev hapsi olmak üzere 153 kişi adli kontrol tedbirleriyle serbest bırakılmıştır.
- Ayrıca TMK hükümleri dayanak gösterilerek 48'i çocuk en az 4507 kişi gözaltına alınmıştır. 11'i çocuk 675 kişi tutuklanırken, 5'i ev hapsi olmak üzere 366 kişi adli kontrol tedbirleriyle serbest bırakılmıştır.

Zorla kaybetme vakaları hakkında

17. Komite'nin önceki sonuç gözlemlerinden bugüne zorla kaybetme vakaları

Raporun devamında⁵⁶ Komite ile paylaştığı gibi zorla kaybetme vakalarında etkili hukuki süreçlerin yürütülmesi konusundaki "elle tutulur ilgisizlik"⁵⁷ devam etmekle birlikte BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu'nun dikkat çektiği gibi bu konuda Türkiye'nin "geçmişle yüzleşmemesi,"⁵⁸ Çalışma Grubu'nun endişelerini⁵⁹ doğrular nitelikte yeni ihlallerin de önünü açmıştır.

50 Sözcü (5 Temmuz 2022). "FETÖ'den 332 bin kişi gözaltına alındı, 19 bini tutuklu." <https://www.sozcu.com.tr/fetoden-gozaltina-332-bin-kisi-alindi-19-bini-tutuklu-wp7233107>. (Erişim tarihi: 17 Nisan 2024)

51 AİHM. *Alparslan Altan/Türkiye* (Başvuru no. 12778/17), para. 147. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-192804>. (Erişim tarihi: 17 Nisan 2023)

52 BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde (TSK) pilot ve Harp Akademisi'nde kurmay subay olan Cihangir Çenteli'nin, 2016 yılındaki başarısız darbe girişiminden yaklaşık üç ay sonra meslekten ihraç edilerek tutuklanmasını, BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 3, 9, 10 ve 11. maddeleri ile MSHUS'un 9. ve 14. maddelerine aykırı ve keyfi olduğuna, bu bağlamda I. ve III. Kategori kapsamında olduğuna karar vermiştir. Çalışma Grubu, hükümetin kendisine bildirilen vakada yer alan iddialara cevap vermediğini ayrıca not düşmüştür. BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu (13 Şubat 2024), *Opinion No. 66/2023 concerning Cihangir Çenteli (Türkiye)*, para.65. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/detention-wg/opinions/session98/a-hrc-wgad-66-2023-turkiye-aev.pdf>. (Erişim tarihi: 17 Nisan 2024)

53 BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu (13 Şubat 2024). *Opinion No. 66/2023 concerning Cihangir Çenteli (Türkiye)*, para.63.

54 TİHV'in kuruluşundan itibaren yürüttüğü belgeleme faaliyetlerinin önemli bir parçası olan TİHV Dokümantasyon Merkezi hakkında daha fazla bilgi için bkz. <https://tihv.org.tr/belgeleme-calismalari/> (Erişim tarihi: 20 Nisan 2024)

55 TİHV (Eylül 2022). *Türkiye İnsan Hakları Raporu 2021*. <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2022/11/TiH-RAPOR-2021.pdf>. (Erişim tarihi: 20 Nisan 2024)

56 Zorla kaybetme iddialarına ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar için 75. paragrafa bakınız.

57 BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu (27 Temmuz 2016). *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances on its mission to Turkey (A/HRC/33/51/Add.1)*, para. 34. <https://undocs.org/A/HRC/33/51/Add.1; CAT/C/TUR/CO/4>, para.21. (Erişim tarihi: 20 Nisan 2024)

58 A/HRC/33/51/Add.1, para. 9.

59 A/HRC/33/51/Add.1, para. 62.

Tablo 7: Çalışma Grubu önünde açık bekleyen zorla kaybetme vakaları⁶⁰

Raporlama dönemi	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Raporlama dönemi başındaki açık vaka sayısı	62	79	78	95	92	92	86	86	85
Raporlama dönemi sonundaki açık vaka sayısı	79	78	94	92	92	86	85	85	84
Hükümete iletilen toplam vaka sayısı	202	201	222	227	232	234	235	240	240

Çalışma Grubu, 2015-2023 yılları arasında kendisine bildirilen 39 yeni vakayı hükümete iletmıştır. Çalışma Grubu önünde açık bekleyen dosya sayısında ise 2015 yılından sonra dikkate değer artış kaydedilmiştir. Dahası her ne kadar hükümet, Çalışma Grubu'nun bildirimlerine "gereğince cevap verildiğini" iddia etse de hükümete iletilen toplam 240 vakadan yalnızca 94'ü hükümet tarafından açıklığa kavuşturulmuştur.

18. Komite'nin önceki sonuç gözlemlerinden bugüne kaçırma ve zorla kaybetme girişimleri

Hükümet, Komite'ye verdiği yanıtta⁶¹ "kaçırma ya da kaybetmelere ilişkin bulgu yoktur" iddiasında bulunsa da kaçırma ve zorla kaybetme girişimleri, Komite'nin son sonuç gözlemlerinden bu yana endişe verici bir şekilde artmıştır. TİHV ve İHD verilerine göre 2017 - 2023 döneminde en az 58 kaçırma ve zorla kaybetme girişimi vakası kaydedilmiştir.

Tablo 8: Kaçırma ve zorla kaybetme girişimleri

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Kaçırma ve zorla kaybetme girişimi vakaları	11	28	7	2	1	4	5

Bu dönemde kaydedilen kaçırma ve zorla kaybetme girişimi vakalarının büyük bölümünde kişiler, alıko- nuldıkları süre zarfında işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına da maruz bırakılmışlardır.

19. 1980 sonrası zorla kaybetmeler süreci

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında ve 1990'larda OHAL bölgesinde⁶² yaygın ve sistematik olarak uygulanan zorla kaybetmelere ilişkin halen hükümet tarafından yayınlanmış resmi bir veri bulunmamaktadır. Zorla kaybetmeler gerçeğine dair bilgiler, insan hakları kurumlarının ısrarlı çabaları, bu kurumlara yapılan başvurular ve barolar ile birlikte yürütülen ortak çalışmalar neticesinde erişilebilen soruşturma ve kovuşturma dosyaları üzerinden ortaya çıkarılabilmektedir.⁶³ Bu çabanın bir sonucu olarak Hafıza Merkezi,⁶⁴ Türkiye'de en az 363 kişinin zorla kaybedildiğini ortaya koyan hukuki süreçlerle ilgili verilere ulaşmıştır.

Hükümetin, Komite'nin sorusuna⁶⁵ verdiği cevap,⁶⁶ bu konudaki yapısal sorunlara değinmekten fazlasıyla

60 UN Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. "Annual and Thematic reports to the Human Rights Council." <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-disappearances/annual-reports>. ((Erişim tarihi: 20 Nisan 2024))

61 CAT/C/TUR/5, para. 28.

62 2935 sayılı ve 25 Ekim 1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu'na dayanılarak ilk olarak 1987 yılında ilan edilen OHAL, TBMM tarafından uzatılarak 15 yıl boyunca uygulanmıştır. "Artan terör olayları" gerekçe gösterilerek ilk olarak Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'da ilan edilen OHAL'in bölgesi, daha sonra Adıyaman, Bitlis, Muş, Batman ve Şırnak'ın eklenmesiyle 13 ili kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

63 TİHV (Mart 2016). *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*, para.41.

64 Kasım 2011'de bir grup avukat, gazeteci, akademisyen ve insan hakları savunucusu tarafından kurulan Hafıza Hakikat ve Adalet Merkezi, ağır insan hakları ihlalleri ile hesaplaşmaya katkı sunmak amacıyla, öncelikli olarak ağır bir insan hakkı olan zorla kaybetmeler üzerine odaklanan İstanbul merkezli bir insan hakları örgütüdür. <https://hakikatadalethafiza.org>

65 CAT/C/TUR/QPR/5, para.6.

66 CAT/C/TUR/5, para.28.

uzak olmakla birlikte “devam eden bir suç ve hak ihlali”⁶⁷ olan zorla kaybetmeler gerçeğine yönelik inkarın devam ettiğini ortaya koymaktadır.⁶⁸ Hükümetin bahsetmediği ve çözümüne yönelik adım atmadığı yapısal sorunların başında, zorla kaybetmenin, BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu’nun tavsiyeleri⁶⁹ doğrultusunda ayrı bir suç olarak düzenlenmemesi gelmektedir. Bundan dolayıdır ki raporun devamında yer verildiği gibi söz konusu hukuki süreçlerin bizatihi kendisi zorla kaybetme vakalarında cezasızlığın kurala dönüştüğünü ortaya koymaktadır. 1980 askeri darbesi sonrasında ve 1990’larda OHAL bölgesinde raporlanan olayların büyük bir kısmının meydana gelme şekli, zorla kaybetme eyleminin tanımına⁷⁰ uymaktadır. Ancak, bu tarihlerde yürürlükte olan 765 sayılı (mülga) TCK’da zorla kaybetme suçu tanımlanmamıştır. 2004 yılında kabul edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni TCK’da ise “uluslararası suç” kavramı ceza hukuku mevzuatına girmiştir. “Uluslararası suç” başlığı altında sadece “soykırım,” “insanlığa karşı suç,” “göçmen kaçakçılığı” ve “insan ticareti” suçları düzenlenmiştir. “İnsanlığa karşı suç” ise Roma Statüsü ve örfi hukuktaki çerçevesinden önemli farklılıklar içerdiğinden TCK’da zorla kaybetme suçunu karşılayabilecek hükümler, “kişi hürriyetini tahdit” ve “kasten öldürme” suçlarıdır. Zorla kaybetmenin uluslararası tanımına uygun şekilde ayrı bir suç olarak tanımlanmayarak, en yakın ilişkili olabilecek suçlarla ilişkilendirilmesi, zorla kaybetme eyleminin kendine özgü niteliklerinin göz önünde bulundurulamamasına neden olmaktadır. Bu durum ise, zorla kaybetme eyleminin kovuşturulduğu durumlarda, zamanaşımına uğrayan dosyalarda görülebileceği gibi cezasızlık sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye, hala, BM Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’yi imzalayıp onaylamamıştır. Sözleşme’nin imzalanması, Evrensel Periyodik İnceleme sürecinde Türkiye’ye tutarlı şekilde verilen tavsiyeler arasında yer almaktadır. Ancak Türkiye, bu tavsiyeleri “not etmekle” yetinmektedir.⁷¹ Ayrıca, BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu’nun yıllık raporunda⁷² yer alan bilgiye göre hükümet, 2022 yılında iletilmiş olan General Allegation’ı da henüz yanıtlamamıştır.⁷³

- 67 BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu (2010). *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances (A/HRC/16/48)*, para.6. <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F16%2F48&Language=E> (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024)
- 68 Zorla kaybedilen yakınlarını arayan Cumartesi Anneleri/İnsanlar’ın, “eylemlerine saygı duyulmalı” denilen iki farklı AYM kararına rağmen 29 hafta boyunca işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılarak gözaltına alınmasının ardından 10 kişi sınırlamasıyla Galatasaray Meydanı’na çıkmasını “uygun gördüklerini” açıklayan İstanbul Valisi Davut Gül, zorla kaybetmeler gerçeğine dair Komite’nin dikkatini çektiğimiz inkar şü ifadelerle somutlaştırmıştır: “Cumartesi Anneleri’nin kayıp olarak iddia ettikleri kişilerin hiçbiri son 20-25 yılda kaybolmamış. 2000 yılından önce kaybolan kişiler. Bunlar bugünün sorunu değil. Eski Türkiye döneminden kalan problemler. 3-5 sene önce ya da ‘geçen hafta çocuğum kayıp’ diyen kişiler değil. 90’lı yıllarda kaybolan kişiler.” Bkz. GazeteDuvar (25 Ocak 2024), “İstanbul Valisi Gül: Yerlikaya’nın Cumartesi Anneleri’ne yaklaşımı daha insancıl.” <https://www.gazeteduvar.com.tr/istanbul-valisi-davut-gul-ali-yerlikayanin-cumartesi-annelerine-yaklasimi-daha-insancil-haber-1664486>. (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024); Bahsedilen inkarın farklı bir tezahürü, İstanbul Milletvekili Sezgin Tanrıkulu’nun 24 Haziran 2021 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun cevaplaması üzerine verdiği soru önergesine Bakan Soylu’nun verdiği cevapta da görülebilir. Bkz. Sezgin Tanrıkulu (24 Haziran 2021), *1980 yılından bu yana zorla kaybetme ve gözaltında kaybolma suçlarının mağduru olan kişilere ve açılan davalara ilişkin soru önergesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergesi-Detay/f72877c1-c907-037b-e050-007f01005610>. (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024)
- 69 BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu (2010). *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances: Best practices on enforced disappearances in domestic criminal legislation (A/HRC/16/48/Add.3)*. <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F16%2F48%2FAdd.3&Language=E>. (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024)
- 70 BM Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, Madde 2. <https://tihv.org.tr/iskenceye-karsi-uluslararasi-belgeler/bm-butun-kisilerin-zorla-kaybedilmeden-korunmasına-dair-uluslararasi-sozlesme/> (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024)
- 71 Ankara Milletvekili Şenal Sarıhan’ın konuya ilişkin 13 Haziran 2016 tarihinde verdiği soru önergesini 4 Ekim 2016 tarihinde yanıtlayan dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, “Sözleşmeye taraf olunmasına ilişkin değerlendirmelerimiz devam etmektedir” cevabını vermiştir. Bkz. Şenal Sarıhan (13 Haziran 2016). *Birleşmiş Milletler Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkındaki Sözleşme’ye ilişkin soru önergesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergesi-Detay/f72877c0-2c7c-037b-e050-007f01005610>; Bu cevaptan sonra 2017-2020 yılları arasında aynı konu hakkında verilen en az dört soru önergesi cevapsız bırakılmıştır. Bkz. Sezgin Tanrıkulu (22 Mayıs 2017). *Zorla kaybetme ve gözaltında kayıp vakalarıyla ilgili resmî kayıtlara ve bu konudaki BM sözleşmesinin imzalanıp imzalanmayacağına ilişkin soru önergesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergesi-Detay/f72877c0-6e0c-037b-e050-007f01005610>; Sezgin Tanrıkulu (20 Kasım 2017). *Zorla kaybetme ve gözaltında kayıp vakalarıyla ilgili resmî kayıtlara ve bu konudaki BM sözleşmesinin imzalanıp imzalanmayacağına ilişkin soru önergesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergesi-Detay/f72877c0-b654-037b-e050-007f01005610>; Bedia Özgökçe Ertan (28 Şubat 2018). *1993’te İHD Elazığ üyesi iki kişinin gözaltına alındıktan sonra kaybolmasına ve zorla kaybetmelere karşı BM sözleşmesinin ne zaman imzalanacağına ilişkin soru önergesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergesi-Detay/f72877c0-a054-037b-e050-007f01005610>; Semra Güzel (1 Haziran 2020). *Zorla kaybetme vakalarıyla ilgili resmî kayıtlara ve bu konudaki BM sözleşmesinin imzalanıp imzalanmayacağına ilişkin soru önergesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergesi-Detay/f72877c1-661e-037b-e050-007f01005610> (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024)
- 72 BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu (8 Ağustos 2023). *2023: Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances (A/HRC/54/22)*. <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/ahrc5422-enforced-or-involuntary-disappearance-report-working-group-enforced-or> (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024)
- 73 BM Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu (Mayıs 2022). *General Allegation*. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/disappearances/allegations/2022-11-18/General-allegation-Turkiye-127.pdf> (Erişim tarihi: 3 Nisan 2024)

Olağanüstü hallerde yükümlülüklerin azaltılması hakkında

20. Türkiye'nin, 21 Temmuz 2016 tarihinde MSHUS'un bir dizi maddesi kapsamında yaptığı yükümlülüklerini azaltma bildirimleri, OHAL'in son bulunduğu 19 Temmuz 2018 tarihi itibarı ile geri alınmıştır. Ancak, hükümetin, Komite'nin sorusuna⁷⁴ cevaben iddia ettiği gibi "OHAL tedbirleri, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri ve gereklilik, orantılılık ve kanunilik ilkeleri gözetilerek"⁷⁵ alınmamıştır. Esas olarak sınırlılığın ve denetimin olmadığı uygulamalar, AİHS'in 15. maddesine ilişkin ilkelerle⁷⁶ uyumlu olarak hayata geçirilmemiştir.

AİHM tarafından yayınlanan veriler, bu dönemde meydana gelen çoklu ihlallerin önemli bir göstergesidir. "Olağanüstü hallerde yükümlülükleri azaltma" başlıklı ve yükümlülüklerin azaltıldığı dönemlerde verilen ihlal kararlarına yer verilen bilgi notunda⁷⁷ Türkiye ile de ilgili birçok ihlal kararı sayılmıştır. Benzer şekilde, AİHM'in 2023 yıllık raporunda⁷⁸ da bu konu ile ilgili kimi ihlal kararlarına yer verilmiştir.

AİHM'in iş yükünde Türkiye'den gelen dosyaların oranının 2016 yılı itibarıyla artmaya başlaması bahsedilen durumun çarpıcı bir diğer göstergesidir. 2015 yılı sonu itibarıyla mahkeme önünde bekleyen 64.850 dosyanın 8450'si (%13)⁷⁹ üçüncü sırada yer alan Türkiye ile ilgiliyken dosya sayısı 2016 yılı sonu itibarıyla 12.600'ü (%15.8)⁸⁰ bulmuş ve Türkiye ikinci sıraya yükselmiştir. 2022 yılı sonu itibarıyla⁸¹ birinci sıraya yükselen Türkiye, 2023 yılı sonu itibarıyla mahkeme önünde bekleyen 68.450 dosyanın 23.400'ünün (%34,2) kaynağı olmuştur.⁸² Türkiye ile ilgili dosyaların oranının, Komite'nin bir önceki sonuç gözlemlerinden bugüne kadar AİHM'in iş yükü içerisindeki bu sayısal ve oransal dramatik artışının en önemli nedenlerinden birisinin, bir sonraki bölümde açıklanacak olan OHAL dönemindeki düzenleme ve uygulamaların yol açtığı çoklu ihlaller olduğu aşikardır.

OHAL dönemindeki düzenleme ve uygulamalar hakkında

21. Hükümet, 24 ay süren OHAL döneminde 32 Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarmıştır. Milli Piyango'ya ilişkin düzenleme gibi OHAL'in ilanı ile ilgili ve gerekli olmayan pek çok düzenlemeyi içeren kararnameler ile en az 154 yasada binin üzerinde değişiklik yapılmıştır.⁸³ Bizzat hükümetin de belirttiği gibi,⁸⁴ KHK'lar gecikmeli de olsa Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmış ve kanunlaştırılarak kalıcılaştırılmıştır. OHAL kararnamelerinin kanunlaştırılması, OHAL tedbirlerinin hemen hemen tamamının olağan dönemde de geçerli olması, yani OHAL'in sürekli hale getirilmesi sonucunu doğurmuştur.

22. Komite'nin, işkence ve diğer kötü muameleye karşı koruma sağlayan usuli güvencelerin askıya alınıp alınmadığına dair endişeye dayanarak sorduğu soruya⁸⁵ hükümetin verdiği cevapta⁸⁶ da görülebileceği gibi, 668 sayılı KHK ile "Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar," "Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar," "Milli Savunmaya Karşı Suçlar," "Devlet Sırlarına Karşı Suçlar" ve TMK kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından, OHAL süresince, cumhuriyet savcılarının gözetimine alınan kişilerin avukata erişimini sınırlama yetkisi 5 güne kadar çıkarılmıştır.⁸⁷ Bu kısıtlama, daha sonra 684 sayılı KHK ile kaldırılmıştır.⁸⁸ Ancak, bizzat hükümetin belirttiği gibi⁸⁹ bu kısıtlama, süresi azaltılarak da olsa (24 saat sü-

74 CAT/C/TUR/QPR/5, para.3.

75 CAT/C/TUR/5, para.10.

76 AİHM (31 Ağustos 2023). *Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights - Derogation in time of emergency.* https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_eng. (Erişim tarihi: 4 Nisan 2024)

77 AİHM (Şubat 2022), *Factsheet – Derogation in time of emergency.* https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_derogation_eng. (Erişim tarihi: 4 Nisan 2024)

78 AİHM (2023). *Annual Report 2023.* <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>. (Erişim tarihi: 4 Nisan 2024)

79 AİHM (2016). *Annual Report 2015.* <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2015-eng>. (Erişim tarihi: 4 Nisan 2024)

80 AİHM (2017). *Annual Report 2016.* <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2016-eng>. (Erişim tarihi: 4 Nisan 2024)

81 AİHM (2023). *Annual Report 2022.* <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2022-eng-2>. (Erişim tarihi: 4 Nisan 2024)

82 AİHM (2024). *Annual Report 2023.* <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>. (Erişim tarihi: 4 Nisan 2024)

83 İnsan Hakları Ortak Platformu (17 Nisan 2018). *21 Temmuz 2016-20 Mart 2018 Olağanüstü Hal Uygulamaları: Güncellenmiş Durum Raporu.* https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/04/ihop_OHAL_raporu_17042018.pdf. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

84 CAT/C/TUR/5, para.45.

85 CAT/C/TUR/QPR/5, para.5.

86 CAT/C/TUR/5, para.25

87 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (27 Temmuz 2016), Madde 3(m). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160727M2..htm>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

88 684 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (23 Ocak 2017), Madde 11. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170123-3..htm>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

89 CAT/C/TUR/5, para.21

reyle) 676 sayılı KHK ile⁹⁰ CMK'ya yapılan bir eklemeyle⁹¹ bu kez OHAL ile sınırlı olmayacak şekilde kalıcı hale getirilmiştir.

23. Yine OHAL ile sınırlı olmayacak şekilde 676 sayılı KHK ile⁹² 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nun 59. maddesine eklemeye yapılarak hükümlülerin avukatları ile görüşmelerine, benzer suçlar bakımından ve çeşitli gerekçeler ile pek çok kısıtlama⁹³ getirilmiştir. Aynı düzenleme ile aynı maddede tutuklular hakkında da düzenleme yapılmıştır.⁹⁴
24. Yine OHAL ile sınırlı olmayacak şekilde 676 sayılı KHK ile⁹⁵ CMK'ya yapılan bir eklemeyle⁹⁶ örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar bakımından yürütülen kovuşturmaların duruşmalarında avukat sayısı üç olarak sınırlandırılmıştır.
25. Yine OHAL ile sınırlı olmayacak şekilde 694 sayılı KHK ile⁹⁷ CMK'da değişiklik yapılarak⁹⁸ TCK'nın yukarıda belirtilen ve daha önce 668 sayılı KHK ile de düzenleme yapılan suçlar için en çok iki yıl olan, tutukluluk süresini uzatma süresi toplam üç yıldan beş yıla artırılarak bu suçlar için tutukluluk süresinin toplam yedi yıla kadar uzatılabilmesinin önü açılmıştır. Bu düzenleme, tutukluluğun kötüye kullanılması sorununun daha da ağırlaşmasına yol açmıştır.
26. Yine OHAL ile sınırlı olmayacak şekilde 674 sayılı KHK ile⁹⁹ 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Kanun'un 45. maddesine yapılan bir eklemeye ile seçilmiş belediye başkanlarının "terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık" iddiasıyla görevden uzaklaştırılmasının yolu açılmıştır. Dahası, kanuna eklenen ve "geçici" olması gereken bir madde ile hakkında TMK kapsamında soruşturma ve kovuşturma yürütülen belediye başkanları, başkan vekili ve meclis üyelerinin yerine gelecek kişilerin belediye meclisi tarafından seçilmesi maddesi fiilen geçersiz kılınmış, İçişleri Bakanı ve valilere doğrudan görevlendirme yapma/kayım atama yetkisi tanınmıştır.¹⁰⁰ Bu değişiklikler sayesinde yalnızca OHAL döneminde 99 belediyeye kayyım atanmıştır.¹⁰¹
27. Yukarıda yalnızca bir kısmına değinilen, esas olarak sınırlılığın ve denetimin olmadığı uygulamaların getirdiği sorunların yanı sıra, bu tür uygulamaları yapanların "sorumsuz" kılınması, yalnızca cezasızlığı güçlendirmekle kalmamış mağduriyetlerin derinleşerek devam etmesine yol açmıştır. Hükümetin iddiasının¹⁰² aksine, ilk OHAL KHK'sı olan 667 sayılı KHK'nın aynı zamanda "cezasızlığın" tanımı olan "sorumluluk" başlıklı 9. maddesi¹⁰³ bu sorumsuzluğu somutlaştırmıştır. Her ne kadar hükümet, Komite'ye sunduğu raporda bu hususa yer vermese de 667 sayılı KHK ile somutlaştırılan "cezasızlık," 696 sayılı KHK ile OHAL dönemi ile sınırlı olmayacak ve ilk kez sivilere de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.¹⁰⁴

90 676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (29 Ekim 2016), Madde 2. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-5.htm> (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

91 Ceza Muhakemesi Kanunu (4 Aralık 2004), Madde 154 (2).

92 676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (29 Ekim 2016), Madde 6.

93 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004), Madde 59(5): "Cumhuriyet başsavcılığının istemi ve infaz hâkiminin kararıyla, üç ay süreyle; görüşmeler teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebilir, hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli görüşmede hazır bulundurulabilir, hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tutukları kayıtlara elkonulabilir veya görüşmelerin gün ve saatleri sınırlandırılabilir."; Madde 59(7): "Beşinci fıkraya kapsamına giren hükümlünün yaptığı görüşmenin, aynı fıkrada belirtilen amaca yönelik yapıldığının anlaşılması hâlinde, görüşmeye derhal son verilerek, bu husus gerekçesiyle birlikte tutanağa bağlanır. Görüşme başlamadan önce taraflar bu hususta uyarılır."; Madde 59(8): "Hükümlü hakkında, yedinci fıkraya uyarınca tutanak tutulması hâlinde, Cumhuriyet başsavcılığının istemiyle hükümlünün avukatlarıyla görüşmesi infaz hâkimince altı ay süreyle yasaklanabilir. Yasaklama kararı, hükümlüye ve yeni bir avukat görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirilir. Cumhuriyet başsavcılığı baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesini baro başkanlığından isteyebilir."

94 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004), Madde 59(11): "Tutuklular hakkında bu madde hükümlerine göre karar vermeye soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimi, kovuşturma aşamasında mahkeme yetkilidir."

95 676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (29 Ekim 2016), Madde 1.

96 Ceza Muhakemesi Kanunu (4 Aralık 2004), Madde 149 (2) Ek Cümle

97 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (25 Ağustos 2017), Madde 141. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170825-13.pdf>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

98 Ceza Muhakemesi Kanunu (4 Aralık 2004), Madde 102.

99 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (1 Eylül 2016), Madde 38. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-2.htm>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

100 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (1 Eylül 2016), Madde 40.

101 İnsan Hakları Ortak Platformu (17 Nisan 2018). ss. 62-64.

102 CAT/C/TUR/5, para.39

103 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (23 Temmuz 2016), Madde 9: "Bu Kanun Hükmünde Kararname kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğu doğmaz." <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160723-8.htm> (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024).

104 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (24 Aralık 2017), 121. maddesi aracılığıyla 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin (27 Temmuz 2016) kanun haline getirildiği 6755 sayılı Kanun'unun (8 Kasım 2016) 37. maddesine eklemeye yaparak sivilere için de kalıcı şekilde sorumsuzluk getirmiştir: "Resmi bir sıfat taşıyıp taşımadıklarına veya resmi bir görevi yerine getirip getirmediğine

28. TBMM, OHAL'in kaldırılmasının hemen ardından 25 Temmuz 2018 tarihinde 7145 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"¹⁰⁵ kabul etmiş ve bu kanun, 31 Temmuz 2018 tarihi itibari yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile OHAL döneminde kalıcılaştırılmamış olan kimi tedbirlerin kalıcılaştırılmasına, diğer kimi tedbirlerin ise üç sene daha uygulanmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu yasanın gerekçe bölümünde, iki yıldır süren OHAL artık uzatılmayacağı için bu değişikliklerin gerekli olduğu açıkça ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Ayrıca, gözaltı süresinin hakim kararıyla dörder günlük sürelerle uzatılarak toplamda 12 güne çıkarılması¹⁰⁷ ile tüm kamu kurum ve kuruluşlarında kurulacak komisyonun teklifi üzerine ilgili bakanın onayı ile kişileri, bütünüyle keyfi bir şekilde, kamu görevinden çıkarma yetkisinin¹⁰⁸ üç sene daha devam edeceği gibi OHAL uygulamalarıyla paralel pek çok düzenlemeye de bu kanunda yer verilmiştir.¹⁰⁹

Bu kanun ile¹¹⁰ 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/C maddesine eklemeye yapılarak valilere, belli kişilerin kentlerin belli yerlerine 15 gün boyunca giriş ve çıkışını yasaklayabilme; belli yerlerde veya saatlerde kişilerin dolaşmalarını, toplanmalarını, araçların seyirlerini düzenleyebilme veya kısıtlayabilme yetkisi veren kalıcı düzenlemeler yapılmıştır.

18 Temmuz 2021 tarihinde geçerlilik süresi dolan 7145 sayılı Kanun, aynı tarihte kabul edilen 7333 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile bir yıl daha uzatılmıştır. 7145 sayılı Kanun'un geçerliliği 31 Temmuz 2022 tarihi itibariyle sonlandığı için ilgili yasada yer alan kimi düzenlemeler yürürlükten kalkmıştır. Bunun sonucu olarak örneğin, "toplulara işlenen suçlarda" 12 güne kadar uzatılabilen gözaltı süresi en fazla dört gün olacak şekilde azalmış, kamudan ihraçlar için de "normal" disiplin prosedürleri geri gelmiştir. Ancak yürürlükten kalkan bu iki düzenleme dışında OHAL döneminde yapılan hemen hemen tüm düzenleme ve uygulamalar kalıcılaştırılarak olağanlaştırılmıştır.

İhraç edilen kamu görevlileri

29. Hükümet, OHAL KHK'ları aracılığıyla çoklu hak ihlallerine sebebiyet veren geniş kapsamlı tedbirler almıştır. Dahası bu tedbirler, pek çok insan ve kurumu kapsayacak şekilde Türkiye'deki hukuk düzeninde ilk kez kullanılan iki kavram olan "bir terör örgütüyle iltisaklı hareket etme" veya onlarla "irtibatlı"¹¹¹ olma hallerinde de yaygın olarak uygulanmıştır.

İhraç kararı kaldırılanlar dışında, bu muğlak kavramlara dayanılarak OHAL döneminde toplam 125.678 kamu çalışanı kamu görevinden ihraç edilmiştir.¹¹² KHK'ların yanı sıra, Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) kararlarıyla 4279 yargı mensubu ve çalıştıkları kurumun yetkilendirilmiş organlarının kararlarıyla ise 344 kişi ihraç edilmiştir.

Hükümetin iddiasının¹¹³ aksine ihraç edilen kamu görevlileri, kamu kurumlarında ve ilişkili işlerde istihdam edilme imkanından ömür boyu mahrum bırakılmış, işsizliğin getirdiği ekonomik güvencesizlik, ifade özgürlüğünün kısıtlanması, medya ve sosyal medyada hedef gösterilmek suretiyle kişi güvenliğinin tehdit edilmesi, hukuka aykırı ev ve işyeri aramaları ile özel hayatın gizliliğinin ihlali, pasaport iptalleriyle¹¹⁴ seyahat özgürlüğünün engellenmesi gibi çoklu hak ihlallerine maruz bırakılmıştır. Bu, "haklara sahip olma hakkından" mahrum bırakılma durumu, bu kişileri "sivil ölüme" mahkum etme girişimi olarak tanımlanabilir.

bakılmaksızın 15/7/2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında hareket eden kişiler hakkında da birinci fıkraya hükümleri uygulanır." <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171224-22.htm>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

105 Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 7145 sayılı Kanun (25 Temmuz 2018), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180731-1.htm>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

106 Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanvekilleri Çanakkale Milletvekili Bülent Turan, Tokat Milletvekili Özlem Zengin, Çankırı Milletvekili Muhammet Emin Akbaşıoğlu ve Denizli Milletvekili Cahit Özkan'ın Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (2/1) ve Adalet Komisyonu Raporu, s.4. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d27/c001/tbmm27001008ss0001.pdf>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

107 Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 7145 sayılı Kanun (25 Temmuz 2018), Madde 13.

108 Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 7145 sayılı Kanun (25 Temmuz 2018), Madde 26.

109 Daha önce 667 sayılı KHK ile gözaltı süresi 30 güne kadar çıkarılmıştı. 684 sayılı KHK ile gözaltı süresi 14 güne düşürülmüştü.

110 Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 7145 sayılı Kanun (25 Temmuz 2018), Madde 1.

111 Örneğin 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 2,3,4,5 ve 8. maddelerinde bu kavramlar kullanılmıştır.

112 Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu (2022). *Faaliyet Raporu 2017 - 2022*.

https://ohalkomisyonu.tcgb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_20172022.pdf. (Erişim tarihi: 28 Mart 2024)

113 CAT/C/TUR/5, para.74.

114 AYM, 30 Haziran 2022 tarihinde haklarında meslekten çıkarma tedbirine yönelik işlem yapılanlar ile suç soruşturması veya kovuşturması yürütülenlerin ve bunların eşlerinin pasaportlarının iptaline imkan tanıyan kuralın iptaline karar vermiştir. (Karar Sayısı: 2022/86) <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2022-86-nrm.pdf> (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

Barış için Akademisyenler

Barış Süreci'nin sonlandırılarak çatışmaların 2015 yılında yeniden başlamasının ardından Sur, Silvan, Nusaybin, Cizre, Silopi ve Kürt illerindeki diğer birçok ilçe ve mahallede ayırım gözetmeksizin uygulanan şiddeti kınayan ve Ocak 2016'da yayınlanan "Bu suça ortak olmayacağız!"¹¹⁵ başlıklı bildiriye imzalayan akademisyenleri susturmak, sindirmek, itibarsızlaştırmak ve üniversitelerden tasfiye etmek üzere uzun erimli bir baskı süreci başlatılmıştır.¹¹⁶ OHAL KHK'ları ile 406 imzacı akademisyen¹¹⁷ kurumlarından ihraç edilmiş, pasaportlarına el konulmuş ve ömür boyu kamu sektöründe çalışmaları ve akademisyenlik mesleğini icra etmeleri yasaklanmıştır.¹¹⁸ TİHV tarafından 2018-2019 yıllarında gerçekleştirilen saha araştırmasında Barış için Akademisyenlerin %97'sinin Türkiye'de güvende hissetmediği, %93'ünün ise görevlerine iade edilseler bile misillemelere maruz kalmaya devam edeceklerini düşündükleri tespit edilmiştir. Dahası, maruz bırakıldıkları çoklu hak ihlalleri dolayısıyla Barış için Akademisyenlerin %47,4'ünün depresyon, %31'inin kaygı bozukluğu ve %20,7'sinin travma sonrası stres bozukluğu tanısı aldığı kaydedilmiştir.¹¹⁹

AYM, 2210 akademisyen tarafından imzalanan bildirin ifade özgürlüğü kapsamında olduğuna 26 Temmuz 2019 tarihinde hükmetmiştir.¹²⁰ Ülkenin en yüksek yargı organının kesin ve bağlayıcı kararının üzerinden beş yıl geçmesine rağmen Barış için Akademisyenlerin büyük çoğunluğu halen görevlerine iade edilmemiştir ve kendilerine yönelik ihlaller devam etmektedir.

Kapatılan sivil toplum kuruluşları

30. Kapatma kararı kaldırılanlar dışında, OHAL KHK'ları ile toplam 1.410 dernek, 109 vakıf ve 149 kuruluş kapatılmıştır.¹²¹ Venedik Komisyonu'nun da belirttiği gibi "özel kuruluşların kapatılması herhangi bir bireysel karar olmaksızın gerçekleştirilmiş, doğrulanabilir kanıtlara dayanmamış ve yasal süreç gereklilikleri yerine getiril[memiştir]" ve bu uygulamalar, geniş kapsamlı bir cezalandırma teşkil etmiştir.¹²²

OHAL döneminde yasaklanan toplantı ve gösteriler

31. 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 11/1 m bendinde yer alan kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklama, erteleme, izne bağlama, gözlem altında tutma ve dağıtma yetkisi, Türkiye'nin uluslararası hukuk bağlamındaki yükümlülükleri gözetilmeden OHAL döneminde bütün valilikler tarafından kullanılmıştır. Valilikler, bu kanuna ek olarak 5442 sayılı kanun ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda kendilerine verilen yetkileri de genişçe yorumlayarak ve sıklıkla kullanmışlardır.

Bu eğilimin en uç örneği ise Van'da gözlemlenmiştir. Van Valiliği tarafından art arda alınan eylem ve etkinlik yasağı kararları sonucunda yurttaşlar, 21 Kasım 2016 ve 27 Haziran 2022 tarihleri arasında, kesintisiz bir şekilde toplanma ve gösteri yapma hakkından mutlak biçimde mahrum bırakılmışlardır. Van Valiliği'nin kesintisiz yasaklama pratiği AYM'nin bu yasaklara ilişkin kararına¹²³ denk gelecek şekilde sonlandırılmış olsa da belirli süreler için yasaklama kararları alınmaya devam edilmektedir. Benzer eğilim, LGBTİ+'ların tüm etkinliklerine yönelik OHAL döneminde Ankara Valiliği tarafından ilan edilen sınırsız ve süresiz yasaklama kararlarında da görülebilir.¹²⁴

115 Barış için Akademisyenler (10 Ocak 2016), *Bu suça ortak olmayacağız!* <https://barisicinakademisyenler.net/node/63>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

116 TİHV (24 Ağustos 2020), *Barış için Akademisyenler: Güncel Durum Raporu*.

https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/BAK_Guncel_Durum_Raporu_Agustos_2020.pdf. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

117 OHAL KHK'ları ile ihraç edilen toplam akademisyen sayısı 6081'dir.

118 Aslı Davas ve Serdar Tekin (2021). *Kuşatma Altındaki Yurttaşlık Alanı: Susturma, Baskılama ve Suçlulaştırma Pratikleri* s.26. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/rapor-kusatma-altindaki-yurttaslik-alani/> (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

119 TİHV (11 Ocak 2019). Barış için Akademisyenler Vakasının Kısa Tarihi.

<https://www.tihvakademi.org/wp-content/uploads/2019/03/Barisicinakademisyenlervakasi.pdf>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

120 AYM. *Zübeyde Fusun Üstel ve diğerleri* (Başvuru Numarası: 2018/17635). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/17635> (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

121 Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu (2022). *Faaliyet Raporu 2017 - 2022*.

122 Venedik Komisyonu (12 Aralık 2016). *Opinion on Emergency Decree Laws nos. 667-676 Adopted Following the Failed Coup of 15 July 2016*, s.39. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-ad\(2016\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-ad(2016)037-e). (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

123 AYM. *Seyithan Acar ve diğerleri* (Başvuru Numarası: 2020/32093). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/32093>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2024)

124 Ankara Valiliği, Kasım 2017'de OHAL Kanunu'na dayanarak LGBTİ+'ların tüm etkinliklerine sınırsız ve süresiz yasak getirmiştir. Valiliğin bu kararı mahkemeye taşınmıştır. Mahkeme süreci devam ederken, Ankara Valiliği, OHAL kaldırıldıktan sonra 3 Ekim 2018 tarihinde İl Emniyet Müdürlüğü'ne gönderdiği bir yazıyla ve bu sefer 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na dayanarak ikinci bir yasaklama kararı almıştır. Ankara 2. İdare Mahkemesi, her iki yasaklama kararını "hukuka aykırılık" gerekçesiyle kaldırsa da herhangi bir zarar değerlendirmesi yapmamıştır. OHAL dönemindeki yasağın getirdiği zarar yönünden değerlendirme yapılmaması AYM'ye taşınmış ancak başvuru reddedilmiştir. AYM'nin başvuruyu reddetmesinin ardından

Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu

OHAL döneminde doğrudan KHK'lar ile tesis edilen işlemlere ilişkin başvuruları değerlendirip karara bağlamak amacı ile Venedik Komisyonu'nun önerilerinde yer alan hiçbir kritere uygun olmayan bir şekilde oluşturulan Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu, 22 Mayıs 2017 tarihinde göreve başlamıştır. Bütün üyeleri hükümet tarafından atanan komisyon, oluşumunun yanı sıra kararlarını kamu makamlarının sağladığı dosyalar ve bilgiler üzerinden, çekişmesiz bir usulle alması nedeniyle işleyişi bakımından da bağımsız olmadığı için eleştirilmiştir.

22 Ocak 2023 tarihinde görevi sona ermiş olan komisyona yapılan toplam 127.292 başvurunun tamamı hakkında karar verilmiştir. Bu kararların 17.960'ı kabul (%14,1), 109.332'si ise (%85,9) ret kararıdır. Kabul kararlarından 17.712'si kamu görevinden ihraç, 72'si ise kapatılan kuruluşların tekrar açılmasına ilişkindir. Komisyon'un son derece sorunlu çalışmaları, OHAL'den olumsuz etkilenen insanlar ve kurumlar için hukuki prosedürlerin neredeyse imkansız hale geldiğini açık olarak göstermektedir.

Hukukun üstünlüğü ve yargının bağımsızlığı hakkında

32. Her ne kadar hükümet, bu konunun Komite'nin yetki alanına girmediğini iddia etse de¹²⁵ Komite, uzun süredir diğer ülkeleri de bu konuda değerlendirmektedir.¹²⁶ İstanbul Protokolü de yargıçlar ve savcılara işkence ve diğer kötü muameleyi engelleme ve kişileri bu uygulamalara karşı koruma konusunda ödev yüklemektedir.¹²⁷ Yargıçlar ve savcıların ise bu ödevlerinin gerekliliklerini yerine getirebilmeleri için "yetkililer ve toplumdaki diğer güçlü çıkar odaklarına karşı gerekli tüm bağımsızlık güvencelerine sahip olmaları gerekir."¹²⁸

Türkiye'de hukukun üstünlüğü ve yargının bağımsızlığına ilişkin sistematik sorunlar derinleşerek devam etmektedir.¹²⁹ Özellikle bir önceki raporlama döneminde Hakim ve Savcılar Kurulu (HSK) hakkında yapılan tespitlerde¹³⁰ dikkat çekilen sorunlar, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiseri Dunja Mijatović'in de vurguladığı gibi¹³¹ süreç içerisinde daha da büyümüştür.¹³² 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile HSK'nın 22 olan üye sayısı 13'e düşürülmekle birlikte üyelerin seçimi tamamen yürütmeye bırakılmıştır. Adalet Bakanı ve Adalet Bakanı müsteşarının "doğal üye" kabul edildiği kurumun dört üyesi Cumhurbaşkanlığı tarafından, yedi üyesi ise TBMM'de nitelikli çoğunluk tarafından atanmaktadır.¹³³ Bir başka deyişle, HSK'nın yapısal oluşumu, Avrupa Konseyi'nin tavsiyeleri¹³⁴ tamamen göz ardı edilerek düzenlenmiştir. Venedik Komisyonu'nun anayasa değişikliği öncesi bildirdiği görüşünde dikkat çektiği gibi yürütmenin en başındaki kişi olan cumhurbaşkanının, artık *pouvoir neutre* olmak zorunda olmadığı gerçeği dikkate alındığında HSK üyelerinin yürütme tarafından seçilmesi, Venedik Komisyonu tarafından o dönemde öngörü-

avukatlar OHAL dönemi yasağını AİHM'e taşımıştır.

125 CAT/C/TUR/5, para. 67.

126 BM İşkenceye Karşı Komite (19 Ocak 2009). *Concluding observations of the Committee against Torture: Montenegro* (CAT/C/MNE/CO/1), para.8. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/C/MNE/CO/1&Lang=E>; BM İşkenceye Karşı Komite (9 Aralık 2009). *Concluding observations of the Committee against Torture: El Salvador* (CAT/C/SLV/CO/2), para.12. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/C/SLV/CO/2&Lang=E>; BM İşkenceye Karşı Komite (29 Mart 2010). *Concluding observations of the Committee against Torture: Republic of Moldova* (CAT/C/MDA/CO/2), para.11. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2FC%2FMDA%2FCO%2F2&Lang=en. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024).

127 İstanbul Protokolü, para. 132-142.

128 International Commission of Jurists (6 Ekim 2017), *The role of judges, lawyers, and prosecutors in preventing torture*. <https://www.icj.org/the-role-of-judges-in-preventing-torture/> (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

129 142 ülkenin hukukun üstünlüğü yönünden değerlendirildiği World Justice Project'in son verilerine göre Türkiye, 2023 itibarıyla 0.41 puan ile 117. sırada yer almaktadır. 2023 yılı için bölgesel ortalamasının 0.50, küresel ortalamasının ise 0.55 olduğu düşünülünce durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır. World Justice Project (2023). *Rule of Law Index*. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023/Turkiye/> (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

130 TİHV (Mart 2016). *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*, para.59.

131 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatović (19 Şubat 2020). *Report Following Her Visit to Turkey From 1 to 5 July 2019*, para.14. <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-turkey-by-dunja-mijatovic-council-of-europe-com/168099823e> (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

132 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatović, Türkiye hakkındaki en son memorandumunda, HSK'nın Avrupa Konseyi standartlarına uygun olarak düzenlenmemiş olmasını "siyasi irade eksikliği" ile ilişkilendirerek bu konuda derin üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatović (5 Mart 2024). *Memorandum on freedom of expression and of the media, human rights defenders and civil society in Türkiye*, para.53. <https://rm.coe.int/memorandum-on-freedom-of-expression-and-of-the-media-human-rights-defe/1680aebf3d>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

133 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 6771 sayılı Kanun (11 Şubat 2017). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

134 Avrupa Konseyi (Kasım 2011). *Recommendation CM/Rec(2010)12 on the independence, efficiency and responsibilities of judges*. <https://rm.coe.int/cmrec-2010-12-on-independence-efficiency-responsibilites-of-judges/16809f007d>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

len ve uyarı niyetinde ortaya konulan sorunlu sistemin bilerek hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir.¹³⁵ Bu sebeptendir ki 8 Aralık 2016 tarihinde HSK'nın gözlemci statüsünü oybirliğiyle askıya alan¹³⁶ Avrupa Yargı Konseyleri Ağı (ENCJ), 8 Aralık 2020 tarihinde yaptığı açıklamada dört yıl geçmesine rağmen "durumun iyileşmediği ve hatta hızla kötüleştiği" tespitini yapmış ve hukukun üstünlüğünü koruma görevini yerine getirmeyen HSK'nın yalnızca "ismen bir kurul" olduğunu ifade etmiştir.¹³⁷ HSK'nın bu durumu, İnsan Hakları Komiseri'nin o dönemde "emarelerini"¹³⁸ gördüğü siyasi müdahalelere kısmilik sorununu bugün bir gerçeklik haline getirmiştir.

- AİHM kararına¹³⁹ rağmen tahliye edilmeyen Osman Kavala, Gezi Davası'nın ilk yargılamasının 18 Şubat 2020 tarihindeki karar duruşmasında beraat etmiştir.¹⁴⁰ Ancak Kavala, daha önce re'sen tahliye edildiği bir soruşturma¹⁴¹ kapsamında hapisneden çikamadan 19 Şubat 2020 tarihinde tekrar tutuklanmıştır. Kavala hakkındaki beraat kararının Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından bir komplo olarak yorumlanmasının¹⁴² ardından beraat kararı veren İstanbul 30. Ağır Ceza Mahkemesi hakimleri bazı medya kuruluşları tarafından tek tek hedef gösterilmiştir.¹⁴³ Bu yorum ve haberlerin ardından HSK 1. Dairesi'nin hakimler hakkında inceleme ve soruşturma başlattığı duyurulmuş ancak bu süreçlerin sonucu kamuoyuyla paylaşılmamıştır. Açık kaynaklardan yapılan incelemede, Kavala hakkında beraat kararı veren hakimlerin tenzil-i rütbe sayılabilecek şekilde görev yerlerinin değiştirildiği görülmüştür. 31 Ekim 2019¹⁴⁴ tarihinde İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı olarak atanan Galip Mehmet Perk, 26 Mart 2021 tarihinde¹⁴⁵ İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi üyeliğine; 29 Temmuz 2019¹⁴⁶ tarihinde 30. Ağır Ceza Mahkemesi üyesi olarak atanan Ahmet Tarık Çiftçioğlu, 18 Ocak 2021 tarihinde¹⁴⁷ İstanbul 9. Asliye Ceza Mahkemesi'ne; 19 Eylül 2018¹⁴⁸ tarihinde İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi üyeliğine atanan Talip Ergen ise 18 Ocak 2021 tarihinde İstanbul 22. Asliye Ceza Mahkemesi'ne atanmıştır.

Temel hukuk ve usul güvenceleri hakkında

Gecikmeksizin bir hakim karşısına çıkarılma hakkı sorunu

33. Komite'nin tavsiyesine¹⁴⁹ rağmen gecikmeksizin bir hakim karşısına çıkarılma hakkı sorunu derinleşerek devam etmektedir. Bu sorunun asıl kaynağı ise bizzat mevzuattır.

135 Venedik Komisyonu (13 Mart 2017). *Opinion on the Amendments to the Constitution Adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be Submitted to a National Referendum on 16 April 2017*, para.119. <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282017%29005-e>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

136 European Network of Councils for the Judiciary (8 Aralık 2016). *ENCJ Votes to Suspend the Turkish High Council for Judges and Prosecutors*. <https://www.ency.eu/node/449>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

137 European Network of Councils for the Judiciary (8 Aralık 2020). *ENCJ Board Statement on the Situation in Turkey*. <https://www.ency.eu/index.php/node/578>. (Erişim tarihi: 21 Nisan 2024)

138 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatović (19 Şubat 2020), s.11.

139 AİHM (10 Aralık 2019). *Kavala/Türkiye* (Başvuru no. 28749/18). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-199515>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

140 Dava Esas no. 2019/74.

141 Soruşturma no. 2017/96115

142 BiaNet (19 Şubat 2020), "Erdoğan'dan Gezi Davası Yorumu: 'Bir Manevrayla Beraat Ettirmeye Kalktılar.'" <https://bianet.org/haber/erdogan-dan-gezi-davasi-yorumu-bir-manevrayla-beraat-ettirmeye-kalktilar-220266>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

143 Yeni Akit (19 Şubat 2020). "Galip Mehmet Perk kimdir? Gezi Parkı davası hakimleri kim?" <https://www.yeniakit.com.tr/haber/galip-mehmet-perk-kimdir-gezi-parki-davasi-hakimleri-kim-1076005.html>; "Ahmet Tarık Çiftçioğlu kimdir? Gezi davası mahkeme üyesi Ahmet Tarık Çiftçioğlu" <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ahmet-tarik-ciftcioglu-kimdir-gezi-davasi-mahkeme-uyesi-ahmet-tarik-ciftcioglu-1076024.html>; "Talip Ergen kimdir? Gezi davası hakimlerine son dakika soruşturma." <https://www.yeniakit.com.tr/haber/talip-ergen-kimdir-gezi-davasi-hakimlerine-son-dakika-sorusturma-1076038.html>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

144 HSK (31 Ekim 2019). *Hakimler ve Savcılar Kurulu Birinci Dairesi'nin 31/10/2019 Tarihli ve 1242 Sayılı Adli Yargı Kararnamesi*. https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/31_10_2019-1242%20adli%20s%C4%B1ral%C4%B1.pdf. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

145 HSK (26 Mart 2021). *Bölge Adliye Mahkemeleri Üyelerinin Müstemir Yetkilerinin Belirlenmesine İlişkin 26.03.2021 Tarihli ve 273 Sayılı Karar*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/B%C3%B6lge%20Adliye%20Mahkemelerine%20C4%B0li%C5%9Fkin%20M%C3%BCstemir%20Yetki%20Karar%C4%B1.pdf>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

146 HSK (29 Temmuz 2019). *Adli Yargı 1. Bölge Hâkimlerinin Müstemir Yetkilerinin Belirlenmesi, Yeniden İnceleme ve Tevziye İlişkin Taleplerin Değerlendirilmesine Yönelik 29/07/2019 tarihli ve 858 sayılı Karar*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/5759ec7e-11e6-4407-ac5d-02d2640db76d.pdf>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

147 HSK (18 Ocak 2021). *Adli Yargı 1. Bölge Hâkimlerinin Müstemir Yetkilerinin Belirlenmesine İlişkin Hâkimler ve Savcılar Kurulu Birinci Dairesinin 18.01.2021 Tarihli ve 48 Sayılı Karar*. https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/1_B%C3%B6lge%20M%C3%BCstemir%20Yetki%20Karar%C4%B1.pdf. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

148 HSK (19 Eylül 2018), *Bazı Yer 1. Bölge Adli Yargı Hâkimlerinin Müstemir Yetkilerinin Belirlenmesi, Yeniden İnceleme ve Tevziye İlişkin Taleplerin Değerlendirilmesine Yönelik 19/09/2018 tarihli ve 1322 sayılı Karar*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/d96f8154-870e-4335-95fc-43f540f83f9f.pdf>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

149 CAT/C/TUR/CO/4, para.20.

Öyle ki CMK'nın 91(3) maddesinde yer verildiği üzere gözaltı süresi "toplu işlenen suçlarda" en fazla dört gündür. Bu düzenlemenin kendisi, alıkonulan bütün kişilerin gecikmeksizin bir hakim karşısına çıkarılma hakkının ihlali anlamına gelmektedir. Öte yandan, Komite'nin endişe duyduğunu belirttiği¹⁵⁰ CMK'nın 91. maddesinde 2015 yılında yapılan ve alıkonulan kişilerin yargı denetimi olmaksızın gözaltında tutulabilmeleri yönünde kolluk görevlilerine daha fazla yetki veren ekleme¹⁵¹ halen iptal edilmemiştir. Kolluk görevlilerinin gözaltı yetkilerinin herhangi bir yargı denetimi olmadan genişletilmesi, işkence ve kötü muamele yasağının ihlal edilmesi riskini ortaya çıkarmaktadır.

Avukata erişme ve onunla gizlilik içinde iletişim kurma hakkı ile ilgili sorunlar

34. 2016-2023 yılları arasında TİHV'e başvuranların en az üçte biri, gözaltında tutuldukları süreçte bir avukatla görüşemediklerini ifade etmişlerdir. Bir başka deyişle ve daha spesifik olarak; 2023 başvurularının 393'ü (%65,7), 2022 başvurularının 631'i (%58,9'u), 2021 başvurularının 458'i (%52,6'sı), 2020 başvurularının 368'i (%65,5'i), 2019 başvurularının 494'ü (%58,9'u), 2018 başvurularının 328'i (%65'i), 2017 başvurularının 356'sı (%63,3), 2016 başvurularının ise 242'si (%55'i), gözaltında tutuldukları süreçte bir avukatla görüşebildiklerini ifade etmişlerdir. Önceki dönemler için de benzer durum söz konusudur.

Yukarıda¹⁵² detaylı olarak açıklandığı gibi gözaltındaki kişilerin avukata erişim hakkı, daha sonra kanunlaşan bir OHAL KHK'sı aracılığıyla CMK'ya yapılan bir ekleme ile kalıcı olarak düzenlenmiştir.¹⁵³ Her ne kadar ilgili maddede "kısıtlanabilir" ifadesi kullanılsa da kişinin kendi seçeceği bir avukata derhal erişimi güvencesinin ihlali anlamına gelen, 24 saatlik avukat kısıtlılığı uygulaması hükümetin iddia ettiği¹⁵⁴ gibi "nadiren" değil, yaygın olarak başvuru bir uygulamadır.¹⁵⁵ TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2018-2023 yılları arasında kaydedilen vakalarda gözaltına alınan en az 552 kişinin avukata erişimi 24 saat süreyle kısıtlanmıştır. Burada bahsedilen durumun, daha önce Komite ile paylaşılan¹⁵⁶ avukatların soruşturma dosyalarına erişimlerine yönelik kısıtlamanın devam ettiği gerçeğiyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. İlerleyen bölümlerde yer verildiği gibi, "kayıt dışı ifade" olarak nitelendirilebilecek, adına "mülakat" veya "sohbet" denilen ve gözaltına alınan kişiden bilgi almaya yönelik uygulamalar, gözaltına alınan kişilerin avukatlarıyla görüşmelerinin engellendiği 24 saatlik süre zarfında sıklıkla gözlemlenmektedir.¹⁵⁷

Yukarıda yer verildiği gibi¹⁵⁸ 5275 sayılı kanunun 59. maddesine bir OHAL KHK'sı ile kalıcı şekilde yapılan ekleme gözaltında ve/veya hapisanede olan kişilerin avukatlarıyla gizlilik içinde görüşme hakkının ihlali ne sebebiyet vermektedir. Örneğin;

- Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, 14 Kasım 2016'da Edirne Yüksek Güvenlikli Cezaevi'ne bir yazı göndererek 4 Kasım 2016 tarihinde tutuklanan ve AİHM'in "çoğulculuğu bastırmak ve siyasi tartışma özgürlüğünü kısıtlamak gibi gizli amaçlar güdüler" tutuklandığına hükmettiği¹⁵⁹ Halkların Demokratik Partisi (HDP) eski Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ın avukatlarıyla yaptığı tüm görüşmelerin sesli ve görüntülü olarak kaydedilmesine, müvekkil-avukat arasındaki her türlü dokümana el konulmasına ve gerekli görülürse görüşmelerin sonlandırılmasına karar vermiştir.

Alıkonulan kişilerin hekime erişim hakkı ve tıbbi değerlendirme süreçlerinde yaşanan sorunlar

35. Gözaltına alınan kişilerin hekime erişim hakkı yasada tanımlanmamıştır. Gözaltına alınan kişilerin "sağlık kontrolünün nasıl yapılacağı" ifadesi CMK'nın 99. maddesinde yer alsa da burada düzenlenmemekte ve yalnızca "yönetmelikte gösterilir" denilmektedir. Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin

150 CAT/C/TUR/CO/4, para.19.

151 *Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 6638 sayılı Kanun* (27 Mart 2015), Madde 13. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150404-26.pdf>. (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024)

152 Bkz. para. 22.

153 Ceza Muhakemesi Kanunu (4 Aralık 2004), Madde 154 (2).

154 CAT/C/TUR/5, para.21

155 Aralarında avukatlar, gazeteciler ve siyasetçilerin olduğu 191 kişi, Diyarbakır merkezli bir operasyon kapsamında 25 Nisan 2023 tarihinde gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan 191 kişinin avukatlarıyla görüşmeleri 24 saat boyunca kısıtlanmıştır. Türkiye Barolar Birliği bu durumun "savunma hakkı" ve "adil yargılanma hakkı" ihlali anlamına geldiğini duyurmuştur. Bkz. Türkiye Barolar Birliği (25 Nisan 2023). "Savunma Hakkını Kısıtlayan Soruşturma Usullerinden Vazgeçilmelidir." <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/savunma-hak-kini-kisitlayan-sorusturma-usullerinden-vazgecilmelidir-83759>. (Erişim tarihi: 23 Nisan 2024)

156 TİHV (Mart 2016). *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*, para.33.

157 Bkz. para. 84.

158 Bkz. para. 23.

159 AİHM (22 Aralık 2020). *Selahattin Demirtaş/Türkiye (no.2)* (Başvuru No. 14305/17). <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-207173>. (Erişim tarihi: 23 Nisan 2024)

“Sağlık Kontrolü” başlıklı 9. maddesi, tıbbi değerlendirme ve raporlarla ilgili süreçleri düzenlemektedir.¹⁶⁰ Gözaltına alınan kişilerin tıbbi değerlendirmeleri dahil adli tabiplik hizmetlerinin yürütülmesinde uyulacak esaslar ise Sağlık Bakanlığı’nın 2005 tarihli bir genelgesinde¹⁶¹ yer almaktadır.

Genelgede, adli rapor düzenlenirken üç sayfalık “Genel Adli Muayene Raporu” formunun kullanılacağı ve formda yer alan sağlık kuruluşunun adı, tarih, saat, alıkonulan kişinin kimliği, muayeneyi yapan ve raporu düzenleyen tabip gibi bilgilerin yanı sıra muayene koşulları, olayın öyküsü, lezyonlarla ilgili bulgular, psikiyatrik muayene ve sonuç bölümlerinin “mutlaka doldurulacağı” açıkça belirtilmiştir. Ne yazık ki uygulamada sonuç bölümleri dışındaki bölümler ya doldurulmamakta ya da üstünkörü doldurulmaktadır. Sonuç bölümlerinde ise sıklıkla ve tıbbi değerlendirme yapılmaksızın kullanılan “darp ve cebir izine rastlanmadı” şeklindeki kalıp ifade dışında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Tıbbi değerlendirme ve raporlama süreçlerinde böylesi ciddi sorunlar devam etmesine rağmen üç sayfalık muayene raporu formu yerine uzun süredir tek sayfalık muayene formları kullanılmaktadır. Bu değişikliğin ne zaman, kim tarafından, hangi yasal mevzuata dayalı olarak ve hangi gerekçeyle yapıldığı tarafımızca bilinmemektedir. Dahası, değiştirilen rapor formlarında da aynı eksik ve hatalı yaklaşım gözlemlenmektedir. Daha da kötüsü, AYM, tüm bu eksiklik ve hatalara rağmen bu raporları ciddiye alarak işkence ve diğer kötü muamele yasağı yönünde ihlal kararı vermekten kaçınmaktadır. Örneğin;

- AYM, Cumartesi İnsanları’ndan Maside Ocak Kışlakçı’nın başvurusu üzerine verdiği kararında¹⁶² basına yansıyan görüntülere,¹⁶³ dava dosyasında başvuruçunun fiziksel ve sözlü şiddet iddiaları ve bunlara dair yakınmaları olmasına rağmen “kötü muamele yasağının ihlali” iddiasını “açıkça dayanaktan yoksun” olarak değerlendirerek “kabul edilemez” bulmuştur. Ancak dosyadaki Genel Adli Muayene Raporları’nın tamamında doldurulması zorunlu alanların fiziksel değerlendirme yapılıp yapılmadığının anlaşılmasına dahi imkan vermeyecek şekilde tamamen boş bırakıldığı ve sadece sonuç bölümlerinde “darp ve cebir izine rastlanmadı” sözcüklerinin yer aldığı görülmüştür.¹⁶⁴ Kayıtlara bakıldığında, her ne kadar ilk raporda muayene ile rapor tanzimi arasında geçen süre 10 dakika 50 saniye; ikinci raporda ise 7 dakika 29 saniye gibi görünse de aynı doktor tarafından muayene edilen diğer kişilerin muayene saatlerine bakıldığında ilk raporda muayene için ayrılan sürenin yalnızca 30 saniye, ikinci raporda ise yalnızca 13 saniye olduğu görülmektedir.¹⁶⁵ Anılan bu sürelerde herhangi bir tıbbi muayenenin gerçekleştirilmesi doğal olarak mümkün değildir.¹⁶⁶

160 Adalet Bakanlığı (1 Haziran 2005), *Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği*.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8197&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

161 Sağlık Bakanlığı (22 Eylül 2005). “Adli tabiplik hizmetlerinin yürütülmesinde uyulacak esaslar (Genelge no.2005/143)”

https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Mevzuat/Genelgeler/2005-143_sayili_Adli_Tabiplik_Hizmetleri_Yurutulmesinde_Uyulacak_Esaslar.pdf. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

162 AYM (16 Kasım 2022), *Maside Ocak Kışlakçı* (Başvuru no. 2019/21721). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/21721>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

163 BBC Türkçe (25 Ağustos 2018), *Cumartesi Anneleri’nin 700. hafta oturumuna yasak*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45307188>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

164 Dosyada, Maside Ocak 15780 seri no’lu, 25.8.2018 tarih ve 12:19:52 rapor tanzim saatli ve 15846 seri no’lu 25.8.2018 tarih ve 16:36:50 rapor saatli iki adet Genel Adli Muayene Raporu (giriş ve çıkış raporları) yer almaktadır.

165 “Adli muayene” adı altında yapılan bu işlemin, aynı hekim tarafından gerçekleştirilen bir önceki ve bir sonraki “adli muayene” raporlarındaki muayene saatlerine bakıldığında sadece 30 saniye sürdüğü herkes tarafından kolaylıkla görülebilir. Kaldı ki, aynı gün gözaltına alınan çok sayıda kişinin “adli muayene” raporlarının da benzer şekilde ve inanılmaz kısa sürelerde hazırlanmış olması, tıbbi değerlendirme yapmadan matbu belge düzenlemenin adeta kurala dönüştüğünü, sorun bu denli yaygın ve ciddi olmasına karşın yargı organlarının da bu konuda özensiz davrandığının bir göstergesidir.

166 Başvuruçunun maruz bırakıldığı işkence ve diğer kötü muameleyi belgeleyen alternatif raporu hazırlayan TİHV, bu konuda detaylı bir açıklama yapmıştır. Bkz. TİHV (20 Mart 2023), *AYM’nin 16.11.2022 Tarihli Kararı Hakkında Zorunlu Bir Açıklama*. <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/aym-maside-ocak-karari/>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

Tablo 9: TİHV'e başvuranların gözaltı sağlık muayenelerine ilişkin değerlendirmeler

Son gözaltı yılı (n)	Önceki yıllar (258)	2016 (370)	2017 (350)	2018 (264)	2019 (296)	2020 (258)	2021 (326)	2022 (440)	2023 (261)
Sağlık muayeneleri	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Aydınlatılmış onam alınmadı	87,5	86,7	92,3	63,6	87,5	84,6	91,7	80,2	74,4
Yakınmalar dinlenmedi	64,3	59,8	50,9	57,7	63,4	59,9	51,7	49,2	44,5
Öykü alınmadı	70,8	67,9	69,2	76,2	78,8	78,4	76,2	67,8	60,1
Sistematik muayene yapılmadı	73	73,5	71,1	85,8	86,4	91,8	88,4	71,1	72,7
Muayene yapılmadı	28,3	7,3	9,1	9,5	7,8	10,1	7,4	11,8	8,8

36. 2016-2023 yılları arasında TİHV'e başvuran 5553 kişiden 2823 kişinin¹⁶⁷ verdiği bilgiler, gözaltı süreçleri dahil alıkonulma süresince yapılması zorunlu tıbbi değerlendirmelerin ve bu değerlendirmelere dayalı olarak hazırlanması gereken tıbbi değerlendirme raporlarının ağırlıklı oranda İstanbul Protokolü'nün ilke ve kurallarına uygun olmadığı gibi Sağlık Bakanlığı Genelgesi'nde belirtilen ilkelere de aykırı olduğunu, daha da vahimi, bu değerlendirmelerin sıklıkla hiç yapılmadığını göstermektedir.

Resmi sağlık kurumlarında İstanbul Protokolü'nde belirtilen ilke ve standartlara uygun değerlendirme yapılmaması; işkence izlerinin tespit edilmemesine, işkenceye maruz kalan kişinin suç duyurusunda bulunduğu sonuç alamamasına ve sonuç olarak cezasızlığa yol açmaktadır. Bu gerçeklik, İstanbul Protokolü'nde belirtilen ilke ve standartlara uygun ve bağımsız heyetler tarafından hazırlanan tıbbi değerlendirme raporlarına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ancak, Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin konuyla ilgili maddesinde kişinin, kendi seçtiği hekim tarafından yapılacak bağımsız tıbbi değerlendirme hakkına yer verilmemektedir.¹⁶⁸ Oysaki İstanbul Protokolü'nün birçok yerinde belirtildiği gibi alıkonulan kişiler alternatif tıbbi değerlendirme hakkına sahiptir.¹⁶⁹ Bununla birlikte adli makamların, ulusal mevzuata dahi aykırı, eksik ve hatalı olan sağlık raporlarının varlığını tespit ettiklerinde derhal etkili bir soruşturma başlatarak işkence ve kötü muameleye maruz kaldığını ifade eden kişiler hakkında bağımsız ikinci bir görüş alması ve işkenceyi görünmez kılarak bir tür suç ortaklığı yapan kişilerle ilgili derhal inceleme başlatması beklenir. Uygulamanın bu beklentinin tam tersi olması, işkence ve kötü muamele iddialarına yönelik etkili bir soruşturma yürütülmediğinin özel bir göstergesidir.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin konuyla ilgili maddesinde¹⁷⁰ raporların, mahremiyet ilkesine aykırı şekilde kolluk görevlisine verilmesi düzenlenmektedir. Dahası, raporlar kişilere ve avukatlarına verilmemektedir. Kolluk görevlilerinin hiçbir koşulda düzenlenen tıbbi raporlara erişimi olmamalıdır. Uygulamada, İstanbul Protokolü'nde açıkça belirtilen ilkeye¹⁷¹ saygı duyulmamaktadır. İşkenceye maruz kalan kişilerin, yapılan değerlendirmeler hakkında bilgi alamamasına yol açan, değerlendirme sürecinin mahremiyetini ortadan kaldıran, hekimlerin, bağımsız, özgürce karar vermesini olanaksızlaştıran bu durum, aynı zamanda İstanbul Protokolü'ne uygun olmayan eksik ve hatalı raporlara itiraz etme ve bağımsız ikinci bir görüş alma sürecini de geciktirmektedir. Bu sebeplerle, raporların doğrudan posta yoluyla ilgili savcılığa gönderilmesi İstanbul Protokolü'ne daha uygun olacaktır.

37. İstanbul Protokolü'nde muayene sırasında kolluk görevlilerinin değil, sağlık kurumunun güvenlik personelinin bulunabileceği ve bunun istisnası ile koşullarının somut ilkeleri belirlenmiştir.¹⁷² Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nde ise kolluk görevlilerinin muayene odasında bulunmalarının istisna olduğunu belirtilmektedir.¹⁷³ Buna rağmen kimi hekimlerin keyfi yaklaşımları ve kolluğun baskısıyla istisna

167 Komite'ye iletilen raporda bu değer sehven "2283" olarak verilmiş, maddi hata baskıda düzeltilmiştir.

168 *Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği* (1 Haziran 2005), Madde 9 Para.5: "Tıbbi muayene, kontrol ve tedavi, adli tıp kurumu veya resmî sağlık kuruluşlarınca yapılır."

169 İstanbul Protokolü, para. 312.

170 *Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği* (1 Haziran 2005), Madde 9 Para.7: "Yakalama veya nezarethaneye giriş raporunun bir nüshası raporu tanzim eden sağlık kuruluşunda saklanır, ikinci nüshası gözaltına alınana, üçüncü nüsha ise soruşturma dosyasına eklenmek üzere ilgili kolluk görevlisine verilir."

171 İstanbul Protokolü, para.200.

172 İstanbul Protokolü, para. 313.

173 *Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği* (1 Haziran 2005), Madde 9 Para.10: "Hekim ile muayene edilen şahsın yalnız

olması gereken bu durum sıradan bir uygulamaya dönüştürülmekte ve uygulama, yönetmelikte belirtildiği gibi yazılı olarak belgelenmemektedir.¹⁷⁴

Tablo 10: TİHV'e başvuranların gözaltında yapılan sağlık muayenelerinde kolluk görevlisi bulunma oranının yıllara göre dağılımı

Son gözaltı yılı (n)	Önceki yıllar (258)	2016 (370)	2017 (350)	2018 (264)	2019 (296)	2020 (258)	2021 (326)	2022 (440)	2023 (261)
Muayenede kolluk	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Kolluk çıkarıldı	23,2	42	48,1	41,4	39,6	50,4	51	43	53,8

Tablo 10'da görülebileceği gibi 2016-2023 yıllarında TİHV'e başvuranların neredeyse yarısı, gözaltı muayenelerinde kolluk görevlilerinin dışarı çıkarılmadığını ifade etmiştir. Gözaltı ya da alıkonma sırasında yapılan tıbbi değerlendirmelerin, İstanbul Protokolü'nde belirlenen ilkeler uyarınca diğer kişilerin duymayacağı ve göremeyeceği şekilde yapılması gerekirken muayene ortamlarında kolluğun yer almaya devam etmesi hasta-hekim ilişkisinin mahremiyeti ile hekim özerkliğini zedeleyerek işkence ve diğer kötü muamelelerin belgelenmesini engelleyen bir baskı ortamı yaratmaktadır.

Her ne kadar bu dönemki konular listesinde atlanmış olsa da Komite'nin bir önceki dönem konular listesinde¹⁷⁵ yer verdiği ve bir önceki alternatif raporda¹⁷⁶ açıklanan "Üçlü Protokol,"¹⁷⁷ kolluk görevlilerinin, tutuklu ve hükümlülerin muayeneleri sırasında muayene ortamında bulunmalarını yasallaştırmak için 24 yıldır bir araç olarak kullanılmaktadır.

38. Son yıllarda kişilerin kelepçeliyken tıbbi muayene zorlanması "rutin uygulama" haline gelecek kadar kaygı verici boyutlara ulaşmıştır.
- Gezi Davası kapsamında tutuklanarak Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda tutulan 71 yaşındaki insan hakları savunucusu Mücella Yapıcı, 21 Haziran 2022 tarihinde götürüldüğü İstanbul Okmeydanı Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi'nde kelepçeli haldeyken muayene edilmiş ve dişi çekilmiştir. Yapıcı, kendisini rızası dışında muayene eden diş hekimi M.K'den şikayetçi olmuştur. Bu süreçte görüşü sorulan hastane yönetimi, "Hekimin hastane tarafından belirlenen rutin tedavi uygulamaları kapsamında hastayı tedavi ettiği ve herhangi bir kastının bulunmadığı anlaşılmaktadır" cevabıyla uygulamanın "rutin" olduğunu itiraf etmiştir.
39. OHAL döneminde alıkonulan kişilerin sağlık muayeneleri, gözaltı sayısının fazla olması gerekçe gösterilerek Sağlık Bakanlığı'nın yazısına istinaden emniyet müdürlükleri, karakollar, spor salonları gibi sağlık ortamları dışında ve uygun olmayan koşullarda yapılmıştır.¹⁷⁸ Bu uygulamalar, azalarak da olsa devam etmektedir.

kalmaları, muayenenin hekim hasta ilişkisi çerçevesinde yapılması esastır. Ancak, hekim kişisel güvenlik endişesini ileri sürerek muayenenin kolluk görevlisinin gözetiminde yapılmasını isteyebilir. Bu istek belgelendirilerek yerine getirilir. Bu durumda gözaltına alınan kişinin talebi hâlinde müdafii de muayene sırasında gecikmeye neden olmamak kaydıyla hazır bulunabilir."

174 Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 9. maddesinin 10. paragrafı, alıkonulan kişinin avukata erişim hakkını, koşula bağlayarak sınırlandırmaktadır. Yönetmeliğin bu maddesi, CMK'nın, "Soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında avukatın, şüpheli veya sanıkla görüşme, ifade alma veya sorgu süresince yanında olma ve hukukî yardımda bulunma hakkı engellenemez, kısıtlanamaz" şeklinde düzenleme yapan 149/3 maddesine aykırıdır. Yönetmelik, kanunla ihtilaf halinde olamayacağından yönetmelikteki bu kısıtlama yok hükmünde sayılmalıdır.

175 BM İşkenceye Karşı Komite (16 Ocak 2013). *List of issues prior to the submission of the fourth periodic report of Turkey (CAT/C/TUR/Q/4)*, para.5b.

176 TİHV (Mart 2016). *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*, para.40.

177 Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlıkları tarafından bakanlıklar arası bir anlaşma olarak 6 Ocak 2000 tarihinde imzalanmış ve son yenileme 26 Ocak 2017 tarihinde yapılmıştır. Adalet Bakanlığı. "Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakilleri ile Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokol." <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/592019112913p47.pdf>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

178 TİHV, İHD İstanbul Şubesi, İstanbul Tabip Odası ve KESK İstanbul Şubeleri (16 Ağustos 2016). "Darbelere ve Diktalara Karşı, İnsana Dair Ahlakı İnşa Etmek Bir İnsanlık Erdemidir." <https://istabip.org.tr/4337-darbelere-ve-diktalara-karsi-insana-dair-ahlaki-insa-etmek-bir-insanlik-erdemidir.html>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

Tablo 11: TİHV'e başvuranlar arasında gözaltında sağlık muayeneleri sağlık ortamı dışında yapılanların yıllara göre dağılımı

Son gözaltı yılı (n)	Önceki yıllar (258)	2016 (370)	2017 (350)	2018 (264)	2019 (296)	2020 (258)	2021 (326)	2022 (440)	2023 (261)
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Sağlık ortamı dışında muayene	2,2	12,5	6,6	3,3	5,1	1,3	1,3	5,2	0,8

Sağlık kurumlarında dahi baskılara maruz kalan, bağımsızlıklarını korumakta zorlanan hekimlerin, sağlık kurumları dışında ve kolluğun gözetimindeki birimlerde İstanbul Protokolü'ne uygun değerlendirme yaparak işkenceyi belgelemesi olanaksızdır.

İzin sistemi hakkında

40. 6722 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun halen yürürlüktedir.¹⁷⁹ Bu kanun aracılığıyla 5442 sayılı kanunun 11. maddesine yapılan ekleme ile “terörle mücadele” adı altındaki faaliyetlerde yer alan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personeli ve diğer kamu görevlileri hakkında bu faaliyetleri yerine getirirken işledikleri iddia edilen suçlardan dolayı soruşturma yapılması ilgili makamların iznine tabi kılınmıştır.¹⁸⁰ Benzer düzenleme, 5442 sayılı kanuna eklenen “geçici” madde ile geçici köy korucuları ve gönüllü korucular için de yapılmıştır.¹⁸¹ Aynı geçici madde ile izin sisteminin geçmişe yönelik olarak da işleyeceği düzenlenmiştir.¹⁸²

6722 sayılı kanun ile 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun 47. maddesi başlığı ile birlikte değiştirilerek “askeri suçlar” dolayısıyla hükmedilecek hapis cezalarında da erteleme imkanı getirilmiştir.¹⁸³ Yine 6722 sayılı kanun ile 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun Ek 8. maddesi değiştirilerek kısa süreli hapis cezalarının TCK'nın 50. maddesinde düzenlenen alternatif yaptırımlara çevrilebileceği düzenlenmiştir.¹⁸⁴ Yine 6722 sayılı kanun ile 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'na ekleme yapılarak “askeri suçlar” dolayısıyla hükmedilecek hapis cezalarında Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması (HAGB) mümkün kılınmıştır.¹⁸⁵

Sonuç olarak 6722 sayılı kanun, güvenlik görevlilerinin şüpheli olduğu işkence ve kötü muamele iddialarının soruşturulmasını “terörle mücadele” argümanı ile gölgeleyerek neredeyse imkansız hale getirmektedir. Dahası, yürürlüğe girdiği tarihten önceki zamanı da kapsayarak işkence ve kötü muamele faillerini koruyan cezasızlık zırhını daha da güçlendirmiştir. Her ne kadar yetkililer bu kanun kapsamında herhangi bir soruşturma izni talep edilmediğini iddia etseler de¹⁸⁶ bu yönde bir istatistik yayınlanmadığından bu iddianın doğruluğu teyit edilememektedir.

İşkence suçunun soruşturulmasına dair yasal boşluk

41. 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un 2. maddesine 2003 yılında yapılan bir ekleme¹⁸⁷ ile 765 sayılı eski TCK'nın 243. (işkence ve neticesi sebebiyle ağırlamış iş-

179 CAT/C/TUR/QPR/5, para.14.

180 Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 6722 sayılı Kanun (14 Temmuz 2016), Madde 12, Para. 5 ve 6. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160714-1.htm>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

181 Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 6722 sayılı Kanun, Madde 13.

182 A.g.m. Madde 13: “GEÇİCİ MADDE 5- Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce 11 inci maddenin (D) fıkrası ile 4/6/1937 tarihli ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilât Kanununun 1 inci maddesi uyarınca görevlendirilmiş olan Türk Silahlı Kuvvetleri personeli, memurlar, geçici köy korucuları ve gönüllü korucular dâhil diğer kamu görevlileri hakkında da 11 inci maddenin (J) fıkrasının beşinci ve altıncı bentlerinde yer alan hükümler uygulanır.”

183 A.g.m. Madde 9.

184 A.g.m. Madde 11.

185 A.g.m. Madde 14.

186 CAT/C/TUR/5, para.56.

187 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun (2 Aralık 1999), Madde 2 Ek: “765 sayılı Türk Ceza Kanununun 243 ve 245 inci maddeleri ile 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 154 üncü maddesinin dördüncü fıkrası kapsamında açılacak soruşturma ve kovuşturmalarda bu Kanun hükümleri uygulanmaz.”

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4483&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

kence) ve 245. (eziyet)¹⁸⁸ maddeleri kapsamında açılacak soruşturma ve yürütülecek kovuşturmalar izne tabi olmaktan çıkarılmıştı. 765 sayılı eski TCK 2005 yılında yürürlükten kaldırılarak 5237 sayılı yeni TCK yürürlüğe girmesine karşın 4483 sayılı kanunda işkence ve diğer kötü muamele fiillerinin soruşturma ve kovuşturulmasına dair yeni TCK'ya özel bir düzenleme yapılmamış olması yasal boşluk yaratmaktadır.¹⁸⁹ Söz konusu yasal boşluk, AYM'nin yakın dönemdeki *Aras Şahin* kararında¹⁹⁰ dikkat çektiği gibi adli mercilerin farklı yorumlamalar yapmasına imkan vermektedir.

TCK'nın 94. ve 95. maddelerinde düzenlenen "işkence" suçunun tanım itibarıyla yalnızca kamu görevlileri tarafından işlenebileceği göz önüne alındığında bu yöndeki iddiaların, savcılar tarafından, herhangi bir izin talebinde bulunulmadan re'sen ve hatta "bizzat ve öncelikle"¹⁹¹ soruşturulması gerekmektedir. Ancak uygulamada, işkence iddiaları ile ilgili başvurular sıklıkla ceza kanununun işkence suçunu düzenleyen maddeleri kapsamında değil, "kasten yaralama" (TCK Madde 86) veya "zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması" (TCK Madde 256) gibi suçlar kapsamında ele alınarak, AYM'nin bu konudaki kararlarına rağmen hatalı bir yaklaşım ile soruşturma iznine tabi tutulmaktadır.¹⁹² Örneğin;

- 4 Nisan 2023 ve 4 Kasım 2023 tarihleri arasında 29 hafta boyunca işkence ve diğer kötü muameleyle maruz bırakılarak gözaltına alınan Cumartesi Anneleri/İnsanları, avukatları aracılığıyla görevli polis amirleri ve polis memurları hakkında 31 suç duyurusunda bulunmuştur. Suç duyuruları üzerine soruşturma başlatan savcılar, 26 dosyayı idari izin verilmesi için İstanbul Valiliği'ne göndermiştir. Vali Davut Gül, bu dosyaların 25'inde soruşturma izni vermemiştir. Bölge İdare Mahkemesi, Vali Gül'ün kararına yapılan itirazların yalnızca birinde soruşturma izni kararının kaldırılmasına karar vermiştir.¹⁹³

Zamanaşımı hakkında

42. TCK'nın 94. maddesinin 6. fıkrasına göre işkence suçunda zamanaşımı uygulanamaz. Ancak bu hüküm, kanun maddesine ilgili fıkranın eklendiği¹⁹⁴ 30 Nisan 2013 tarihinden önce işlenmiş işkence suçlarını kapsamadığından bu tarihten önceki suçlar zamanaşımına tabidir.

Yüzbinlerce insanın işkenceye maruz kaldığı ve gözaltında öldürüldüğü 12 Eylül 1980 askeri darbe dönemine ilişkin işkence fiilleri ve gözaltında ölümler yönünden yapılan suç duyurularının ardından başlatılan yasal süreçler, Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin 4 Aralık 2013 tarihli "1980 tarihinden 2004 tarihine kadar 20 yıllık dava zamanaşımı süresi dolmuştur" şeklindeki kararına¹⁹⁵ dayanılarak 2014 yılında teker teker sonlandırılmıştır. Dahası, şüpheli ve failerin önemli bir kısmı kariyerlerinde ilerleyerek daha yüksek makamlara getirilmiştir. Böylece zamanaşımı, geçmişte işkenceyi de içeren ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığa fırsat veren bir yöntem olarak kullanılmıştır.

Nitekim Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de zamanaşımıyla ilgili bu durumu "sistemik sorun" olarak ele almakta ve *Batı ve diğerleri* dava grubunda düzenli olarak incelemektedir. Komite, son toplantısında da bu soruna dikkat çekmiş ve hükümeti, "yargılamaların zamanaşımına uğramadan Sözleşme'ye uygun bir şekilde sonuçlandırılmasını sağlamak için çabalarını iki katına çıkarma"ya davet etmiştir.¹⁹⁶

188 İşkence, neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence ve eziyet, sırasıyla 5237 sayılı TCK'nın 94, 95 ve 96. maddelerinde düzenlenmektedir. 189 Bkz. para.4.

190 AYM (11 Mayıs 2023). *Aras Şahin* (Başvuru no. 2020/365), para.12. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/365>. (Erişim tarihi: 24 Nisan 2024)

191 Ceza Muhakemesi Kanunu (4 Aralık 2004), Ek Madde 1: "Kolluk görevlileri hakkındaki öldürme, kasten yaralama, işkence, zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması ve suç işlemek amacıyla örgüt kurma suçları ile örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili iddialara ilişkin soruşturmaları Cumhuriyet savcılarının bizzat ve öncelikle yapar. Bu suçlardan dolayı kolluk görevlileri hakkında açılan davalar, acele işlerden sayılır. Bu tür davaların kanun yolu incelemesi de öncelikli olarak yapılır."

192 Ayrıca bkz. para. 77-79.

193 Cumartesi Anneleri/İnsanları'nın suç duyurularının idari izne tabi tutulması pratiğini gösteren detaylı liste Ek II'de Komite ile paylaşılmıştır.

194 İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 6459 sayılı Kanun (11 Nisan 2013), Madde 9. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430-1.htm>. (Erişim tarihi: 25 Nisan 2024)

195 Yargıtay 1. Ceza Dairesi (4 Aralık 2023), 2013/2656 Esas, 2013/7378 sayılı Karar: "765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 102, 103, 104. maddelerinin dava zamanaşımına ilişkin iç hukuk hükümleri, belirtilen 7.5.2004 tarihine kadar anılan işkence ve yaşam hakkının ihlaline ilişkin, kamu görevlilerinin işlediği iddia edilen eylemlerdeki dava zamanaşımının üst sınırı olan 8 ve 20 yıllık süreler dolmuş bulunmaktadır. 2004 tarihine kadar iç hukuk hükümleri ile aynı derecede kabul edilen uluslararası sözleşme hükümleri, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 2/2. maddesi karşısında şüphelinin lehine olan önceki kanunun uygulanacağı hükmü itibarıyla; suçlamalara konu edilen fiiller, dava zamanaşımına uğramaktadır. Bu bağlamda, suçların işlendiği ifade edilen 1980 tarihinden, 2004 tarihine kadar 20 yıllık dava zamanaşımı süresi dolmuştur. İç hukuk hükümleri, failin lehinedir. Uluslararası sözleşmede hükümlerin zamanaşımının dolduğu tarih itibarıyla şüphelinin aleyhinde uygulanmasını zorunlu kılan bir normu ifade etmediğinden, uygulaması mümkün değildir."

196 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (21 Eylül 2023). H46-36 *Batı and Others group v. Turkey* (Application No. 33097/96) Supervision of the execution of the European Court's judgments. https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=0900001680ac9e74. (Erişim tarihi: 25 Nisan 2024)

Zamanaşımının kaldırıldığı tarihten önce işlenen işkence suçunda zamanaşımı hükümlerinin uygulanmaması sorunu, sonradan yürürlüğe giren (*ex post facto*) kanunlara karşı “kanunsuz ceza olmaz (*nulla poena sine lege*)” ilkesi doğrultusundaki yasağın istisnasının olmamasından kaynaklanmaktadır. İşkence suçunu *ex post facto* kanunlara karşı yasaklamadan muaf tutacak uygun bir mevzuat olmasa da uluslararası insan hakları hukuku, işkence yasağı gibi bir emredici buyruğu ihlal eden bireyin yargılanmasını mümkün kılmaktadır.¹⁹⁷

Ulusal Önleme Mekanizması hakkında

43. Türkiye’de Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) olduğu iddiasıyla faaliyet gösteren Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ile ilgili daha önce Komite ile paylaşılan sorunlar,¹⁹⁸ Komite’nin önceki sonuç gözlemlerinde belirttiği kaygı ve tavsiyeler¹⁹⁹ ile BM İşkenceyi ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezayı Önleme Alt Komitesi’nin (SPT) tavsiyeleri²⁰⁰ dikkate alınarak giderilmediği gibi daha da kaygı verici boyutlara erişmiştir. TİHEK ile ilgili bağımsızlık ve yetkinlik başta olmak üzere halihazırda var olan kaygılar²⁰¹ henüz giderilmemişken 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe giren 703 sayılı KHK²⁰² ile yapılan değişiklikler ile halihazırda İhtiyari Protokol’de (OPCAT) belirtilen ilkelere, Paris İlkeleri’nden ve SPT’nin Kılavuz İlkeleri’nden²⁰³ uzak olan kurumu bu ilkelere daha da uzaklaştırmıştır.

Kurum, yasaya göre halen “kurul ve başkanlıktan”²⁰⁴ oluşmaktadır. 703 sayılı KHK ile yapılan değişikliğe kadar 11 kişilik kurulun sekiz üyesi Bakanlar Kurulu, üç üyesi ise Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekteydi. Ancak 703 sayılı KHK ile 6701 sayılı kanunun 10. maddesinde²⁰⁵ yapılan değişiklik ile başkan ve ikinci başkan dahil olmak üzere kurulun 11 üyesinin Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı düzenlemesi getirilmiştir. Kurumu mutlak şekilde yürütmeye bağlayan bu değişiklikle kurumun “bağımsız”²⁰⁶ olduğuna dair tüm iddialar tamamen dayanaksız hale gelmiştir.

703 sayılı KHK ile yapılan bir başka önemli değişiklik ise kurumun yetkinliği ve çoğulcu temsiliyet ilkesi ile ilgilidir. 6701 sayılı kanunda kurula üyeliğin şartlarını belirleyen 10. maddenin 4. fıkrasında yer alan “Kamu kurum ve kuruluşlarında, uluslararası kuruluşlarda, sivil toplum kuruluşlarında veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında ya da özel sektörde toplamda en az on yıl çalışmış olmak” ve “Üye seçimlerinde, Kurumun görev alanına giren konularda bilgi ve deneyimi bulunanların çoğulcu bir şekilde temsiline özen gösterilir” ifadelerini içeren dördüncü ve beşinci bentler kaldırılmıştır. Bir başka deyişle kurulda yer almak için artık yetkinlik bir şart olarak aranmamakta ve iddia edilenin aksine “çoğulcu temsiliyeti”²⁰⁷ sağlamak konusunda da yasal bir zorunluluk bulunmamaktadır.

44. TİHEK, işkence ve diğer kötü muamelenin önlenmesi ve ortadan kaldırılması mücadelesine doğrudan zarar vermektedir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, UÖM’lerin rolüne dair hazırladığı rehberde,²⁰⁸ UÖM’lerin “önleyici” olduğunu vurgulayarak bu mekanizmalar, “işkence veya kötü muamele ile ilgili şikayetleri soruşturmaz veya karara bağlamaz” demektedir. Fakat TİHEK, bu kurala ve dahası İhtiyari Protokol’ün ilkelerine tamamen aykırı biçimde ve yalnızca kendisine yasayla tanınan yetkiye²⁰⁹ dayanarak

197 MSHUS (16 Aralık 1966), Madde 15/2: “Bu maddedeki hiçbir hüküm, işlendiği zaman uluslar topluluğu tarafından tanınan hukukun genel ilkelerine göre suç sayılan bir fiil veya ihmalden ötürü bir kimsenin yargılanıp cezalandırılmasına engel oluşturmaz.”

198 TİHV (Mart 2016). *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*, para.46-58.

199 CAT/C/TUR/CO/4, para.27-28.

200 BM İşkenceyi ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezayı Önleme Alt Komitesi (SPT) (12 Aralık 2019). *Report on the visit made by the Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment for the purpose of providing advisory assistance to the national preventive mechanism of Turkey* (CAT/OP/TUR/1). <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/OP/TUR/1&Lang=E>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

201 CAT/OP/TUR/1, para. 18-43.

202 *Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname* (9 Temmuz 2018). Madde 149. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3-1.pdf>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

203 BM İşkenceyi ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezayı Önleme Alt Komitesi (SPT) (9 Aralık 2010). *Guidelines on national preventive mechanisms*. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/OP/12/5&Lang=E>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

204 6701 sayılı *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu* (20 Nisan 2016). Madde 8(2).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6701&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

205 6701 sayılı *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu* (20 Nisan 2016). Madde 10(2): “(Değişik: 2/7/2018 – KHK/703/149 md.) Kurul; biri Başkan, biri İkinci Başkan olmak üzere Cumhurbaşkanı tarafından atanan on bir üyeden oluşur.”

206 CAT/C/TUR/5, para.59.

207 CAT/C/TUR/5, para.61.

208 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2018). *Preventing Torture: The Role of National Preventive Mechanisms – A Practical Guide*, s. 5. <https://www.ohchr.org/en/publications/training-and-education-publications/preventing-torture-role-national-preventive>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

209 6701 sayılı *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu* (20 Nisan 2016), Madde 9(1-i): “Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da

işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile ilgili yapılan başvurularda soruşturma süreci işletmekte ve “ihlal yapıldığı” ya da “ihlal yapılmadığı” şeklinde kararlar vermektedir.²¹⁰ İşkence ve diğer kötü muamele iddialarının İstanbul Protokolü başta olmak üzere ilgili diğer uluslararası standartlara uygun olmayan yöntemler ile ele alınması, etkili soruşturmanın önünü açmak yerine iddiaların savcılıklar tarafından etkili ve hızlı bir şekilde soruşturulmasının önünü kapatmaktadır.

Kurumun “soruşturma” yürütmesi bir yana, bu soruşturmanın akıbetini gösteren, kuruma yapılan başvuru sayıları ile verilen kararların sayıları da dikkat çekicidir. Her ne kadar söz konusu verilerin sunumu konusunda sistematik bir tutarlık bulunmasa da her yıl artan sayıda başvuru alındığı vurgulanmaktadır. Bu sayılara göre, 2018 yılında alınan 598 başvuruda bir tane ihlal kararı verildiği, 2019 yılında alınan 965 başvuruda bir tane ihlal kararı verildiği, 2020 yılında alınan 679 başvuruda bir tane ihlal kararı verildiği, 2021 yılında alınan 529 başvuruda iki tane ihlal kararı verildiği, 2022 yılında alınan 956 başvuruda beş ihlal kararı verildiği, 2023 yılında²¹¹ alınan 981 başvuruda beş ihlal kararı verildiği görülmektedir.

Yukarıda açıklandığı gibi uluslararası ilkelerin son derece uzağında olan TİHEK’in B statüsünde dahi olsa da akredite edilmesi ve halen bu şekilde faaliyetlerini sürdürüyor olması, Türkiye’de uzun yıllardır süren işkenceye karşı mücadeleye zarar vermektedir.

İnsan hakları savunucularına yönelik tehditler hakkında

45. Sivil alana yönelik ısrarlı ve sistematik saldırılar, sivil alanın kaçınılmaz olarak daralmasına ve bu da işkence ve diğer kötü muamelenin önlenmesi yönünde sivil alanın çok önemli işlevlerini yerine getirememesine yol açtığından bu konu, hükümetin iddiasının²¹² aksine Komite’nin yetki alanındadır.²¹³

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri’nin de dikkat çektiği gibi OHAL’in kaldırılmasını takip eden yıllarda “durum giderek kötüleşmiştir.”²¹⁴ Bu tespit, farklı kurumlar tarafından da doğrulanmıştır.²¹⁵ Öyle ki sivil toplum kuruluşları üzerindeki baskı, hem mevzuat değişiklikleri hem de yargısal taciz aracılığıyla giderek artırılmıştır. Örneğin, 2018’de Dernekler Yönetmeliği’nde yapılan bir değişiklikle²¹⁶ derneklere tüm üyelerini İçişleri Bakanlığı’nın Dernekler Bilgi Sistemi’ne (DERBİS) kaydetme zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluk, Danıştay tarafından iptal edilmeden²¹⁷ Dernekler Kanunu’na²¹⁸ eklenmiştir.²¹⁹ Bir diğer örnek ise “aceleci bir şekilde”²²⁰ 27 Aralık 2020 tarihinde çıkarılan “Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finans-

koruma altına alınan kişilerin ulusal önleme mekanizması kapsamındaki başvurularını incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek.”

210 TİHEK. “Kurul Kararları.” <https://www.tihe.gov.tr/kategori/pages/kararlar>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

211 Verilere erişimin ve verilerin tasnifinin sorunlu olması sebebiyle 30 Nisan 2023 itibarıyla derlenen sayı esas alınmıştır.

212 CAT/C/TUR/5, para.93.

213 Komite, diğer ülkeleri de bu yönden değerlendirmiş ve bu konuda tavsiyeler vermiştir. Örneğin; BM İşkenceye Karşı Komite (11 Aralık 2023). *Concluding observations on the third periodic report of Burundi* (CAT/C/BDI/CO/3), para.20-21. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2FC%2FBDI%2FCO%2F3&Lang=en; BM İşkenceye Karşı Komite (24 Temmuz 2019). *Concluding observations on the seventh periodic report of Mexico* (CAT/C/MEX/CO/7), para.62-63. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/C/MEX/CO/7&Lang=E>; BM İşkenceye Karşı Komite (27 Ocak 2016).

Concluding observations on the fourth periodic report of Azerbaijan (CAT/C/AZE/CO/4), para.10-11. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/C/AZE/CO/4&Lang=E>. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

214 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatović (19 Şubat 2020). *Report Following Her Visit to Turkey From 1 to 5 July 2019*. para.129.

215 Dünya genelinde sivil alanı izleyen ve her ülkedeki sivil alanın durumunu “açık”, “daraltılmış”, “engellenmiş”, “bastırılmış” ve “kapalı” kategorileri altında sınıflandıran Civicus, 2019-2023 dönemi için Türkiye’deki sivil alanın durumunu “bastırılmış” olarak kategorize etmiştir. Civicus Monitor, <https://monitor.civics.org>; Ayrıca bkz. Freedom House, Freedom in the World. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>. (Erişim tarihi: 26 Nisan 2024)

216 İçişleri Bakanlığı (1 Ekim 2018). *Dernekler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181001-1.htm>. (Erişim tarihi: 26 Nisan 2024)

217 Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). *Cancellation Decision of the Council of State for Notification of Association Member and Employee Information*. <https://www.stgm.org.tr/en/blog/cancellation-decision-council-state-notification-association-member-and-employee-information>. (Erişim tarihi: 26 Nisan 2024)

218 5253 Sayılı Dernekler Kanunu (23 Kasım 2004), “Geçici Madde 1- (Ek:25/3/2020-7226/24 md.): Dernekler, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde, üyeliği devam edenlerin adını, soyadını, doğum tarihini ve kimlik numarasını merkezinin bulunduğu dernekler birimine bildirirler. Bu bildirim yerine getirmeyen dernek yöneticileri hakkında, 32 nci maddenin birinci fıkrasının (s) bendi hükmü uygulanır.”

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5253&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 26 Nisan 2024)

219 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatović (19 Şubat 2020). *Report Following Her Visit to Turkey From 1 to 5 July 2019*. para.133.

220 Venedik Komisyonu (6 Temmuz 2021). *Opinion on the compatibility with international human rights standards of Law no. 7262 on the Prevention of Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction recently passed by Turkey’s National Assembly, amending, inter alia, the Law on Associations no. 2860*, para.84. <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default>.

manın Önlenmesine İlişkin 7262 sayılı Kanun”dur. Dernekler Kanunu’nda 13 değişiklik yapan 7262 sayılı kanun, Venedik Komisyonu’nun tavsiyelerine²²¹ ve hatta Mali Eylem Görev Gücü’nün (FATF) Türkiye’yi tam olarak bu sebeple “gri liste”ye alma kararına²²² rağmen halen bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır.

Tablo 12: İnsan hakları savunucularına yönelik yargısal taciz pratikleri²²³

#	2019	2020	2021	2022 ²²⁴	2023
Gözüaltına alınan İHS’ler	76	304	285	126	113
Tutuklanan İHS’ler	30	90	74	27	5
Yargılanan İHS’ler	15 vakada 126 İHS	20 vakada 41 İHS	27 vakada 70 İHS	105 vakada 1143 İHS	39 davada 264 İHS yargılandı
İHS’lere verilen cezalar	2 farklı davada yargılanan 23 İHS için 147 yıl 3 ay	8 farklı davada yargılanan 11 İHS için 52 yıl 9 ay	7 farklı davada yargılanan 8 İHS için 41 yıl 3 ay	18 davada 33 İHS’ye 266 yıl 5 ay 10 gün ve Osman Kavala’ya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası	-

46. Yukarıda görülebileceği gibi, insan hakları savunucuları sistematik bir yargısal tacize maruz bırakılmıştır. Ne yazık ki bu konuda her biri diğerinden vahim tüm örnekler yer vermek mümkün değildir. Ancak Komite’nin sorusunda ismi geçen bazı hak savunucularına ilişkin güncel bilgiler şu şekildedir:

- **Taner Kılıç:** AİHM, 31 Mayıs 2022 tarihinde Taner Kılıç’ın tutukluluğunun özgürlük ve güvenlik hakkı ile ifade özgürlüğünün ihlali olduğuna hükmetmiştir.²²⁵ Yargıtay, yeterli soruşturma yapılmadan verildiği gerekçesiyle Kılıç’a verilen hapis cezasını 17 Ekim 2022 tarihinde bozmuştur. Kılıç, diğer insan hakları savunucuları ile birlikte yargılandığı davada²²⁶ 6 Haziran 2023 tarihinde beraat etmiştir.²²⁷
- **Osman Kavala:** 1 Kasım 2017 tarihinde tutuklanan Osman Kavala, AİHM’in kararına²²⁸ rağmen halen özgürlüğünden mahrum bırakılmış durumdadır. Kavala, Gezi Davası’nın 25 Nisan 2022 tarihinde görülen karar duruşmasında 2 yıl 1 ay 16 gün hapis hane tutulmasına gerekçe olarak gösterilen “siyasi veya askeri casusluk” suçlamasından “kesin ve yeterli delil” bulunmadığı gerekçesiyle beraat etmiştir. Ancak mahkeme, Kavala’yı “cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs etmek” iddiasıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmış ve hükümlerle birlikte tutuklanmasına karar vermiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin kararı²²⁹ üzerine dosyayı inceleyen AİHM Büyük Da-

[aspx?pdffile=CDL-AD\(2021\)023cor-e](#). (Erişim tarihi: 26 Nisan 2024)

221 A.g.m. para.90.

222 Reuters (21 Ekim 2021). “Finance watchdog ‘grey lists’ Turkey in threat to investment.” <https://www.reuters.com/business/finance-watchdog-grey-lists-turkey-threat-investment-2021-10-21>. (Erişim tarihi: 26 Nisan 2024)

223 Bu tablodaki veriler, TİHV’in Yıllık İnsan Hakları Raporları’ndan derlenmiştir. <https://tihv.org.tr/yillik-insan-haklari-raporlari>. (Erişim tarihi: 26 Nisan 2024)

224 Burada sunulan veriler TİHV’in 2022 Yılında Türkiye’de İnsan Hakları Savunucularının Karşılaştığı Baskılar, Engeller ve Zorluklar başlıklı raporundan alınmıştır.

<https://en.tihv.org.tr/alternative-shadow-reports/repression-obstacles-and-challenges-faced-by-human-rights-defenders-in-turkey-in-2022>. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

225 AİHM (31 Mayıs 2022). *Taner Kılıç v. Türkiye (no.2)* (Başvuru no. 208/18). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217625>. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

226 Uluslararası Af Örgütü (20 Ekim 2017). *Turkey: The Taner Kılıç prosecution*. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/7331/2017/en/>. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

227 Uluslararası Af Örgütü (6 Haziran 2023). *Türkiye: Justice prevails as four human rights defenders finally acquitted*. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/06/justice-prevails-as-four-human-rights-defenders-finally-acquitted/>. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

228 AİHM (10 Aralık 2019). *Kavala/Türkiye* (Başvuru no. 28749/18).

229 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2 Şubat 2022), *Interim Resolution CM/ResDH(2022)21*.

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680a56447. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

ire, Türkiye'nin AİHM kararını uygulamayarak AİHS'in 46. maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir.²³⁰ Bu karara rağmen Yargıtay, 28 Eylül 2023 tarihinde Kavala'ya verilen hapis cezasını onamıştır. Hükümet, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne sunduğu son "Faaliyet Planı"nda Kavala'nın mahkumiyetle birlikte tutuklandığını belirterek Kavala'nın AİHM kararını ilgilendiren durumunun değiştiğini iddia etmiştir.²³¹

- **Eren Keskin:** Rapor yazım tarihi itibarıyla Eren Keskin aleyhine açılan toplam dava sayısı (ceza ve hukuk) 128'dir. Bu davaların 120'sinde hapis ve/veya adli para cezalarına hükmedilmiştir. Keskin dört farklı davada toplamda 26 yıl 9 ay 20 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu davalar istinaf mahkemeleri ya da Yargıtay önünde beklemektedir. Bunlar dışında Keskin, 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 18. ve 21. maddeleri uyarınca açılan davalar sonucunda toplamda 431.921 TL adli para cezasına çarptırılmıştır. Keskin, bu tutarın 184.000 TL'lik kısmını hapis cezasına çevrilmemesi için ödemek zorunda bırakılmıştır. Keskin'in TCK 301 ve 2911 sayılı kanun uyarınca yargılandığı iki farklı dava halen devam etmektedir.
- **Selçuk Kozağaçalı:** Aralarında Selçuk Kozağaçalı'nın da bulunduğu 22 avukatın yargılandığı dava 11 Kasım 2022 tarihinde sonuçlanmıştır. Mahkeme, Kozağaçalı'yı "terör örgütü üyeliği" suçundan 12 yıl, "terör örgütü propagandası yapmak" suçundan 1 yıl hapis cezasına çarptırmıştır. Yargıtay 3. Ceza Dairesi, 21 Şubat 2024 tarihinde hapis cezasını onamıştır.

47. Komite'nin 3 No'lu Genel Yorumu aracılığıyla devletlere yüklediği yükümlülüğe²³² aykırı şekilde TİHV çalışanları ve gönüllüleri, yargısal tacize maruz bırakılmıştır. Örneğin;

- TİHV'in önceki başkanı ve halen yönetim kurulu üyesi olan Türk Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konseyi Başkanı Prof. Dr. Şebnem Korur Fincancı, bir televizyon kanalında yaptığı bilimsel yorumlar gerekçesiyle 27 Ekim 2022 tarihinde tutuklanmış ve 76 günlük keyfi tutukluluğun ardından 11 Ocak 2023 tarihinde tahliye edilmiştir. Fincancı, ifade özgürlüğü kapsamındaki ifadeleri gerekçe gösterilerek "terör örgütü propagandası" iddiasıyla 2 yıl 8 ay 15 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapis cezasına yapılan itiraz, İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 2. Ceza Dairesi tarafından reddedilmiştir. Dosya, Yargıtay önünde beklemektedir.²³³ TSK, aynı yorumları gerekçe göstererek "kişilik hakları zedelendiği" iddiasıyla Prof. Dr. Şebnem Korur Fincancı aleyhine manevi tazminat davası açmıştır. Dava halen devam etmektedir.
- TİHV kurucu üyesi ve eski İHD Eş Genel Başkanı Öztürk Türkdoğan, raporlama döneminde hakkında açılan üç farklı davayla yargısal tacize maruz bırakılmıştır. Türkdoğan, tamamen savunuculuk faaliyetleri gerekçe gösterilerek hakkında "silahlı örgüt üyeliği," "kamu görevlisine hakaret" ve "Türk milletine hakaret" suçlamalarıyla açılan davalardan beraat etmiştir.
- TİHV İstanbul Temsilciliği çalışanı Bilal Yıldız, Göç İzleme Derneği'nin (GÖÇİZDER) faaliyetleri gerekçe gösterilerek 11 Haziran 2022 tarihinde tutuklanmış ve 209 günlük keyfi tutukluluğun ardından 5 Ocak 2023 tarihinde tahliye edilmiştir. Yıldız, savunuculuk faaliyetleri gerekçe gösterilerek kendisine yöneltilen "silahlı örgüt üyeliği" suçlamasından 9 Şubat 2024 tarihinde beraat etmiştir.²³⁴
- TİHV Genel Sekreteri Coşkun Üsterci, TİHV İzmir Temsilciliği Tedavi Sekreteri Aytül Uçar, TİHV Van Temsilciliği Başvuru Hekimi Dr. Hüseyin Yaviç, TİHV Van Temsilcisi Sevim Çiçek ve TİHV Van Temsilciliği Başvuru Hekimi Dr. Ayfer Bostan, savunuculuk faaliyetleri kapsamında katıldıkları barışçıl protestolar gerekçe gösterilerek haklarında "2911 sayılı yasaya muhalefet" iddiasıyla açılan farklı davalarla yargısal tacize maruz bırakılmıştır. Hak savunucuları, bu davalarda beraat etmişlerdir.

230 AİHM Büyük Daire (11 Temmuz 2022). *Proceedings under Article 46 § 4 in the Case of Kavala v. Türkiye* (Başvuru no. 28749/18). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-218516>. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

231 Action Plan (15/04/2024) - Communication from Türkiye concerning the case of *Kavala v. Türkiye* (Application No. 28749/18). [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2024\)432E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2024)432E). (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

232 BM İşkenceye Karşı Komite (13 Aralık 2012). *General comment No. 3 (2012) on the implementation of article 14 by States parties (CAT/C/GC/3)*, para. 15. <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/catcg3-general-comment-no-3-2012-implementation>. (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

233 Joint Communication by the Working Group on Arbitrary Detention and Special Procedures (3 Kasım 2022). *Information concerning the arrest and detention of Dr. Şebnem Korur Fincancı, a leading forensic medical practitioner and anti-torture and human rights expert by the Turkish authorities in connection with her exercise of free expression*. <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gld=2765>. (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

234 Joint Communication by UN Special Procedures (16 Eylül 2022). *Information received regarding arrest, detention, criminal prosecution, and subsequent treatment of Bilal Yıldız in state custody, in connection with his activities in support of displaced people, particularly Kurdish and other minorities, in Türkiye*. <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gld=27443> (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

- TİHV Kurucular Kurulu üyesi Günseli Kaya, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES) tarafından hazırlanan bir belgeseldeki konuşması gerekçe gösterilerek hakkında “silahlı örgüt üyeliği” iddiasıyla açılan davada 2022 yılında beraat etmiştir.
- TİHV Cizre Referans Merkezi önceki dönem Başvuru Hekimi Dr. Serdar Küni, “örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına hareket etmek” iddiasıyla 16 Kasım 2020 tarihinde 4 yıl 2 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. İstinaf mahkemesi tarafından onanan hapis cezası, Yargıtay incelemesindedir.²³⁵
- SES tarafından hazırlanan bir belgeseldeki konuşması gerekçe gösterilerek TİHV Başkanı Metin Bakalcı hakkında “silahlı örgüt üyeliği” iddiasıyla 7 Nisan 2022 tarihinde soruşturma başlatılmıştır. Soruşturma, 2024 yılında takipsizlik kararıyla sonlandırılmıştır.

Basın özgürlüğü

48. TİHV Dokümantasyon Merkezi, 2015-2019 yılları arasında en az 1118 medya çalışanının gözaltına alındığını; 281 medya çalışanının tutuklandığını ve 311 medya çalışanının çeşitli gerekçelerle toplam 1592 yıl 7 ay hapis cezasına çarptırıldığını kaydetmiştir.²³⁶ Bu tablo, 2019-2023 yılları arasında da değişmemiştir.

Tablo 13: Gazetecilere yönelik yargısal taciz pratikleri					
#	2019	2020	2021	2022	2023
Gözaltına alınan gazeteciler	86	72	54	63	84
Tutuklanan gazeteciler	14	25	2	30	19
Yargılanan gazeteciler	123 farklı davada 336 gazeteci ve medya çalışanı	129 farklı davada 239 gazeteci ve medya çalışanı	120 farklı davada 250 gazeteci ve medya çalışanı	107 farklı davada 252 gazeteci ve medya çalışanı	85 farklı davada 225 gazeteci ve medya çalışanı
Gazetecilere verilen cezalar	89 gazeteci ve medya çalışanına 350 yıl, 6 ay, 3 gün hapis cezası	41 gazeteci ve medya çalışanı için 173 yıl 11 ay 7 gün	41 gazeteci ve medya çalışanı için 87 yıl 1 ay 14 gün	28 gazeteci ve medya çalışanına 50 yıl 6 ay hapis cezası	13 gazeteci ve medya çalışanına 18 yıl, 8 ay, 25 gün hapis cezası
Hapisteki gazeteciler	111	86	46	64	41

Ayrıca 2019-2023 yılları arasında 222 gazeteci ve medya çalışanı fiziksel şiddete maruz bırakılmıştır. Bu olayların en az 97'sinde failerin kolluk görevlisi olduğu kaydedilmiştir.²³⁷

235 Joint Communication by the Working Group on Arbitrary Detention and Special Procedures (23 Haziran 2017). *Information received concerning alleged arbitrary detention and conviction of Dr. Serdar Küni for actions that pertain to his duty as a doctor to provide equal and appropriate medical treatment to everyone.* <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gld=23180>. (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

236 Davas ve Tekin (2021), s.27.

237 BiaNet, BIA Medya İzleme Raporları, <https://bianet.org/proje/bia-media-monitoring-reports-289599>. (Erişim tarihi: 28 Nisan 2024)

2. MADDEYE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 12d) tavsiye edildiği gibi, işkencenin mutlak bir şekilde yasak olduğunu belirsizliğe mahal vermeyecek şekilde yeniden teyit etmeli ve işkence suçunu işleyen, bu suça iştirak eden veya göz yumanların kanun karşısında kişisel olarak sorumlu tutulacağına, ceza yargılamasına tabi tutulacağına ve cezalandırılacağına dair açık bir uyarıyı da içerecek şekilde işkence uygulamalarını kamuya açık bir şekilde kınmalıdır,
- Özgürlükten mahrum bırakılma anında sorumluluğun, alıkonulan kişiden ziyade kamu yetkililerine ait olduğuna dair tüm önlemleri almalıdır,
- İşkenceye karşı usul güvencelerinin, kişinin fiilen veya yasal olarak kolluk görevlilerinin tam kontrolü altında olduğu, resmi olan veya olmayan özgürlükten mahrum kalınan andan itibaren tanındığından emin olunmasını sağlamalıdır,
- Kişilerin gözaltında sahip olduğu haklarla ilgili derhal bilgi verilmesi ve bunların bildirimini gerçekleştirilmesi için etkin önlemleri yeniden benimsemeli ve gereğini yerine getirmelidir,
- Ceza Muhakemesi Kanunu'nun, gözaltı sırasında yargı denetimi olmaksızın kişilerin alıkonulması konusunda kolluk görevlilerine yetki veren 91/4 maddesini iptal etmeli ve alıkonulan bütün kişilerin, özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları andan itibaren, gecikmeksizin bir hakim karşısına çıkarılma hakkını güvence altına almalıdır,
- Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 24 saatlik avukat kısıtlılığını düzenleyen 154 (2). maddesi, avukatın dosya içeriğini inceleme veya belgelerden örnek alma yetkisini kısıtlayan 153 (2) maddesi ile zorunlu müdafilik üzerindeki kısıtlamayı düzenleyen 150 (3) maddesi ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un gözaltında ve/veya hapisanede olan kişilerin avukatlarıyla gizlilik içinde görüşme hakkının ihlaline sebebiyet veren 59 (5), (7), (8) maddelerini iptal ederek usulüne uygun avukata erişim hakkını güvence altına almalıdır;
- İstanbul Protokolü'nün 2022 baskısında yer verildiği gibi devlet organları içerisinde tutarlı bir hesap verebilirlik sağlamak için yasal ve idari işlemler yoluyla İstanbul Protokolü standartlarını resmen tanımalı, İstanbul Protokolü standartlarının ilerletici olarak uygulanması için yeterli mali ve insani kaynağı sağlamalı ve bu standartların etkili olarak uygulanması için gereken koşulları temin etmelidir (*İstanbul Protokolü*, para. 649-650),
- Yasal düzenlemeyle bütün tıbbi değerlendirmelerin İstanbul Protokolü'ne uygun bir biçimde bağımsız, bilimsel ve etik olarak yürütülebileceği bir ortam sağlamalıdır,
- Sağlık Bakanlığı'nın 2005 tarihli bir genelgesinde yer alan üç sayfalık "Genel Adli Muayene Raporu" formunun usulüne uygun ve eksiksiz kullanımını sağlamalıdır,
- İkinci bir tıbbi inceleme veya görüş talep etme hakkını tanımalıdır,
- Kamu adli tıp kurumları ve sağlık kurumları, bireylerin gözaltı sırasında veya sonrasında herhangi bir zamanda, seçtikleri bir veya daha fazla kamu görevlisi olmayan sağlık çalışanı tarafından değerlendirilme hakkına saygı göstermeli ve olanak tanımalıdır (*İstanbul Protokolü*, para. 670),
- Kamu görevlisi olmayan sağlıkçılar tarafından yapılan değerlendirmelerin mahkemelerde kabul edilebilir olması ve kamu çalışanı sağlık uzmanlarının değerlendirmeleriyle eşit şekilde değerlendirilmesi gerekliliğini güvence altına almalıdır (*İstanbul Protokolü*, para. 670),
- İstanbul Protokolü'nün uygulanması da dahil olmak üzere, işkenceye karşı eylemler için ortak çabalar konusunda sivil toplum örgütleri, platformlar ve meslek örgütleriyle aktif diyalogu olumlu karşılamalı ve kolaylaştırmalıdır (*İstanbul Protokolü*, para. 653),
- Kelepçeli muayene uygulamalarına son vermelidir,
- Kolluk görevlilerinin, tutuklu ve hükümlülerin muayeneleri sırasında muayene ortamında bulunmalarını yasallaştırmak için 24 yıldır bir araç olarak kullanılan "Üçlü Protokol"ün 38 (4) maddesini iptal etmeli, diğer maddeleri ise Nelson Mandela Kuralları ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi standartları ışığında gözden geçirerek yeniden düzenlemelidir,

- 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve ilgili yönetmelikleri, toplantı ve gösterilere yönelik keyfi kısıtlamalara son verilmesi başta olmak üzere, protesto hakkına ilişkin uluslararası standartlarla uyumlu hale getirecek şekilde değiştirmek üzere gözden geçirmelidir,
- Toplantı ve gösteriler sırasında barışçıl göstericilere kasıtlı olarak güç kullanılmasını işkence ve diğer kötü muamele olarak değerlendiren gerekli yasal düzenlemeleri yapmalıdır,
- Kendiliğinden, eş zamanlı, izinsiz veya kısıtlı olsun, tüm protestolarda öldürücülüğü kanıtlanmış silahların kullanılmasını yasaklamalıdır,
- Barışçıl protestolar süresince her koşul altında özellikle göz yaşartıcı gaz ile plastik mermi olmak üzere kinetik, biyolojik ve kimyasal olarak tetiklenen araçların kullanımından kaçınmalıdır,
- “İç Güvenlik Paketi” olarak bilinen 6638 sayılı kanunu özellikle işkence ve yaşam hakkı ihlalleri açısından getirdiği riskleri önleyecek şekilde değiştirmelidir,
- 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nu, güç kullanımı hallerinde yaşam hakkı ve işkenceye maruz kalmama hakkının korunması amacıyla değiştirmelidir,
- Çocuğun işkence ve kötü muamele görmesini önleme zorunluluğunu karşılayacak kapsamlı bir program geliştirmelidir,
- Çocuklar söz konusu olduğunda, kötü muamele ve cezaları zalimane, gayri insani ve küçültücü olarak sınıflandırmak için daha yüksek standartlar uygulamalıdır,
- Soyarak aramanın ve beden aramalarının yasak bir amaç için veya ayrımcılığa dayalı herhangi bir nedenle ve şiddetli bir acı ve ıstiraba neden olacak şekilde yapıldığında işkence anlamına geldiğini kabul etmelidir,
- Ters kelepçe uygulamalarını mutlak şekilde yasaklamalıdır,
- Düz kelepçe uygulamasını ancak hukuki düzenlemede yer verilen gerekli koşullarla sınırlamalı ve ayrımcılığa dayalı herhangi bir nedenle ve şiddetli bir acı ve ıstiraba neden olacak şekilde yapıldığında işkence anlamına geldiğini kabul etmelidir,
- “Terörle mücadele” gerekçesi ile Komite’nin önceki sonuç gözlemlerinden bugüne belirgin bir şekilde arttığı gözlemlenen keyfi gözaltı ve tutuklama uygulamalarına son vermelidir,
- Komite’nin önceki sonuç gözlemlerinden bugüne belirgin bir şekilde arttığı gözlemlenen kaçırma ve zorla kaybetme girişimlerini önleyici bir program geliştirmelidir,
- BM Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’yi imzalamalı ve onaylamalıdır,
- Roma Statüsü’nü imzalamalı ve onaylamalıdır,
- OHAL döneminde OHAL ile sınırlı olmayacak şekilde kalıcı hale dönüştürülen yasal düzenlemelerin tamamını iptal etmelidir,
- OHAL KHK’larında yer alan geniş kapsamlı tedbirlerin yol açtığı çoklu hak ihlallerine maruz kalan tüm kişi ve kurumların giderim haklarının bütünlüklü olarak sağlanmasına yönelik kapsamlı bir program geliştirmelidir,
- Hakim ve savcılarının görevlerini bağımsız, nesnel ve tarafsız biçimde icra edebilmelerinin güvencesini sağlamalıdır,
- 6087 sayılı Hakimler ve Savcılar Kurulu Kanunu’nda, özellikle yürütmenin HSK üzerindeki etkisini sona erdirecek şekilde değişiklikler yapmalıdır,
- Türk Silahlı Kuvvetleri personeli ve diğer kamu görevlileri ile geçici köy korucuları ve gönüllü korucular hakkında “terörle mücadele” adı altındaki faaliyetleri yerine getirirken işledikleri iddia edilen suçlardan dolayı, yürürlüğe girdiği tarihten önceki zamanı da kapsayacak şekilde, soruşturma başlatılmasını ilgili makamların iznine tabi kılan 6722 sayılı Kanun’un 12. maddesini (para. 5 ve 6) iptal etmelidir,
- İşkence ve diğer kötü muamele iddialarına ilişkin soruşturmalarda geçmişe dönük olarak da zamanaşımı uygulanamayacağını garanti altına almalıdır,

- Ağır insan hakları ihlalleri, özellikle de yargısız infazlar ve zorla kaybetmelere ilişkin soruşturmanın zamanaşımına uğramasına imkan veren hükümleri kaldırmalıdır,
- 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nu Paris İlkeleri ile uyumlu olacak şekilde değiştirmeli ve kurumun finansal, yapısal ve işlevsel bağımsızlığı ile kurul üyelerinin yetkinliğini garanti altına almalıdır,
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'ndan ayrı bir Ulusal Önleme Mekanizması kuralmalı veya kurumla ilgili mevzuatı İşkenceye Karşı Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol ile uyumlu olacak şekilde değiştirmelidir,
- Ulusal Önleme Mekanizması'nın bir işlevi olarak işkence ve diğer kötü muamele iddialarına yönelik soruşturma yapma yetkisini kaldırmalıdır,
- Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Türkiye'ye ziyaretlerine ilişkin gözlem raporlarının tümünün yayınlanmasına derhal onay vermelidir,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para. 44b) tavsiye edildiği gibi, gazetecilerin, insan hakları savunucularının ve hekimlerin, savunuculuk faaliyetleri nedeniyle maruz kalabilecekleri tehdit ve saldırılara karşı etkili bir şekilde korunmalarını sağlamalı ve gazetecileri ve insan hakları savunucularını sindirmek veya insan hakları konularında özgürce haber yapmaktan caydırmak için tutuklamaktan ve yargılamaktan kaçınmalıdır,
- Avukatların mesleklerini icra ederken kovuşturmayla uğramamalarını ya da başka herhangi bir yaptırım veya yıldırımaya maruz kalmamalarını sağlamak için tüm etkili tedbirleri almalıdır,
- Terörle mücadele kisvesi altında insanları damgalamaktan ve korkutmaktan kaçınmalıdır.

IV. SÖZLEŞME’NİN 3. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR

49. Avrupa Birliği (AB) - Türkiye arasında 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan “Geri Kabul Anlaşması”nın müzakereleri devam ederken hükümet, AB’nin desteğiyle 2012 yılında altı “Karşılama ve Konaklama Merkezi” ve Erzurum’da bir “Geri Gönderme Merkezi (GGM)” inşa etmeye başlamıştır.²³⁸ GGM’lerin sayısı ve kapasitesi, Katılım Öncesi Yardım Aracı²³⁹ çerçevesinde yürütülen çeşitli projelerle artırılmıştır.²⁴⁰ Raporun yazıldığı tarih itibarıyla, 24 farklı şehirde toplam 28 GGM bulunmaktadır.²⁴¹ GGM’ler, kuruldukları ilk andan itibaren birçok hak ihlalinin vuku bulduğu özgürlükten mahrum bırakma mekanları olmuşlardır. AİHM, AB desteğiyle 2014 yılında inşa edilen Gaziantep GGM’ye gönderilen dört kişinin başvurusu üzerine verdiği kararında, GGM’deki koşulların AİHS’in 3. maddesinde yer alan “işkence yasağı”nın ihlali anlamına geldiğine hükmetmiştir.²⁴² AİHM’in kararı halen uygulanmamıştır.²⁴³

Hukuka aykırı sınır dışı uygulamaları

50. AİHM’in kararında tespit edilen ihlaller, zaman içerisinde sistematik bir karaktere bürünmüştür. Öyle ki sığınmacı/mülteci/göçmenler, GGM’lerde idari veya adli inceleme olmaksızın veya telafi imkanı çok düşük uzun sayılabilecek sürelerde gözetime tabi tutulmaktadırlar.²⁴⁴ Özellikle Eylül-Ekim 2023 aylarından itibaren GGM’lerde idari gözetim altında tutulan yabancıların önemli bir bölümü, esasında son derece etkili bir usuli güvence sağlayan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 53/3 maddesi²⁴⁵ hiçe sayılarak haklarında alınan sınır dışı etme kararına karşı yedi günlük dava süresi içinde veya dava açıldıktan ve dava açıldığı bilgisi kuruma iletildikten sonra zorla sınır dışı edilmeye başlanmıştır. Bahsedilen uygulamanın AYM’nin aldığı tedbir kararlarına rağmen devam ettirildiği tablo karşısında Türkiye Barolar Birliği, Ankara Barosu ve İzmir Barosu arka arkaya açıklamalar yapmış ve hukuka aykırı sınır dışı uygulamalarının sonlandırılmasını talep etmişlerdir.²⁴⁶ İzmir Barosu’nun açıklamasında sığınmacı/mülteci/göçmenlerin işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılarak “gönüllü geri dönüş” formlarını imzalamaya zorlandıkları da paylaşılmıştır.²⁴⁷

238 Göç İdaresi Başkanlığı. “Göç İdaresi Başkanlığının Biten Projeleri.” <https://www.goc.gov.tr/goc-projeleri56>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

239 Avrupa Birliği Başkanlığı Mali İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğü. “IPA Nedir?” <https://ipa.gov.tr/ipa-nedir/>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024); *IPA Book: Türkiye - EU Financial Cooperation Projects*. <https://www.ab.gov.tr/siteimages/abyayinpdf/EN%20-%20IPA.pdf>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

240 Göç İdaresi Başkanlığı, “Göç İdaresi Başkanlığının Biten Projeleri”; Avrupa Birliği Başkanlığı Mali İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğü (22 Mart 2022). “Supporting Removal Centres’ Capacities and Fostering Alternatives to Administrative Detention.” https://www.ab.gov.tr/supporting-removal-centres-capacities-and-fostering-alternatives-to-administrative-detention_52377_en.html; Avrupa Birliği Başkanlığı Mali İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğü (22 Mart 2022). “Supporting DGMM in the Management, Reception and Hosting of Irregular Migrants.” https://www.ab.gov.tr/supporting-dgmm-in-the-management-reception-and-hosting-of-irregular-migrants_52376_en.html. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

241 Göç İdaresi Başkanlığı. “Geri Gönderme Merkezleri İletişim.” <https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri-iletisim>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

242 AİHM (17 Ekim 2019), *G.B. ve diğerleri/Türkiye* (Başvuru no. 4633/15). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-196612>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

243 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (8 Aralık 2021). Resolution CM/ResDH(2021)419. <https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=001-215303>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

244 GGM’lerde gözlemlenen özgürlükten mahrum bırakma uygulamaları, BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu’nun tanımı yönünden IV. kategori keyfi alıkoymalar kapsamındadır. BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu. *About arbitrary detention*. <https://www.ohchr.org/en/about-arbitrary-detention>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

245 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Madde 53/3: “Yabancı veya yasal temsilcisi ya da avukatı, sınır dışı etme kararına karşı, kararın tebliğinden itibaren yedi gün içinde idare mahkemesine başvurabilir. Mahkemeye başvuran kişi, sınır dışı etme kararını veren makama da başvurusunu bildirir. Mahkemeye yapılan başvurular on beş gün içinde sonuçlandırılır. Mahkemenin bu konuda vermiş olduğu karar kesindir. Yabancıların rızası saklı kalmak kaydıyla, dava açma süresi içinde veya yargı yoluna başvurulması hâlinde yargılama sonuçlanıncaya kadar yabancı sınır dışı edilmez.” <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6458&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

246 Türkiye Barolar Birliği (22 Ekim 2023). “Yabancı Müvekkillerin Haklarında Kesinleşmiş Bir Karar Olmaksızın Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin Açıklama.” <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/yabanci-muvekkillerinhaklarinda-kesinlesmis-bir-karar-olmaksizin-sinir-disi-edilmelerine-iliskin-ac-84217>; İzmir Barosu (12 Ekim 2023). Göç İdaresi Başkanlığı’na 12 Ekim tarihli ve E-58106323-099[070/11074]-15446 sayılı yazı. https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/goc_idaresi.pdf; Ankara Barosu (27 Ekim 2023). “Hukuka Aykırı Sınır Dışı Etme İşlemleri Durdurulmalıdır!” <https://ankarabarosu.org.tr/duyuru/c8c11908-74a9-11ee-9958-000c29c9dfce>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

247 Ayrıca; Human Rights Watch (18 Kasım 2022). “No One Asked Me Why I Left Afghanistan”: *Pushbacks and Deportations of Afghans from Turkey*. <https://www.hrw.org/report/2022/11/18/no-one-asked-me-why-i-left-afghanistan/pushbacks-and-deportations-afghans-turkey>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

Gözültına alınarak Göç İdaresi Başkanlığı'na teslim edilen kişilerin bulunamaması

51. GGM'ler ile ilgili yakın zamanda gözlemlenen bir başka ihlal çeşidi ise avukatların ve kişilerin yakınlarının, kolluk tarafından gözültına alındıktan sonra Göç İdaresi Başkanlığı'na sevk edilen ve daha sonra GGM'lere gönderilen kişilerin gönderildikleri belirtilen merkezlerde bulunamamasıdır. Tüm çabalarına rağmen müvekkillerine ulaşamayan 12 avukat, bu konuyu sosyal medyada gündeme getirmişlerdir.²⁴⁸ Avukatlara cevap veren Göç İdaresi Başkanlığı, bir basın açıklaması yaparak söz konusu açıklamaların "kamu düzeni ve güvenliği ile ilgili çalışmaları ve terörle mücadeleyi hedef" aldığını ve "dezenformasyon" olduğunu iddia etmiştir.²⁴⁹

3. MADDEYE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para. 24b) tavsiye edildiği gibi, 1951 Sözleşmesi'ndeki çekincelerini geri çekerek coğrafi sınırlandırmayı kaldırmayı değerlendirmelidir,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para. 24c) tavsiye edildiği gibi, uygulamada hiç kimsenin, işkenceye maruz kalma konusunda kişisel ve öngörülebilir bir risk altında olduğuna inanmak için önemli gerekçeler bulunan başka bir devlete sınır dışı edilemeyeceğini, geri gönderilemeyeceğini veya iade edilemeyeceğini garanti altına almalıdır,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para. 24e) tavsiye edildiği gibi, sığınmacılar arasında işkenceye maruz bırakılanların tespit edilmesine ilişkin açık kılavuz ilkeler ve ilgili eğitimler hazırlamalıdır.

248 "Kamuoyuna Duyuru: Göç idaresine sevk edilen müvekkilimiz nerede?" (13 Şubat 2024). <https://twitter.com/YILMAZHalim/status/1757368675433095567/photo/1>.

249 Göç İdaresi Başkanlığı (17 Şubat 2024). "Geri Gönderme Merkezlerine Gönderilen Yabancılara İlişkin Gerçek Dışı Haberler Hakkında Basın Açıklaması." <https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezlerine-gonderilen-yabancilara-iliskin-gercek-disi-haberler-hakkinda-basin-aciklamasi>. (Erişim tarihi: 30 Nisan 2024)

V. SÖZLEŞME'NİN 10. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR

İstanbul Protokolü eğitim programları hakkında

52. 2 Mart 2021 tarihinde Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan İnsan Hakları Eylem Planı'nda yalnızca hekimlere yönelik İstanbul Protokolü eğitim programları düzenleneceğinden bahsedilmiştir.²⁵⁰

Sağlık Bakanlığı, bu kapsamda 30-31 Mart 2022 tarihlerinde bakanlık bünyesinde çalışan 90 civarında adli tıp uzmanıyla "İstanbul Protokolü hizmet içi eğitici eğitimi" başlıklı iki günlük bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya katılan adli tıp uzmanlarına, çalıştıkları illerde görev yapan hekimlere bir günlük eğitim verecekleri toplantının ardından bildirilmiştir. "Pilot eğitim" adı altındaki birer günlük iki toplantının ardından İl Sağlık Müdürlükleri'ne gönderilen yazı ile "İstanbul Protokolü Eğitimleri" başlıklı bir günlük eğitim programları düzenlenmeye başlanmıştır. Farklı illerde²⁵¹ düzenlenen bu bir günlük eğitim programları ile tüm hekimlere ulaşılmaya çalışılmaktadır.

20 Eylül 2023 tarihinde Sağlık Bakanlığı'na bir yazı yollayan Adli Tıp Uzmanları Derneği (ATUD), İstanbul Protokolü eğitimlerinin bakanlık tarafından planlandığı şekliyle yetersiz olacağı uyarısında bulunmuştur. İstanbul Protokolü eğitimlerinin, hazırlık ve eğitim süreçlerinde yer alan, deneyimi bulunan tüm kurum ve kuruluşların yer aldığı bir çalışma ile planlanmasını ve katkılarının alınmasını öneren ATUD, sorumluluk almaya hazır olduğunu ifade etmiş ve bakanlıktan görüşme talebinde bulunmuştur.²⁵² Uyarılar dikkate alınmadığı gibi görüşme talepleri de yanıtız bırakılmıştır.

Ancak daha da önemlisi gerek İstanbul Protokolü'nün 1999 yılında tamamlanan hazırlık sürecinde, gerekse de İstanbul Protokolü'nün 2022 baskısının hazırlık sürecinde katkı sunan dört sivil kurumdan biri olan TİHV²⁵³ başta olmak üzere ilgili kurumlara bilgilendirme dahi yapılmaksızın gerçekleştirilen "eğitim" adı altındaki bu toplantılarda TİHV, TTB ve ATUD tarafından hazırlanan eğitim materyallerinin, bütünlüğünden kopartılarak ve izin dahi alınmaksızın kullanıldığı gözlenmektedir.

Dahası, bu bir günlük yüzeysel eğitimlerin, hem programın yöntem ve hedef belirliliği yönünden hem de bilgi, davranış, beceri denetimi yönünden akademik nitelik açısından değerlendirilmesine imkan verecek doğrultuda bir metodolojinin olup olmadığına ve bu programların etki yönünden değerlendirilip değerlendirilmediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.²⁵⁴ Bu durum, söz konusu "eğitimlerin," bir tür "ev ödevinin" gerekliliklerini yerine getirmek için yapıldığını düşündürmektedir.

Öte yandan, Komite'nin bir önceki sonuç gözlemlerinden bu yana, hakim ve savcılar, gözaltı yerleri idari denetçileri ve kolluk görevlilerine yönelik yapılandırılmış herhangi bir İstanbul Protokolü eğitim programını gerçekleştirildiğine dair açık kaynaklardan herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

250 Adalet Bakanlığı (Mart 2021). *İnsan Hakları Eylem Planı*, s.73: "Hedef 6.2(d): Adli muayene ve raporlama işlemlerinin İstanbul Protokolü ve uluslararası standartlara uyumunun sağlanması amacıyla adli tıp uzmanları ve doktorlara eğitim verilecektir." <https://insan-haklarieylemplanı.adalet.gov.tr/resimler/eylemplanı.pdf>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

251 Gaziantep İl Sağlık Müdürlüğü (27 Aralık 2023). "İstanbul Protokolü Eğitimi'nin 2. Oturumu Gerçekleştirildi." <https://gaziantepism.saglik.gov.tr/TR-297670/istanbul-protokolu-egitiminin-2-oturumu-gerceklestirildi.html#>; Isparta İl Sağlık Müdürlüğü (25 Ocak 2024). "İstanbul protokolü eğitimi." <https://ispartaism.saglik.gov.tr/TR-301048/istanbul-protokolu-egitimi.html>; Çanakkale İl Sağlık Müdürlüğü (21 Şubat 2024). "İstanbul Protokolü Eğitim Raporu." <https://canakkaleism.saglik.gov.tr/TR-303744/istanbul-protokolu-egitim-raporu.html#>; Kastamonu İl Sağlık Müdürlüğü (1 Aralık 2023). "Adli Muayene ve Raporlama İşlemlerinin İstanbul Protokolü ve uluslararası standartlara uyum sağlaması amacıyla 'İstanbul Protokolü Eğitimi' düzenlendi." <https://kastamonuism.saglik.gov.tr/TR-295370/adli-muayene-ve-raporlama-islemlerinin-istanbul-protokolu-ve-uluslararası-standartlara-uyum-saglamasi-amaciyla-istanbul-protokolu-egitimi-duzenlendi.html#>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

252 Adli Tıp Uzmanları Derneği (20 Eylül 2023). "İstanbul Protokolü Eğitimleri Hakkında." <https://atud.org.tr/istanbul-protokolu-egitimleri-hakkinda/>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

253 İstanbul Protokolü'nün 2022 baskısı TİHV tarafından, Birleşmiş Milletler Yayın Kurulu ile yapılan sözleşme uyarınca Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkiye'de ve dünyada daha önce İstanbul Protokolü eğitimlerinin çerçevesi ve materyallerini oluşturan, ulusal ve uluslararası eğitimlerin her aşamasında yer alan TİHV, İstanbul Protokolü'nün 2022 baskısı sonrasında da eğitim içerikleri, eğitim materyalleri ve eğitim modülünün güncelleştirilmesi çalışmasına başlamıştır.

254 CAT/C/TUR/QPR/5, para.28(c).

10. MADDEYE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- Hakim ve savcılar, gözaltı yerleri idari denetçileri, kolluk görevlileri, hapisane ve göçmenlik alanında çalışan memurlar dahil olmak üzere ilgili tüm görevlilerin İşkenceye Karşı Sözleşme ve diğer ilgili insan hakları ilkelerinin tamamıyla bilincinde olmalarını ve ihlallere hoşgörü gösterilmeyeceğinin, soruşturulacağı, sorumlu kişilerin yargılanacağı ve suçlu bulunmaları halinde uygun şekilde cezalandırılacaklarının farkında olmalarını sağlamalarını sağlayacak yapılandırılmış eğitim programları geliştirilip uygulanmalıdır,
- Yapılandırılmış eğitim programlarının etkilerini değerlendirme amacı ile izleme programları oluşturmalıdır,
- 2022 baskısına özen gösterilerek İstanbul Protokolü eğitimlerine yönelik hem programın yöntem ve hedef belirliliği yönünden hem de bilgi, davranış ve beceri denetimi yönünden akademik nitelik açısından değerlendirilmesine imkan verecek doğrultuda bir metodolojinin, İstanbul Protokolü konusunda uzman kişilerin katılımı ile geliştirilmesini sağlamalıdır,
- İstanbul Protokolü eğitimlerine yönelik sivil uzmanların da katılımı ile bir süpervizyon sistemi geliştirmelidir,
- 2022 baskısına özen gösterilerek İstanbul Protokolü eğitimlerinin, hukuk fakültelerinin müfredatında yer alması için program geliştirmelidir,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para. 16b) tavsiye edildiği gibi, Kolluk Kuvvetlerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımına İlişkin Temel İlkeler'i dikkate alarak, özellikle gösteriler bağlamında güç kullanımı konusunda tüm kolluk görevlilerine sistematik olarak eğitim verme çabalarını artırmalıdır.

VI. SÖZLEŞME'NİN 11. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR

Hapishanelerdeki aşırı kalabalıklaşma sorunu hakkında

53. Özellikle 2005 yılından itibaren her yıl daha derin bir sorun haline geldiği gözlemlenen hapishanelerdeki aşırı kalabalıklaşma, hapishanelerin konumları ve mimarileri dahil olmak üzere fiziksel koşulları ile birlikte düşünüldüğünde pek çok hak ihlalinin nesnel zeminini oluşturmaktadır. Komite'nin hapishanelerdeki aşırı kalabalık sorununun giderilmesine yönelik tavsiyesi²⁵⁵ dikkate alınmamıştır.

Tablo 14: SPACE I verilerine göre Türkiye'deki hapishane nüfusunun yıllara göre dağılımı²⁵⁶

Yıl	Hapishane nüfusu	Hapishane nüfus oranı	Avrupa Konseyi üyeleri ortalaması
2015	173.372	220,2	129,0
2016	188.793	239,8	122,1
2017	Mevcut değil ²⁵⁷	Mevcut değil	Mevcut değil
2018	Mevcut değil ²⁵⁸	Mevcut değil	Mevcut değil
2019	263.963	321,9	119,8
2020	291.310	350,3	116,7
2021	268.672	321,3	105,0
2022	300.782	351,5	108,2
2023	341.497	395,8	Mevcut değil ²⁵⁹

Kaldı ki hükümetin son raporundaki cevabı²⁶⁰ ne yazık ki Komite'nin sorusunu²⁶¹ yanıtlamamaktadır. Avrupa Konseyi'nin SPACE Projesi kapsamında, hükümetlerin kendilerine gönderilen anketlere verdikleri yanıtlardan elde edilen verilerde görülebileceği gibi hükümetin iddiasının aksine, hapishanelerdeki aşırı kalabalıklaşma sorunu giderek büyümektedir.

255 CAT/C/TUR/CO/4, para.31.

256 SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (25 Nisan 2017). *SPACE I - Prison Populations Survey 2015*, s.49. https://wp.unil.ch/space/files/2017/04/SPACE_I_2015_FinalReport_161215_REV170425.pdf; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (7 Şubat 2019). *SPACE I - Prison Populations Survey 2016*, s.53. https://wp.unil.ch/space/files/2019/02/SPACE-I-2016-Final-Report_Updated_190207.1.pdf; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2019). *Space I 2019 - Prison Populations*, s.30. https://wp.unil.ch/space/files/2023/05/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2020). *Space I 2020 - Prison Populations*, s.33. https://wp.unil.ch/space/files/2021/04/210330_FinalReport_SPACE_I_2020.pdf; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2021). *Space I 2021 - Prison Populations*, s. 32. https://wp.unil.ch/space/files/2024/01/SPACE-I_2021_FinalReport.pdf; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2022). *Space I 2022 - Prison Populations*, s. 31. https://wp.unil.ch/space/files/2024/01/240111_SPACE-I_2022_FinalReport.pdf; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics, *Prison stock on 1st January 2023*. <https://wp.unil.ch/space/space-i/prison-stock-on-1-january/prison-stock-on-1st-january-2023/>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

257 2017 yılına dair yayınlanmış herhangi bir SPACE I raporu bulunmamaktadır.

258 SPACE I, Türkiye'nin gönderdiği verilerde tutarsızlık tespit etmiştir. Tespit edilen verilerdeki tutarsızlık zamanında çözülemediği için Türkiye'nin 2018 yılı raporundan muaf tutulmayı talep etmesi üzerine raporda Türkiye'ye ait verilere yer verilmemiştir. Bkz. SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (20 Aralık 2018). *Space I 2018 - Prison Populations*, s.9. https://wp.unil.ch/space/files/2019/06/FinalReportSPACEI2018_190611-1.pdf. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

259 SPACE I 2023 raporu yayınlanmadığı için bilinmemektedir.

260 CAT/C/TUR/5, para.150.

261 CAT/C/TUR/QPR/5, para.29.

Tablo 15: Resmi verilere göre hapisanelerde aşırı kalabalık sorunu²⁶²

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 ²⁶³
Ceza infaz kurumu sayısı	382	386	389	362	370	384	399	403	403
Ceza infaz kurumu nüfusu	200.727	232.340	264.842	291.546	266.831	297.860	341.294	322.780	329.151
Yatak sayısı	202.675	208.830	213.862	230.210	245.200	270.068	289.974	295.702	295.328
Kapasite fazlası tutuklu/hükümlü sayısı²⁶⁴	-1948	23.510	50.980	61.336	21.631	27.792	51.320	27.078	33.823

Her kadar Avrupa Konseyi'ne bildirilen verilerle uyuşmasa da Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü'nün (CTE) yayınladığı veriler de söz konusu sorunun varlığını doğrulamakta ve boyutunu göstermektedir. Dahası, 2021 yılından itibaren her yıl hapisanelere giren kişilerin sayısının çıkanlardan yüksek olduğu göz önüne alınırsa hapisanelerdeki aşırı kalabalık sorununun daha da derinleşeceğini öngörmek güç değildir.²⁶⁵

54. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet, 25 Mart 2020 tarihinde yaptığı bir açıklamayla hükümetleri, "alikoyma yerlerini kasıp kavuran COVID-19'a karşı acil olarak harekete geçmeye" davet etmiş ve "siyasi mahkumlar ve sadece eleştirel veya muhalif görüşlerini ifade ettikleri için tutuklananlar da dahil olmak üzere, yeterli yasal dayanak olmaksızın alıkonulan herkesin" derhal serbest bırakılması çağrısını yapmıştır.²⁶⁶ Hükümet, Yüksek Komiser'in bu çağrısını dikkate almadığı gibi İşkence Özel Raportörü'nün de tavsiye ettiği²⁶⁷ hapsedmeye alternatifleri pandemi koşullarında dahi ayrımcılıkla hayata geçirmiştir. İfade özgürlüklerini kullandıkları için hapisanelerde bulunan gazeteciler, akademisyenler, avukatlar, insan hakları savunucuları ve genel olarak siyasi mahpuslar, 15 Nisan 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlandıktan sonra 5275 sayılı kanuna eklenen "Geçici Madde 9" ile uygulanmaya başlanan "pandemiye özel izin"den²⁶⁸ eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına aykırı bir şekilde yararlandırılmamıştır. Salgın tehdidinin yarattığı zorunluluk öne sürülerek yapılan bu düzenlemeyle, 3 Şubat 2022 tarihi itibarıyla yalnızca 95.213 tutuklu/hükümlü tahliye edilmiştir.²⁶⁹

262 Komite'nin değerlendirmesine sunulan tablo, Ceza ve Tevkifleri Müdürlüğü ile Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı veriler birleştirilerek oluşturulmuştur. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (29 Eylül 2022). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2022*. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cte-istatistikleri-bulteni29092022032841>; Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (1 Mart 2024). "Genel Bilgi." <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi>; Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (15 Nisan 2024). "Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Tutuklu/Hükümlü Mevcutları." <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/15042024112504istatistik-1.pdf>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

263 Ceza ve Tevkifleri Müdürlüğü tarafından yayınlanan 1-2 Mayıs 2024 tarihi veriler sunulmuştur. Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (1 Mayıs 2024). "Genel Bilgi." <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi>; Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (2 Mayıs 2024). "Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Tutuklu/Hükümlü Mevcutları." <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/6052024163106istatistik-1.pdf>. (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024)

264 Ne yazık ki bu verilerde "hükmen tutuklu" yani "henüz cezası kesinleşmemiş olmasına rağmen cezası önden infaz edilen tutuklular"ın sayısı söz konusu verilerde ayrıca verilmemektedir. Bkz. *Space I 2022 - Prison Populations*, s.25.

265 Yayımlanan son veriye göre 2022 yılında hapisanelere giren kişi sayısı 301.410 iken hapisanelerden çıkan kişi sayısı 264.844 olmuştur. Bkz. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (29 Eylül 2022). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2022*.

266 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (25 Mart 2020). "'Urgent action needed to prevent COVID-19 'rampaging through places of detention' - Bachelet." <https://www.ohchr.org/en/statements/2020/03/urgent-action-needed-prevent-covid-19-rampaging-through-places-detention>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

267 BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırma Özel Raportörü Nils Melzer (18 Aralık 2017). *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment on his mission to Turkey (A/HRC/37/50/Add.1)*, para.40. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/HRC/37/50/Add.1&Lang=E>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

268 CAT/C/TUR/5, para.150.

269 *Space I 2022 - Prison Populations*, s.25.

Bu düzenlemenin devamı niteliğinde ve “ayrımcılığın derinleşmesine sebep olan”²⁷⁰ bir başka düzenleme ise 2023 yılında çıkarılan 7456 sayılı kanun²⁷¹ ile 5275 sayılı kanuna eklenen “Geçici Madde 10” ile yapılan düzenlemedir. Bu düzenleme kapsamında 110.000’e yakın tutuklu ve hükümlü²⁷² tahliye edilirken, 2020 yılındaki düzenlemede olduğu gibi ifade özgürlüklerini kullandıkları için hapisanelerde bulunan kişiler ve siyasi mahpuslar kapsam dışı bırakılmıştır. Bu düzenleme ile ayrıca denetimli serbestlik ve açık hapisaneye ayrılma gibi haklardan yararlanmak “suç tipi” ön koşuluna bağlanmıştır. Öte yandan, bu düzenlemenin ikinci fıkrasındaki kesinlikten uzak “İnfaz Hâkimi karar verebilir” ifadesi ile infaz hakimliğine kanunla sınırları çizilmemiş bir takdir yetkisi tanınmış ve hukuki öngörülebilirliğin mümkün olmadığı bir durum yaratılmıştır.

Ne var ki hükümetin raporunda belirttiği düzenleme de dahil olmak üzere bu düzenlemeler, yukarıda kronik hale geldiği gösterilen hapisanelerdeki aşırı kalabalık sorununa kısmen “geçici” çözümler sunmuştur. Öyle ki 2023 yılındaki infaz düzenlemesinden sonra Adalet Bakanlığı’nın verilerine göre 1 Eylül 2023 tarihinde 251.101’e inen tutuklu ve hükümlü sayısı, 2 Mayıs 2024 itibarıyla 329.151’e yükselmiştir. Bir başka deyişle yalnızca sekiz ay içerisinde hapisanelerde bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı 78.050 kişi artmıştır. Bu durum, bir yandan hapisanelerdeki fiziksel koşulların daha da kötüleştiğini ve hak mahrumiyetlerinde ciddi artışın devam ettiğini gösterdiği gibi öte yandan da Türkiye’deki toplumsal bir sorunun özel göstergesi niteliğindedir.

Yeni tip hapisaneler hakkında

55. CTE’nin verilerine göre, 2016-2023 yılları arasında 184 yeni ceza infaz kurumu açılmıştır.²⁷³ Ne var ki yukarıda Komite ile paylaşıldığı gibi 2024 yılında açılması planlanan 12 ceza infaz kurumu dahi hapisanelerdeki aşırı kalabalık sorununa çözüm olmayacaktır. Dahası, yeni açılan hapisaneler mevcut hak ihlallerini daha da ağırlaştırmakta ve yeni ihlallere sebep olmaktadır.

Yeni açılan hapisaneler arasında “S Tipi Ceza İnfaz Kurumu”, “Y Tipi Ceza İnfaz Kurumu” ve “Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu” olarak adlandırılan ve bilindiği kadarıyla yaklaşık 19 bin kapasiteli, toplam 43 yeni tip hapisane bulunmaktadır.²⁷⁴ Özellikle 2021 yılından itibaren yapılan bu hapisanelerin mimari yapılarının yanı sıra en belirleyici özelliği, mahpusların büyük kısmının tek kişilik hücrelerde, çok az kısmının da üç kişilik odalarda tutulması ve böylece tecrit/izolasyon koşullarını daha da ağırlaştırmasıdır. Bilindiği kadarıyla bu hapisanelerdeki mahpuslar günün en az 22,5 saatini hücrede geçirmekte ve neredeyse tek başına hücreye kapatılma düzeyine ulaşan uygulamalar olağanlaştırılmaktadır. Kanundaki açık hükümlere²⁷⁵ rağmen yeni yapılan yüksek güvenlikli hapisanelerde herhangi bir ayırım yapılmadan bütün mahpuslar tek kişilik ve havalandırmasız hücrelerde tutulmaktadır. Dolayısıyla yeni yapılan yüksek güvenlikli hapisanelerdeki uygulamalar bütünüyle hukuka aykırıdır.

Hapsetmeye alternatifler hakkında

56. Hapsetmeye alternatifler²⁷⁶ farklı kanunlarla düzenlenmektedir.

270 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (31 Temmuz 2023). “2023 Yılı İnfaz Düzenlemesi”ne Dair Görüşlerimiz. https://cisst.org.tr/basin_duyurulari/2023-yili-infaz-duzenlemesine-dair-goruslerimiz/. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

271 06/02/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında 7565 Sayılı Kanun (15 Temmuz 2023). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7456&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

272 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü verilerine göre 3 Temmuz 2023 tarihinde 360 722 olan tutuklu ve hükümlü sayısı, düzenlemeden sonrasına tekabül eden 1 Eylül 2023 tarihinde 251 101’e düşmüştür. Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü (6 Temmuz 2023). “Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları.” <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/6072023083825istatistik-4.pdf>; Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü (6 Eylül 2023). “Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları.” <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/6092023085140istatistik-4.pdf>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

273 Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (1 Mart 2024). “Genel Bilgi.”

274 Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. “Ceza İnfaz Kurumları Tipleri.” <https://cte.adalet.gov.tr/Home/haritaliste>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

275 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004), Madde 9 ve 25.

276 CAT/C/TUR/QPR/5, para.29.

Tablo 16: Yasalardaki hapsedmeye alternatif düzenlemeleri

Hapsedmeye alternatif uygulama	Düzenlendiği kanun	İlgili madde
Cezanın infazının denetimli serbestlik uygulanarak infazı	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun	105/A
Kamuya yararlı bir işte çalıştırılma	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun	106/3
Koşullu salıverilme sonrası denetimli serbestlik	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun	107/7-8-9
Mükerrirlere özgü denetimli serbestlik	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun	108/4 ve 108/6
Cezanın konutta infazı	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun	110/2-3-4
Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar	Türk Ceza Kanunu	50
Erteleme süresinde denetimli serbestlik	Türk Ceza Kanunu	51
Belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma	Türk Ceza Kanunu	53/5
Tedaviye tabi tutularak denetimli serbestlik	Türk Ceza Kanunu	191
Etkin pişmanlık	Türk Ceza Kanunu	221/5
Adli kontrol tedbirleri	Ceza Muhakemesi Kanunu	109
Hükmün açıklanmasının geri bırakılması	Ceza Muhakemesi Kanunu	231
Çocukların denetim altına alınması	Çocuk Koruma Kanunu	36

Mevcut en güncel veriler olan SPACE II verilerine göre, 31 Ocak 2023 itibarıyla Türkiye’de denetimli serbestlik kapsamında 370.426 kişi bulunmaktadır.²⁷⁷ En güncel veri olmasa dahi bu sayı, hapsedmelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile toplandığında Türkiye’de hapsedilmiş ya da doğrudan/çıplak gözetim altındaki kişi sayısı 699.507’ye ulaşmaktadır. Bu da diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda Türkiye’de yaklaşık her 123 kişiden birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

Hapsedmelerdeki işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları hakkında

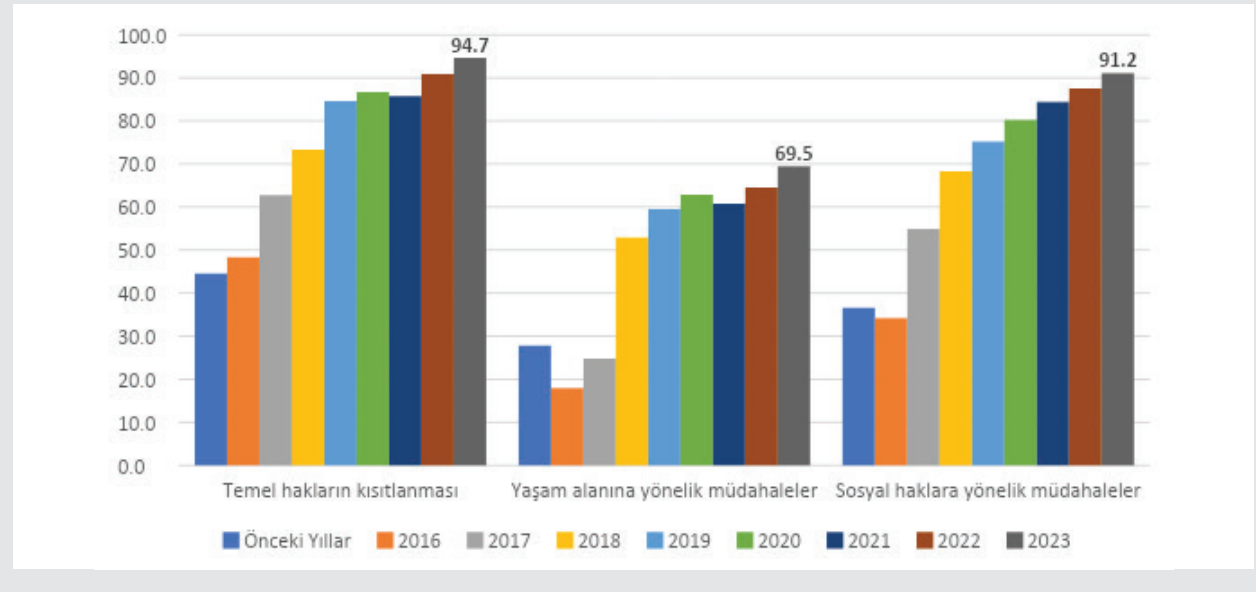
57. Hapsedme sürecinin kendisi başlı başına acı veren travmatik bir süreçtir. Hapsedilen kişiler, cezalarının infazı dışında ayrıca bir cezalandırmaya tabi tutulamaz. Kapatılmanın dışında fiziki veya manevi ağır acı veya ıstırap veren fiiller (yetersiz sağlık hizmetleri/sağlığa erişimin kısıtlanması dahil), işkence ve diğer kötü muamele kapsamındadır.²⁷⁸

Türkiye’deki hapsedmeler, her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekanlar olmuştur. Ancak raporlama dönemini kapsayan süreçten bugüne hapsedmelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar yaşanmaktadır.

277 SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics. *Probation stock on 31 January 2023*. <https://wp.unil.ch/space/space-ii/probation-stock-on-1-january-2/probation-stock-on-31-january-2023/>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

278 AİHM Büyük Daire (26 Ekim 2000). *Kudla/Polonya* (Başvuru no. 30210/96), para.94. <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=001-58920>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024)

Grafik 4: TİHV'e başvuruların yıllara göre hapisanede maruz kaldıkları ihaller

Türkiye’de mahpusların, Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları’nın (Nelson Mandela Kuralları) 59. maddesine²⁷⁹ aykırı olarak yaşadıkları yerlerin çok uzağındaki hapisanelere gönderilmeleri daha ilk aşamada işkence ve diğer kötü muamele olarak değerlendirilebilecek hak ihaline yol açmaktadır. Bu duruma ek olarak, hapisanelere girişten itibaren çeşitli nedenlerle uygulanan kaba dayak, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları,²⁸⁰ sürgün ve sevkler yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 17: Hapishanede işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına maruz kalan başvuruların yıllara göre dağılımı

Tahliye yılı (n)	Önceki yıllar (287)	2016 (234)	2017 (266)	2018 (274)	2019 (447)	2020 (248)	2021 (352)	2022 (395)	2023 (226)
İşkence/İhlal	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Hakaret ve tehdit	57,5	59,0	68,4	69,7	72,7	77,4	70,5	74,9	75,7
Zorlayıcı müdahaleler	32,1	29,9	36,8	38,3	44,7	42,3	48,6	52,9	58,0
Fiziksel şiddet	42,5	42,3	48,9	50,0	60,4	54,8	51,1	60,8	60,6
Pozisyonel işkenceler	8,0	9,0	12,0	12,4	16,6	16,9	14,8	14,2	11,5
Fiziksel etkenler	13,2	12,8	12,8	14,2	17,4	26,6	21,0	22,5	28,8
Kimyasal etkenler	3,1	1,3	0,8	0,7	2,0	1,2	1,1	4,1	5,8
Cinsel şiddet	35,9	36,3	47,4	47,1	51,5	51,2	57,4	54,7	52,7
Temel hakların kısıtlanması	44,6	48,3	62,8	73,4	84,6	86,7	85,8	90,9	94,7
Yaşam alanına yönelik müdahaleler	27,9	17,9	24,8	52,9	59,5	62,9	60,8	64,6	69,5
Sosyal haklara yönelik müdahaleler	36,6	34,2	54,9	68,2	75,2	80,2	84,4	87,6	91,2

279 Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (17 Aralık 2015), Madde 59: “Mahpuslar, mümkün olduğu ölçüde, evlerine veya sosyal iyileştirme yerlerine yakın yerleştirilir.” <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/70/175&Lang=E>. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024).

280 2006 yılından bugüne mahpusların hak ve özgürlüklerinin korunması ve hapisanelerdeki ihallerin kaydedilmesi için çalışan Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), mektup yoluyla doğrudan hapisanelerden başvuru almaktadır. Bu bağlamda, 1 Ocak 2016-1 Mart 2024 tarihleri arasında 786 kişi tek başına kapatılmaya maruz bırakıldığını CİSST’e bildirmiştir. Bu mahpuslardan 133’ü yalnızca LGBTI+ oldukları için tek başlarına kapatıldıklarını iletmıştır.

5553 başvurudan 2729'u, yukarıdaki tabloda yer verilen işkence yöntemlerine maruz bırakıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu veriler, hapishanelerde işkencenin 2016 sonrasında tüm başlıklarda arttığını göstermektedir.

Tablo 18: TİHV'e başvuranların hapishanede maruz kaldığını belirttiği temel haklara yönelik kısıtlamaların yıllara göre dağılımı

Tahliye yılı (n)	Önceki yıllar (287)	2016 (234)	2017 (266)	2018 (274)	2019 (447)	2020 (248)	2021 (352)	2022 (395)	2023 (226)
Temel haklar	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Hücrede tecrit	16,4	19,2	21,4	24,1	32,0	33,5	32,7	32,7	35,4
Su ve gıdaya erişimin kısıtlanması	30,3	27,8	33,5	44,2	57,0	67,3	69,0	78,7	81,4
Sağlık hizmetlerine erişimin engellenmesi	26,1	23,1	30,1	59,5	76,3	73,4	71,3	74,4	78,8
Hijyenik koşulların sağlanmaması	19,5	18,4	21,4	43,1	49,9	54,4	54,3	60,0	65,5
Barınma alanı kısıtlılığı	3,5	2,1	3,4	4,4	3,1	6,5	12,2	42,3	43,4

Başvuruların, belirtilen dönemde hapishanelerde maruz bırakıldıkları işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının başında temel (% 79,8) ve sosyal hakların (% 73,6) kısıtlanması ile hakaret (% 71,4) ve kaba dayak başta olmak üzere fiziksel müdahaleler (% 54,4) gelmektedir. Örneğin;

- 29 Ekim 2022 tarihinde 10 meslektaşıyla birlikte tutuklanan gazeteci Hakan Yalçın, kapatıldığı Sincan 1 No'lu Yüksek Güvenlikli Cezaevi İnfaz Kurumu'na getirildikten yargılandığı davanın²⁸¹ ilk duruşmasının görüldüğü 16 Mayıs 2023 tarihine kadar tek kişilik hücrede tutulmuştur.
- Sosyal medya paylaşımları ve haberleri gerekçe gösterilerek 30 Aralık 2016 tarihinde tutuklanarak Metris 2 No'lu Ceza İnfaz Kurumu'na götürülen gazeteci Ahmet Şık'a "kantin kapalı" olduğu gerekçesiyle üç gün boyunca su verilmemiştir.
- 27 Kasım 2020 tarihinde Tekirdağ 2 No'lu T Tipi Ceza İnfaz Kurumu'ndan isteği dışında Tekirdağ 2 No'lu F Tipi Ceza İnfaz Kurumu'na sevk edilen Yasin Eneç, hapishane girişinde dayatılan çıplak arama uygulamasını kabul etmediği için kaba dayığa maruz bırakılmıştır. Hakkında disiplin soruşturması başlatılan Eneç'e ayrıca hücre cezası verilmiştir. Eneç ile görüşen İHD avukatları, Eneç'in yüzünde ve vücudunda morluklar, gözlerinde kanlanma olduğunu, başına dikiş atıldığını, yürümekte zorluk çektiğini gözlemlenmiştir. Yapılan suç duyurusu üzerine başlatılan soruşturma, "yeterli delil elde edilemediği" gerekçesiyle 9 Şubat 2022 tarihinde takipsizlikle sonlandırılmıştır.²⁸²

Hapishanelerdeki sağlık hakkı ihlalleri hakkında

58. AİHM'in yerleşik içtihadına göre AİHS'e taraf devletler, sağlık hizmetlerine erişimi temin etmek başta olmak üzere tüm mahpusların sağlık ve esenliğini korumakla yükümlüdür ve bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi işkence ve diğer kötü muamele yasağının ihlalini teşkil edebilir.²⁸³ Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) de yetersiz sağlık hizmetlerinin aşığılayıcı ve onur kırıcı muameleye yol açabileceği uyarısında bulunmaktadır.²⁸⁴

281 Esas no. 2023/24

282 Karar no. 2022/128.

283 AİHM Büyük Daire (26 Ekim 2000). *Kudla/Polonya* (Başvuru no. 30210/96), para.94. Ayrıca bkz. AİHM (2 Kasım 2006). *Serifis/Yunanistan* (Başvuru no. 27695/03). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77815>; AİHM (7 Kasım 2006). *Holomiov/Moldova* (Başvuru no. 30649/05). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77850>; AİHM (12 Temmuz 2007). *Testa/Hrvatistan* (Başvuru no. 20877/04). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81641>; AİHM (29 Kasım 2007). *Hummatov/Azərbaycan* (Başvuru no. 9852/03 ve 13413/04). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83588>; AİHM (5 Mart 2013). *Gülay Çetin/Türkiye* (Başvuru no. 44084/10). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116946>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

284 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (4 Haziran 1993). *3rd General Report on the CPT's activities*, para.30. <https://rm.coe.int/1680696a40>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

Ne var ki Türkiye’de mahpusların sağlık haklarının ihlali uzun süredir devam eden bir sorundur. Mahpusların hapisane revirini ziyaret etmeleri hakkı dahil olmak üzere sağlık hizmetine erişimleri kısıtlanmakta, Adli Tıp Kurumu’na, adliyeye ve hastaneye götürülürken mahpuslara kelepçe takılmakta, mahpuslar sağlık kurumlarına “hücre tipi ring araçları” ile sevk edilmekte ve sevkler ile tedavi sırasında kötü muamele, aşağılayıcı/onur kırıcı uygulamalara maruz bırakılmakta ve sağlık hizmetlerine erişebildikleri zamanlarda da “Üçlü Protokol”²⁸⁵ gerekçe gösterilerek mahremiyetlerine saygı duyulmamaktadır. Dahası sağlık hizmetlerine erişebilen mahpusların sağlık sorunları zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemektedir. Son dönemlerde ise tedavilerini zorlukla sürdüren mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka hapisanelere sürgün edildikleri gözlemlenmektedir.

Tablo 19: TİHV’e başvuranlarda saptanan hastalık gruplarının hapisanede alkonulma süresine göre oransal dağılımı

Hapis süre (n)	1 yıl altı (654)	1-5 yıl (897)	5-10 yıl (547)	10-20 yıl (146)	20 yıl üstü (125)
Hastalık Grubu	%	%	%	%	%
Kanser	2,4	2,0	1,8	4,1	8,0
Kalp-damar sistemi hastalıkları	12,1	9,7	10,6	14,4	46,4
Kan hastalıkları	4,9	8,5	12,4	12,3	38,4
Akciğer hastalıkları	13,3	11,1	16,5	5,5	27,2
Sindirim sistemi hastalıkları	32,9	37,9	44,6	32,2	85,6
Endokrin sistemi hastalıkları	11,6	12,8	16,8	13,7	47,2
Göz hastalıkları	26,0	28,4	30,7	20,5	80,0
Kas-iskelet sistemi hastalıkları	49,2	38,5	37,1	28,8	76,0

Temel hakların kısıtlanması ile sağlık hizmetlerine erişime yönelik engellemeler,²⁸⁶ tanı ve tedavide yaşanan gecikmeler, sağlık hizmetlerinin yeterli derecede olmaması, mahpuslarda kronik hastalıkların ortaya çıkmasına ve ağırlaşmasına neden olmakta, hapiste tutulma süresi uzadıkça bu hastalıkların görülme sıklığı da artmaktadır. Öyle ki uzun süredir hapisanede tutulanlarda kanser ve kronik hastalıkların görülme oranı toplum ortalamasından iki kat daha yüksektir.²⁸⁷ 20 yıl ve daha uzun süre hapisanede tutulduktan sonra TİHV’e başvuran kişilerde tanı ve tedavi gereksinimlerinin daha yüksek ve tedavi süreçlerinin daha uzun süreli olduğu kaydedilmiştir.

Hapisane koşullarında tedavisi olanaksız olan, başkasının desteği olmaksızın yaşamını sürdüremeyen hasta mahpusların yeterli ve etkin bir sağlık hizmetine ulaşamaması, sağlık hakkı ihlalinin yanında yaşam hakkı ihlallerine de yol açmaktadır. Hastalıkların belirlenmesinde hiçbir üniversite veya eğitim araştırma hastanesinin raporları kabul edilmeyip bağımsız olmayan ve tıbbi açıdan değerlendirmeleri tartışmalı olan Adli Tıp Kurumu tek yetkili mercii olarak kabul edilmekte ve dolayısıyla mahpusların bağımsız ve nitelikli tıbbi değerlendirme raporu alma hakkı engellenmektedir.

Öte yandan hastalıklarına ilişkin “kesin hayati tehlike teşkil ettiği” yönünde raporlar olsa dahi hasta mahpuslara verilen hapis cezalarının infazı, 5275 sayılı kanuna 28 Haziran 2014 tarihinde yapılan eklemede

285 “Üçlü Protokol”ün 38. maddesinde “1) Ceza infaz kurumu müdürlüğü bulunan yerlerdeki hastanelerde firara karşı engellerin bulunduğu muhafazalı muayene odaları oluşturulur. [...] 4) Hastanelerde tutuklu ve hükümlüler için muhafazalı muayene odaları yapılıncaya kadar bu odalarda veya acil müdahale ve işlem yapılan yerlerde jandarma bulunur ve doktorla hasta arasında geçecek konuşmaları duymayacak uzaklıkta koruma tedbirini alır” şeklinde yer verilen “muhafazalı oda”lar konusunda Protokol’ün ilk çıktığı 2000 yılından bugüne herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

286 1 Ocak 2016 - 1 Mart 2024 tarihleri arasında CİSST’e başvuran 2285 mahpus düzenli tedaviye erişemediğini; 637 mahpus ise ihtiyacı olan ilaca düzenli olarak erişemediğini bildirmiştir. Aynı tarihler arasında CİSST’e başvuran ve hastane revirine çıkarıldığını belirten 552 mahpus, talep ve ihtiyacına rağmen hastaneye sevk edilmediğini; 541 mahpus ise revire çok geç çıkarıldığını iletmiştir.

287 Sağlık Bakanlığı tarafından son yayınlanan 2018 Kanser Verileri esas alınmıştır. Sağlık Bakanlığı (2022). *Türkiye Kanser İstatistikleri 2018*. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kanser-db/Dokumanlar/Istatistikler/Kanser_Rapor_2018.pdf. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

yer alan “toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen”²⁸⁸ ibaresine dayanılarak keyfi bir şekilde ertelenmemektedir. Bu sorunu çözmek iddiasıyla Adalet Bakanlığı tarafından 2 Ocak 2023 tarihinde yayınlanan genelge,²⁸⁹ mevzuattan kaynaklanan ve her geçen gün giderek ağırlaşan böylesi sistematik bir sorunu çözmek için yeterli değildir. Öyle ki İHD tarafından tespit edebildiği kadarıyla 29 Nisan 2022 tarihi itibarıyla Türkiye’deki hapishanelerde 651’i ağır olmak üzere en az 1517 hasta mahpus bulunmaktadır.²⁹⁰

Hapishanelerdeki yaşam hakkı ihlalleri hakkında

59. AİHM’in içtihadına göre devletler, AİHS’in 2. maddesi uyarınca hapishanelerdeki mahpuslar da dahil olmak üzere özgürlüğünden mahrum bırakılan herkesin yaşam hakkını korumakla yükümlüdür.²⁹¹ Bu yükümlülüğe rağmen, Türkiye’deki hapishanelerde yaşam hakkı ihlalleri devam etmektedir. TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespit edebildiği kadarıyla 2022 yılında hapishanelerde en az 48, 2023 yılında en az 20 ve 2024 yılında en az 5 mahpus hastalık, intihar, şiddet, ihmal gibi çeşitli gerekçelerle yaşamını yitirmiştir.

Hapishanelerde yaşanan ölümlerle ilgili, mahpusların ailelerinin, avukatlarının ve hak savunucularının da bir parçası olduğu etkin soruşturmalar yürütülmemekte ve dolayısıyla yaşam hakkının korunmasına dair usuli yükümlülükler de yerine getirilmemektedir. Etkin bir soruşturma yapılmadığı için mahpus gerçekten intihar etmiş olsa bile biyo-psiko-sosyal iyilik halinin düzenli olarak izlenip izlenmediği, intihar riskinin varlığı, alınan önlemler, intihar nedenleri, öncesindeki ruhsal durumu ya da işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalıp kalmadığı aydınlatılmamakta ve ölümlerle ilgili yeterli bilgi alınamamaktadır. Örneğin;

- Silivri 5 No’lu L Tipi Ceza İnfaz Kurumu’nda tutulan Ferhan Yılmaz, 10 Nisan 2022 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Ailesi, Yılmaz’ın kaba dayak işkencesi sonucu hayatını kaybettiğini öne sürmüştür. 13 Nisan 2022 tarihinde basın açıklaması yapan Adalet Bakanlığı, basına yansıyan görüntülerin²⁹² “dezenformasyon” olduğunu iddia etmiştir.²⁹³ Silivri Cumhuriyet Başsavcılığı, Yılmaz’ın işkence sonucu öldüğüne ilişkin tanıkları dinlememesine ve sağlık raporları çelişkili olmasına rağmen 4 Temmuz 2022 tarihinde takipsizlik kararı vermiştir.²⁹⁴ Silivri Sulh Ceza Hakimliği, avukatların takipsizlik kararına yaptığı itirazı 2 Eylül 2022 tarihinde reddetmiştir.²⁹⁵ Dosya, AYM önünde beklemektedir.²⁹⁶
- Kocaeli 1 No’lu F Tipi Ceza İnfaz Kurumu’nda tutulan Garibe Gezer, 09 Aralık 2021 tarihinde şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir. Kandıra Cumhuriyet Başsavcılığı, Garibe Gezer’in şüpheli ölümüyle ilgili olarak soruşturma başlatmıştır.²⁹⁷ Ölümünden önce Gezer hakkında açılan soruşturmayı yürüten savcı, bu soruşturmanın da savcısı olarak atanmıştır. 10 Aralık 2021 tarihinde Gezer’in şikayetçi olduğu soruşturma ile şüpheli ölümüne ilişkin soruşturmalarda kısıtlılık kararları verilmiştir. Savcılık, Gezer’in işkence ve diğer kötü muamele iddiaları üzerine başlatılan soruşturmayı 28 Aralık 2021 tarihinde takipsizlik kararıyla sonlandırmıştır.²⁹⁸ Gezer’in ölümüne ilişkin soruşturma ise 22 Kasım 2022 tarihinde takipsizlik kararıyla sonlandırılmıştır.²⁹⁹ Kocaeli 3. Sulh Ceza Hakimliği, 09 Mart 2023 tarihinde takipsizlik kararına itirazı reddetmiştir.³⁰⁰ Dosya, AYM önünde beklemektedir.

288 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004). Madde 16 (6): “Ek: 24/1/2013-6411/3 md.) Maruz kaldığı ağır bir hastalık veya engellilik nedeniyle ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen ve toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen mahkûmun cezasının infazı üçüncü fıkrada belirlenen usule göre iyileşinceye kadar geri bırakılabilir.”

289 Adalet Bakanlığı (2 Ocak 2023). “Genelge no. 20/1”. <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/surekli-hastalik-sakatlik-ve-kocaeli-sebebiyle-kisilerin-cezalarinin-hafifletilmesi-veya-kaldirilmesi-hakkinda-islemler03-01-20239-38-am.pdf>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

290 İHD (29 Nisan 2022). *Yaşam Hakkı Korunsun, Hasta Mahpuslar Serbest Bırakılsın!* <https://www.ihd.org.tr/yasam-hakki-korunsun-hasta-mahpuslar-serbest-birakilsin/>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

291 AİHM (9 Aralık 2008). *Dzieciaki/Polonya* (77766/01). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90165>; AİHM (4 Mayıs 2017). *Mustafayev/Azərbaycan* (47095/09). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173365>; AİHM (16 Kasım 2006). *Huyulu/Türkiye* (52955/9). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78036>; AİHM (13 Haziran 2002). *Anguelova/Bulgaristan* (Başvuru no. 38361/97). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60505>.

292 Evrensel Gazetesi (13 Nisan 2022). *Ferhan Yılmaz’ın yoğun bakım görüntüsüne Evrensel ulaştı: İşkence izleri açık*. <https://www.evrensel.net/haber/459290/ferhan-yilmazin-yogun-bakim-goruntusune-evrensel-ulasti-iskence-izleri-aci>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

293 Adalet Bakanlığı (13 Nisan 2022). “Silivri 5 No’lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumundaki hükümlü Ferhan YILMAZ’ın vefatına ilişkin Silivri Cumhuriyet Başsavcılığı Basın Açıklaması.” https://twitter.com/adalet_bakanlik/status/1514266678116462592. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

294 Soruşturma no: 2022/4157. Karar no: 2022/3683.

295 Değişik İş Karar no: 2022/3464

296 Bireysel Başvuru no: 2022/91750

297 Soruşturma no. 2021/3408

298 Karar no. 2021/2735

299 Karar no. 2022/2041

300 Değişik Dosya İş no. 2022/5700

- Garibe Gezer'in şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmesinden sonra, 20 Mart 2023 tarihinde Duygu Koral da aynı ceza infaz kurumunda şüpheli şekilde hayatını kaybetmiştir. Duygu Koral'ın şüpheli ölümü üzerine başlatılan soruşturma,³⁰¹ Kandıra Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından takipsizlik kararıyla kapatılmıştır. Savcılığın takipsizlik kararına yapılan itiraz kabul edilerek soruşturmanın genişletilmesine karar verilmiştir. Dosya halen savcılıkta derdesttir.
- Aydın E Tipi Kapalı Cezaevi'nde tutulan Yılmaz Ekinci, 13 Ocak 2022 tarihinde şüpheli bir şekilde hayatını kaybetmiştir. İlk aşamada Ekinci'nin "intihar" ettiği öne sürülmüş olsa da Ekinci'nin işkence ve diğer kötü muamele sonucu öldüğüne yönelik ciddi ve güvenilir iddiaları destekleyen görüntülerin³⁰² ortaya çıkmasının ardından beş infaz koruma memuru hakkında "görevi kötüye kullanma" suçlamasıyla dava açılmıştır. Dördüncü duruşmada kararını açıklayan Aydın 1. Asliye Ceza Mahkemesi, infaz koruma memurlarının beraatına hükmetmiştir.

Hapishanelerdeki tecrit/izolasyon uygulamaları hakkında

- 60.** 2000 yılından bu yana uygulanan ve mahpusların fiziksel ve ruhsal bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları, rutin bir uygulamaya dönüştürülen ve gittikçe kronik hale gelen sistematik bir sorundur. Dahası, bu uygulamalar, yeni tip hapishanelerde varsayılan rejim olarak hayata geçirilmeye çalışılmaktadır.³⁰³

CPT'nin 1990'lı yıllardan beri vurguladığı ve "mahkumların, günün en az sekiz saatini veya daha fazlasını hücreleri dışında belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri"ni öngören ilkesine³⁰⁴ rağmen Adalet Bakanlığı'nın 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi, tutuklu ve hükümlülerin 10 kişiyi aşmayacak gruplar halinde haftada en fazla 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesine müsaade etmektedir.³⁰⁵ Daha da vahimi, yürürlükte olan bu genelgenin dahi uygulanmamasıdır.

İmralı F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda ise özel bir izolasyon rejimi uygulanmaktadır. CPT'nin 2016³⁰⁶ ve 2019³⁰⁷ yıllarındaki ziyaretlerinin ardından yayınladığı raporlardaki tavsiyeler halen uygulanmamıştır. Aile ve avukat görüş yasakları, kesintisiz sayılabilecek kadar uzun süredir devam etmektedir.³⁰⁸ 20-29 Eylül 2022 tarihlerindeki Türkiye ziyaretleri sırasında İmralı F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'na da gittiklerini ifade eden CPT, ziyaret sırasında "ortak faaliyetlere ve mahkumların dış dünya ile temaslarına" özellikle dikkat edildiğini vurgulamıştır³⁰⁹ fakat ziyarete dair rapor henüz yayınlanmamıştır. Son olarak 13-22 Şubat 2024 tarihlerinde Türkiye'ye gelen CPT, İmralı F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nu ziyaret etmemiş ancak yaptıkları açıklamada yetkililerle görüşüldüğü bilgisine yer vermişlerdir.³¹⁰ Bu ziyarete dair rapor da henüz yayınlanmamıştır.

Hükümlülerin salıverilmelerinin keyfi biçimde engellenmesi hakkında

- 61.** 5275 sayılı kanunun 89. maddesinde 2020 yılında değişiklik yapılarak ilgili madde başlığıyla birlikte değişik-

301 Soruşturma no. 2023/1202

302 Mezopotamya Ajansı (15 Temmuz 2022). "Aydın Cezaevi'ndeki Şüpheli Ölümü Anlatır: İntihar Süsü Verdiler." <https://youtu.be/XYoxw86NgBc?si=j8KMYuJioouxTFL>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

303 Bkz. para.55.

304 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (13 Nisan 1992). *2nd General Report on the CPT's activities*, para. 47. <https://rm.coe.int/1680696a3f>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

305 Adalet Bakanlığı (22 Ocak 2007). "Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsisi, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler (Genelge No. 45/1)." https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019114516cik_nakil.pdf.

306 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (20 Mart 2018). *Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 28 to 29 April 2016* ([CPT/Inf (2018) 11]), para.15. <https://rm.coe.int/168079457a>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

307 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (5 Ağustos 2020). *Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 6 to 17 May 2019*, para.46, 51, 52. <https://rm.coe.int/16809f20a1>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

308 En sonuncusu 3 Mart 2020 tarihinde olmak üzere aile görüşleri, 2019-2020 yıllarında yalnızca birer kez gerçekleştirilebilmiştir. Avukat görüşmeleri ise en sonuncusu 7 Ağustos 2019 tarihinde olmak üzere 2019 yılında yalnızca beş kez gerçekleştirilebilmiştir. Benzer şekilde telefon görüşmeleri de kısıtlanmaktadır.

309 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (3 Ekim 2022). "A delegation of the Council of Europe's Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) carried out an ad hoc visit to Türkiye from 20 to 29 September 2022." <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/the-council-of-europe-anti-torture-committee-cpt-visits-turkiye>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

310 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (23 Şubat 2024). "A delegation of the Council of Europe's Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment carried out an ad hoc visit to Türkiye from 13 to 22 February 2024." <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/the-council-of-europe-anti-torture-committee-cpt-visits-t%C3%BCrkiye>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

tırılmıştır.³¹¹ Bu değişiklik, 29 Aralık 2020 tarihinde yürürlüğe giren “Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirmesine Dair Yönetmelik”e dayanak olmuş³¹² ve bu yönetmelik aracılığıyla kurulan “İdare ve Gözlem Kurulu,” hükümlülerin saliverilmeye uygun olup olmadığını değerlendirmekle yetkili kılınmıştır. Hükümlülerin “iyi halleri”ni altı ayda bir değerlendirecek bu kurula “Cumhuriyet savcısı veya belirleyeceği Cumhuriyet savcısı[nın] başkanlık”³¹³ edeceği ve kurum müdürü, gözlem ve sınıflandırmadan sorumlu ikinci müdür, idare memuru, hapisane doktoru, psikiyatrist, psikolog ve psiko-sosyal yardım servisinde görevli diğer unvandan bir personel, öğretmen, infaz ve koruma baş memuru ile kurum müdürü tarafından teknik personel arasından seçilen bir görevlinin kurulda yer alacağı düzenlenmiştir.³¹⁴

Bir başka deyişle gözlem kurulu, hapisanede görevli olan, mahpuslarla doğrudan iletişim kuran, mahpuslara yönelik işkence ve kötü muamele iddialarının şüphelisi konumunda bulunan, mahpusların dış dünya ile ilişkilerini kontrol eden, mahpusların disiplin soruşturmalarını yürüten ve mahpuslara disiplin cezası veren kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin, konumları itibarıyla mahpuslarla ilgili tarafsız ve bağımsız bir değerlendirme yapmaları mümkün değildir. Kaldı ki hekimlerin ve ruh sağlığı alanında mahpuslarla birebir ilişki kuran kişilerin bu kurullarda yer alması tedavi ve destek süreçlerine zarar vermektedir ve etik değildir.

İçlerinde hapisane savcısı dışında hukukçu olmamasına rağmen adeta bir mahkeme gibi hareket ederek mahpusların “iyi halli” olup olmadıklarına dair değerlendirmede bulunan bu kurullar, mahpusların koşullu saliverilme ve denetimli serbestlik haklarından yararlanıp yararlanamayacaklarına karar vermektedirler. Dahası bu kurullar, mahpusların “iyi halli” olup olmadığına karar verirken soyut ve subjektif yorumlar yapmakta, siyasi mahpuslardan pişman olduklarına dair beyan istemektedirler. Yüzlerce siyasi mahpus, bu kurullar tarafından denetimli serbestlik ve koşullu saliverilme haklarından kendilerine herhangi bir açıklama yapılmadan mahrum bırakılmaktadırlar. Her ne kadar yetkililer herhangi bir veri paylaşmadığı için sorunun boyutu tam olarak bilinemese de özellikle kendilerine verilen müebbet hapis cezasının infazı için gerekli süreyi tamamlamış olan çok sayıda kişinin tahliyelerinin bu kurulların kararlarıyla engellendiği bilinmektedir. Bununla birlikte İHD’nin 1 Haziran 2024 tarihinde açıkladığı verilere göre tespit edilebildiği kadarıyla “yönetmeliğin uygulanmaya başlandığı tarihten, 2023 yılı sonuna kadar en az 426 mahpusun tahliyesi belli periyotlarla” engellenmiştir.³¹⁵

Hapishane koşulları hakkında

62. Mahpusların sosyalleşmelerine ve belirli amaçları olan çeşitli faaliyetler yapmalarına imkan tanınması, mahpusların refahları için son derece önemlidir. Bu ilkeye ve AİHM’in bu konudaki yerleşik içtihadına³¹⁶ rağmen bu imkanların sağlanmasını güvence altına alacak bir düzenleme bulunmamaktadır. Aksine koşullar, CPT’nin uyarı ve ilkelerine³¹⁷ riayet edilmeden hapisanelerde hayata geçirilen pandemi tedbirleri ile daha da ağırlaştırılmıştır. Dahası, 30 Haziran 2021 tarihinde ilan edilen pandemi tedbirleri, 9 Nisan 2022 tarihinde kaldırılmış³¹⁸ olmasına rağmen pandemi döneminde dahi hijyen ve günlük açık havaya erişim hakkı gibi haklara saygı gösterilerek uygulanması gereken³¹⁹ ortak faaliyetlerin askıya alınması uygulamaları halen tam olarak kaldırılmamıştır.³²⁰

311 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7242 Sayılı Kanun (14 Nisan 2020), Madde 36. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200415-16.htm>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

312 Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirmesine Dair Yönetmelik, Madde 2. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=36118&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2024)

313 Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirmesine Dair Yönetmelik, Madde 13(2).

314 Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirmesine Dair Yönetmelik, Madde 13(1).

315 İHD (1 Haziran 2024). 2023 Yılı Türkiye Hapishanelerinde Hak İzleme Raporu. <https://www.ihd.org.tr/2023-yili-turkiye-hapishanelerinde-hak-izleme-raporu>. (Erişim tarihi: 5 Haziran 2024)

316 AİHM (8 Temmuz 2014). *Harachiev ve Tolumov/Bulgaristan* (Başvuru no. 15018/11 ve 61199/12). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145442>; AİHM (18 Mart 2014). *Öcalan/Türkiye* (no.2) (Başvuru no. 24069/03, 197/04, 6201/06 ve 10464/07). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142087>; AİHM (2 Haziran 2020). *N.T./Rusya* (Başvuru no. 14727/11). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202633>; AİHM (7 Ocak 2010). *Onoufriou/Kıbrıs* (Başvuru no. 24407/04). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96547>; AİHM (7 Haziran 2011). *Csüllög/Macaristan* (Başvuru no. 30042/08). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104963>; AİHM (9 Ekim 2012). *X/Türkiye* (Başvuru no. 24626/09). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113876>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

317 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (20 Mart 2020). *Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic*. <https://rm.coe.int/16809cfa4b>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

318 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (8 Nisan 2022). “COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler (Genelge no. 2022/2)” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220409-10.pdf>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

319 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (20 Mart 2020). *Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic*, Kural 8.

320 Özgürlük için Hukukçular Derneği (27 Nisan 2024). *Türkiye Hapishaneleri 2023 Yılı Hak İhlali Raporu*. <https://ozgurlukicin hukukcular.org/tr/detay/ozgurluk-icin-hukukcular-dernegi--turkiye-hapishaneleri-2023-yili-hak-ihlali-raporu>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

Özel hayata saygı hakkı ihlalleri

63. AİHM, özgürlüğünden mahrum bırakılan bir kişinin sürekli şekilde kamerayla izlenmesinin özel hayata saygı hakkına ciddi bir müdahale olduğuna³²¹ ve demokratik bir toplumda gerekli ve meşru olduğunu ortaya koyacak şekilde kanunda öngörülmediği sürece “özel ve aile hayatına saygı hakkı”nın ihlalini³²² teşkil edeceğine hükmetmiştir.

Hapishanelerde koridorlar, ziyaret alanları ve revir gibi mahpuslar dışında başkalarının da kullandığı yerlerin kamera ile izlenebileceği kanunla düzenlenmiştir.³²³ Fakat 2016 yılından itibaren hücre ve koğuşların havalandırmalarına, mahpusların yaşam alanını 7/24 görebilecek şekilde kameralar takıldığı mahpuslar tarafından bildirilmektedir.³²⁴ Özel hayata saygı hakkına böylesi ciddi bir müdahale kanunla öngörülmemiştir.

Dış dünya ile ilişkinin engellenmesi

64. CPT, özgürlüğünden mahrum bırakılan herkesin dış dünya ile düzenli iletişim imkanları olmasını,³²⁵ mahpusların ise “dış dünya ile makul derecede ilişkilerini sürdürebilmelerinin çok önemli olduğunu” ve “dış dünya ile ilişkinin teşvik edilmesinin temel ilke”³²⁶ olması gerektiğini açıkça belirtmiştir.

Mahpusların dış dünya ile iletişim kurmasına imkan veren en önemli iletişim araçlarının başında süreli ve süresiz yayınlar gelmektedir. Ancak mahpusların hücre ve koğuşlarda bulundurabilecekleri kitap sayısı, idare ve gözlem kurullarının takdirine bırakılarak sınırlandırılmıştır.³²⁷ Bununla birlikte mahpuslar, okumak istedikleri süreli ve süresiz yayınların parasını doğrudan ödeyerek yayınları hapishane idarelerinin anlaşmalı olduğu yerlerden almak zorunda bırakılmaktadırlar.³²⁸ Bu durum, aileleri tarafından yatırılan para dışında geliri olmayan ve ekonomik olarak zor durumda olan mahpusların yayınlara erişmesini engellemektedir. Kaldı ki mahpusların talep ettikleri yayınlar, sıklıkla hapishanelerin anlaşmalı oldukları yerlerde bulunmamaktadır. Dahası, 5275 sayılı kanunun 62. maddesine yapılan eklemeye³²⁹ hapishanelere yalnızca Basın İlan Kurumu (BİK) aracılığıyla reklam alabilen gazetelerin girebileceği düzenlenmiştir. Böyle bir düzenleme, BİK’ten reklam alamayan muhalif gazetelerin hapishanelere ulaşmalarının fiilen engellenmesi anlamına gelmektedir.³³⁰

Aile görüşleri dışında dış dünya ile ilişki için mektup ve faksler haberleşme hakkının kullanılmasında en önemli araçlardandır. Son dönemlerde arttığı gözlemlenen mektup engellemeleri ve mektupların kaybedilmesi, mahpusların aile ve özel hayatlarına saygı hakkı ile haberleşme haklarını ihlal ettiği gibi mahpusların izolasyonunu da arttırmaktadır. Ayrımcılık yasağına aykırı şekilde, Kürtçe yazılan mektuplar tercüman olmadığı gerekçesiyle veya fahiş tercüme ücretlerinin mahpuslardan talep edilmesi nedeniyle mahpuslara verilmemekte veya ilgisine gönderilmemektedir.³³¹

321 AİHM (Haziran 2004). *Van der Graaf/Hollanda* (Başvuru no. 8704/03). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-4332>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

322 AİHM (6 Aralık 2016). *Vasilică Mocanu/Romanya* (Başvuru no. 43545/13). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169702>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

323 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004), Madde 8: “Kapalı ceza infaz kurumları, iç ve dış güvenlik görevlileri bulunan, firara karşı teknik, mekanik, elektronik veya fizikî engellerle donatılmış, oda ve koridor kapıları kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hâllerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasın olanaklı bulunduğu, yeterli düzeyde güvenlik sağlanmış ve hükümlünün gereksinimine göre bireysel, grup hâlinde veya toplu olarak iyileştirme yöntemlerinin uygulanabileceği tesislerdir.”

324 Özgürlük için Hukukçular Derneği (27 Nisan 2024). *Türkiye Hapishaneleri 2023 Yılı Hak İhlali Raporu*.

325 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (Mayıs 2021). 30th General Report of the CPT, para.68. <https://rm.coe.int/1680a25e6b>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

326 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (13 Nisan 1992). *2nd General Report on the CPT's activities*, para. 51.

327 Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik (17 Haziran 2005), Madde 8: “(Ek beşinci fıkra:RG-31/1/2023-32090) Hükümlülerin mensup olduğu dinin kutsal kitabı ile eğitimleri için gerekli ders kitapları hariç olmak üzere oda, koğuş ve eklentilerinde aynı anda bulundurulabilecek süreli veya süresiz yayın sayısı, kurumun fiziki imkânları ve güvenliği göz önünde bulundurularak idare ve gözlem kurulu tarafından belirlenir.”

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=8344&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2024)

328 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004), Madde 62: “Hükümlü, mahkemelerce yasaklanmamış olması koşuluyla süreli ve süresiz yayınlardan bedelini ödeyerek yararlanma hakkına sahiptir.”

329 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004), Madde 62 (4): “(Ek:14/4/2020-7242/32 md.) Basın İlan Kurumu aracılığıyla resmî ilan ve reklam yayınlama hakkı bulunmayan gazeteler, ceza infaz kurumuna kabul edilmez. Ancak ilan ve reklamlar geçici süreyle kesilmesi hâli, bu hükmün dışındadır. Yabancı dilde yayımlanmış gazete ve dergilerin ceza infaz kurumuna kabul edilmesinde Adalet Bakanlığı yetkilidir.”

330 European Centre for Press and Media Freedom (ECPMF) ve diğerleri (16 Mart 2020). *Turkey: Call to end advertising ban on Evrensel*. <https://www.ecpmf.eu/turkey-call-to-end-advertising-ban-on-evrensel>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

331 Özgürlük için Hukukçular Derneği (27 Nisan 2024). *Türkiye Hapishaneleri 2023 Yılı Hak İhlali Raporu*.

Benzer sistematik sorunlar, fiziki ve elektronik görüşmelerde de gözlemlenmektedir. Son dönemde mahpusların arkadaş görüşçüsü olarak yazmak istediği kişilere yönelik güvenlik soruşturması uygulamaları artmıştır. Görüşçü olarak yazılan kişiler, özel hayatın gizliliği ihlal edilerek hapisane yönetimlerinin talebi üzerine kolluk tarafından araştırılmakta, evlerine ve işyerlerine kolluk görevlileri gönderilmektedir. Dahası, bu kişiler hakkında herhangi bir soruşturma olması durumunda, herhangi bir kesinleşmiş hüküm olmasa dahi masumiyet karinesi ihlal edilerek bu kişiler “sakıncalı” kabul edilmekte ve görüşe gelmelerine izin verilmemektedir.

Ceza ve İnfaz Kurumlarının Yönetimi ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik’in 74/G maddesi, mahpusların aileleri ile görüntülü konuşabilmelerini düzenlemektedir. Fakat bu imkana erişim konusunda uygulamada eşitlik yoktur. Öncelikle görüntülü görüşme ücretlerinin telefon ücretlerine oranla çok yüksek olması her mahpusun bu haktan faydalanması önünde engel teşkil etmektedir. Dahası, aynı yönetmeliğin 74/G maddesi, mahpuslar arasında örgütlü suçlar yönünden ayırım yapmakta ve bu suçlardan hapisanede bulunan mahpusların bu imkandan yararlanıp yararlanamayacaklarını idare ve gözlem kurullarının takdirine bırakmaktadır.

Yabancı mahpuslar

65. Türkiye’nin son dönemde aldığı göçe bağlı olarak yabancı mahpus sayısında artış gözlemlenmektedir. 1 Kasım 2017 tarihi itibarıyla 5932³³² olan yabancı mahpus sayısı, 1 Eylül 2023 tarihi itibarıyla 11.345’e yükselmiştir.³³³ Yabancı mahpuslar, dil engeli ve göçmen statülerinin bulunmamasından dolayı adalet ve sağlık hizmetlerine erişim başta olmak üzere hapisanelerde ciddi sorunlar yaşamaktadır.

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası hakkında

66. Komite’nin tavsiyesi,³³⁴ CPT’nin 2009 yılından beri yayınlanan her raporunda yer verdiği tavsiyeler³³⁵ ve hatta AİHM’in yerleşik içtihadına³³⁶ rağmen hükümet, TCK’nın “ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası”nı düzenleyen 47. maddesi ile 5275 sayılı kanunun “ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının infazı”nı düzenleyen 25. maddesini değiştirmeyeceğini ifade etmiştir.³³⁷

Tablo 20: SPACE I verilerine göre müebbet hapis cezasına çarptırılan mahpusların sayısı

Yıl	Mahpus sayısı	Mahpus oranı	Avrupa Konseyi üyeleri ortalaması
2016	7.303	6,0	3,1
2017	Mevcut değil	Mevcut değil	Mevcut değil
2018	Mevcut değil	Mevcut değil	Mevcut değil
2019	7.880	Mevcut değil	2,5
2020	8.463	3,4	2,7
2021	9.147	4,0	3,3
2022	10.236	3,9	3,3

332 Hilal Başak Demirtaş ve Aylin Çelikçi (Ocak 2024). *Türkiye’de Yabancı Mahpus Olmak*, s.19. <https://cisst.org.tr/kitaplar/turkiyede-yabanci-mahpus-olmak>. (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2024)

333 Demirtaş ve Çelikçi (Ocak 2024), s. 15.

334 CAT/C/TUR/CO/4, para.36.

335 Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) (31 Mart 2011). *Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 17 June 2009*, para. 112. <https://rm.coe.int/168069828e>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

336 AİHM Büyük Daire (9 Temmuz 2013), *Vinter ve diğerleri/Birleşik Krallık* (Başvuru no. 66069/09, 130/10 ve 3896/10). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>; AİHM (18 Mart 2014). *Öcalan/Türkiye* (no.2) (Başvuru no. 24069/03, 197/04, 6201/06 ve 10464/07); AİHM (20 Mayıs 2015). *László Magyar/Macaristan* (Başvuru no. 73593/10). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144109>; AİHM (4 Ekim 2016). *T.P. ve A.T./Macaristan* (Başvuru no. 37871/14 ve 73986/14). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166491>; AİHM (12 Şubat 2019). *Boltan/Türkiye* (Başvuru no. 33056/16). <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-189765>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

337 CAT/C/TUR/5, para. 160-162.

Yukarıda görülebileceği gibi müebbet hapis cezasına çarptırılan mahpus sayısı 2016-2022 yılları arasında %40 oranında artmıştır. Ne yazık ki ne SPACE I verilerinde³³⁸ ne de resmi verilerde “ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası”na ilişkin bir ayırım bulunmamaktadır. Ancak TCK’da ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası öngören 17 hükümden en az dördü³³⁹ “siyasi yorumlamalara”³⁴⁰ açıktır. Örneğin yalnızca 2023 yılında bu hükümlerden birisi olan “anayasayı ihlal (TCK 309)” kapsamında 250 kişi ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.³⁴¹ Bu kişiler, kanun gereği hiçbir şekilde koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanamayacaktır.³⁴² Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan kişiler için öngörülen infaz rejiminin uluslararası standartlara³⁴³ uygun olmaması, bu kişilerin maruz bırakıldıkları uygulamanın işkence ve diğer kötü muamele kapsamında değerlendirilmesini gerektirmektedir.

- 338 SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (7 Şubat 2019). SPACE I - *Prison Populations Survey 2016*, s.88-92; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2019). *Space I 2019 - Prison Populations*, s.52-55; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2020). *Space I 2020 - Prison Populations*, s.53-56; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2021). *Space I 2021 - Prison Populations*, s. 53-55; SPACE - Council of Europe Annual Penal Statistics (15 Aralık 2022). *Space I 2022 - Prison Populations*, s. 53-55.
- 339 TCK Madde 302 (Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak), Madde 309 (Anayasayı ihlal), Madde 311 (Yasama organına karşı suç), Madde 312 (Hükümete karşı suç).
- 340 AİHM (10 Aralık 2019), *Kavala/Türkiye* (Başvuru no. 28749/18). Ayrıca bkz. para. 32.
- 341 Adalet Bakanlığı (Mart 2024). *Adalet İstatistikleri 2023*, s. 103.
- 342 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun (13 Aralık 2004), Madde 107 (16): “5237 sayılı Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap, Dördüncü Kısım, “Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar” başlıklı Dördüncü Bölüm, “Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar” başlıklı Beşinci Bölüm, “Milli Savunmaya Karşı Suçlar” başlıklı Altıncı Bölüm altında yer alan suçlardan birinin bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi dolayısıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûmiyet hâlinde, koşullu salıverilme hükümleri uygulanmaz..”
- 343 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (9 Ekim 2003). *Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners*. <https://rm.coe.int/16805ded44>. (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2024)

11. MADDEYE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- o Son yıllarda çeşitli gerekçeler ile çok sayıda mahpus salıverilmiş olmasına rağmen hızla artan mahpus sayısı göz önüne alındığında hapisanelerdeki aşırı kalabalıklaşmayı önlemek için cezai yaptırım olarak özgürlüğünden alıkoyma yerine alternatif yöntemler geliştirerek uygulamalıdır,
- o Son dönemde, işkence ve diğer kötü muamele düzeyine ulaşan izolasyon rejimini esas alarak, kullanıma açılan S tipi, Y tipi ve Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu olarak adlandırılan hapisanelerin kullanımına ara vermeli ve mimari değişiklikler de dahil olmak üzere Nelson Mandela Kuralları'nın gereklerinin yerine getirilebileceği yeni hapisane rejimi üzerine çalışma başlatmalıdır,
- o Mahpusların en az 8 saat olmak üzere günün makul bir bölümünü hücrelerinin dışında geçirebilmelerini sağlamalıdır,
- o Hücrede tek başına kapatılma ile ilgili mevzuat ve uygulamaları, Nelson Mandela Kuralları'nın 43. ve 46. Kuralları başta olmak üzere minimum standartlarla uyumlu hale getirmelidir,
- o Bangkok Kuralları'na uygun olarak kadınlar, kız çocukları ile lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseksüel kişiler için toplumsal cinsiyete özgü uygun özgürlüğünden alıkoyma koşulları oluşturulmalıdır,
- o Küçük çocuk anneleri için toplum temelli cezalar düzenlemeli ve kullanmalı, bu kişiler için hapis cezasına başvurmadan kaçınmalı ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından da (1469 (2000) sayılı Tavsiye Kararı, paragraf 5 (i) ve (iii)) tavsiye edildiği üzere, hamile kadınlar ve küçük çocuk anneleri için hapis cezasının yalnızca en ciddi suçlardan hüküm giymiş ve toplum için tehlike arz eden kadınlar için son çare olarak kullanılması gerektiğini kabul etmelidir,
- o Çocukların hapsedilmesine son verilmesi amacıyla hapsedme dışında özgürlükten alıkoyma alternatifleri geliştirmelidir,
- o Özgürlüğünden mahrum bırakılan herkesin, kötü muamele, aşağılayıcı veya onur kırıcı uygulamalara maruz bırakılmadan, vakitlice ve uygun tıbbi bakım alabilmelerini sağlamalıdır,
- o Mahpusların muayenesinde tıbbi etik standartlara uygun tüm önlemleri almalıdır,
- o Hasta mahpusların değerlendirilmelerinin her aşamada klinik yaklaşımla yapılması ve tıbbi olarak uygunluğunun güvence altına alınması için gerekli yasal düzenlemeleri hayata geçirmelidir,
- o Sağlık koşulları nedeniyle ceza infazının ertelenmesinde Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında 5275 Sayılı Kanun'un 16. maddesinin 6. fıkrasındaki "toplum güvenliği" şartını kaldırmalı ve ağır hasta mahpusların tahliyesi için tıbbi kanıtlara ve bağımsız tıbbi değerlendirme süreçlerine dayalı objektif kriterler oluşturmalıdır,
- o Alıkonulmasının uygun olmadığına tıbbi olarak karar verilmiş mahpusları ivedilikle salıvermeli ve bu kişiler tamamen iyileşinceye kadar cezalarının infazının ertelenebilmesini güvence altına almalıdır,
- o Adli Tıp Kurumu'nu özerkleştirmeli ve ayrıcalıklı bir merci olmaktan çıkarmalıdır,
- o Savcılıkların ve infaz hakimliklerinin kararlarına karşı itiraz hakkının etkili bir şekilde kullanılabilmesini garanti altına almalıdır,
- o Özgürlüğünden mahrum bırakılmış kişilerin sağlık hizmeti almalarının kasıtlı olarak engellendiğine yönelik iddiaların bağımsız ve hızlıca soruşturulmasını garanti altına almalı ve bu türden davranışlardan sorumlu tüm hapisane görevlilerinin yargılama veya disiplin süreçlerine tabi tutulmalarını sağlamalıdır,
- o İdare ve gözlem kurullarının adeta bir mahkeme gibi hareket ederek hükümlülerin salıverilmelerini keyfi biçimde engellemesine imkan veren düzenlemeleri iptal etmelidir,
- o Mahpusların dış dünya ile ilişki hakkını güvence altına almalıdır,
- o Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 36) tavsiye edildiği gibi, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarını hafifletmeli ve Türk Ceza Kanunu'nun 47. maddesi ile 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nun 25. maddesinin 1. paragrafını yürürlükten kaldırmalıdır,
- o Tüm alıkoyma yerlerini gözlemlerine üzere İşkenceye Karşı Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol'ün ilkelerine uygun, mali ve işlevsel bağımsızlığı yasal olarak güvence altına alınmış, kapsamlı ve etkin izleme mekanizmaları oluşturmalıdır,
- o Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 38) tavsiye edildiği gibi, insan hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarına, tıp uzmanlarına ve yerel baro üyelerine alıkoyma yerlerine bağımsız ziyaretler gerçekleştirme yetkisi veren resmi düzenlemeleri benimsemelidir.

VII. SÖZLEŞME'NİN 12. ve 13. MADDELERİNİ İLGİLENDİREN KONULAR

Ankara Barosu raporlarında yer alan yakın dönem işkence ve diğer kötü muamele iddiaları hakkında

67. Hükümetin iddialarının³⁴⁴ aksine işkence ve diğer kötü muamele iddiaları zamanında, etkili ve bağımsız bir şekilde soruşturulmamaktadır.³⁴⁵ Bu duruma ilişkin bir örnek olarak, Türkiye'nin en büyük ikinci barosunun raporladığı ve takip ettiği vakalara aşağıda yer verilmiştir.

Ankara Barosu, Ankara İl Emniyet Müdürlüğü'nün çeşitli birimlerinde 2019 ve 2022 yıllarında gerçekleşen altı işkence vakasını detaylı bir biçimde raporlayarak kamuoyuyla paylaşmıştır. Baronun takibine rağmen bu dosyaların bir kısmı takipsizlik kararları ile kapatılırken diğerlerinin akıbeti bilinmemektedir.

- 28 Mayıs 2019 tarihli raporda, OHAL KHK'sı ile kamu görevinden ihraç edilen Dışişleri Bakanlığı personeli olduğu belirtilen ve 27 Mayıs'ta kendileriyle görüşülen altı kişinin Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Mali Suçlar Soruşturma Bürosu'nda maruz bırakıldıkları işkence ve diğer kötü muamele detaylı olarak anlatılmıştır. Coplarla yoğun kaba dayığa maruz bırakılan kişilere aynı zamanda cinsel içerikli hakaret ve küfürler edilmiştir. Kişiler, makata cisim sokmak şeklinde tecavüz ile de tehdit edildiklerini belirtmişlerdir. Yapılan suç duyurusunun ardından başlatılan soruşturmanın akıbeti tarafımızca bilinmemektedir.³⁴⁶
- 26 Ocak 2022 tarihli raporda, 25 Ocak'ta kendileriyle görüşülen iki kişinin, Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'nde (TEM Şube) maruz bırakıldıkları işkence ve diğer kötü muamele detaylı olarak anlatılmıştır. Yoğun kaba dayığa maruz bırakılan kişilere aynı zamanda cinsel içerikli hakaret ve küfürler edilmiştir. Kişiler, makata cisim sokmak şeklinde tecavüz ile de tehdit edildiklerini belirtmişlerdir. Yapılan suç duyurusunun ardından başlatılan soruşturmanın akıbeti tarafımızca bilinmemektedir.³⁴⁷
- 2 Mart 2022 tarihli raporda, 8 Şubat'ta kendisiyle görüşülen ve görüşme tarihi itibarıyla altı gündür gözaltında olan bir kişinin Ankara İl Emniyet Müdürlüğü TEM Şube'de maruz bırakıldığı işkence ve diğer kötü muamele detaylı olarak anlatılmıştır. Yoğun kaba dayığa maruz bırakılan ve aynı zamanda kalp hastası olan kişiye cinsel içerikli hakaret ve küfürler de edilmiştir. Kişi, makata cisim sokmak şeklinde tecavüz ile de tehdit edildiğini belirtmiştir. Yapılan suç duyurusunun ardından başlatılan soruşturmanın akıbeti tarafımızca bilinmemektedir.³⁴⁸
- 8 Mart 2022 tarihli raporda, 7 Mart'ta kendisiyle görüşülen bir kişinin, Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Narkotik Şube Müdürlüğü'nde maruz bırakıldığı işkence ve diğer kötü muamele detaylı olarak anlatılmıştır. Fiziksel şiddete maruz bırakılan ve aynı zamanda diyabet hastası olan kişiye cinsel içerikli hakaret ve küfürler de edilmiştir. Yapılan suç duyurusunun ardından başlatılan soruşturma, takipsizlikle sonuçlanmıştır.³⁴⁹
- 4 Nisan 2022 tarihli raporda, 6 Mart'ta kendisiyle görüşülen ve görüşme tarihi itibarıyla üç gündür gözaltında olan bir kişinin Ankara İl Emniyet Müdürlüğü TEM Şube'de maruz bırakıldığı işkence ve diğer kötü muamele detaylı olarak anlatılmıştır. Yoğun kaba dayığa maruz bırakılan ve aynı zamanda kalp hastası olan kişiye cinsel içerikli hakaret ve küfürler de edilmiştir. Kişi, makata cisim sokmak şeklinde

344 BM İşkenceye Karşı Komite (11 Kasım 2016). *Information received from Turkey on follow-up to the concluding observations* (CAT/C/TUR/CO/4/Add.1), para.18. <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CAT/C/TUR/CO/4/Add.1%20&Lang=E>. (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2024); CAT/C/TUR/5, para.36-43.

345 CAT/C/TUR/CO/4, para.10 (a).

346 Ankara Barosu (28 Mayıs 2019). *Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Mali Suçlar Soruşturma Bürosundaki işkence iddialarına ilişkin Ankara Barosu Avukat Hakları Merkezi, Cezaevi Kurulu ve İnsan Hakları Merkezi tarafından yapılan görüşme incelemelere ilişkin rapor*. https://web.archive.org/web/20211018063824/http://www.ankarabarusu.org.tr/HaberDuyuru.aspx?BASIN_ACIKLAMASI=3099. (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024)

347 Ankara Barosu (26 Ocak 2022). *Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'ndeki işkence iddialarına Dair Rapor*. https://ankarabarusu.org.tr/upload/diger/raporlar/26.01.2022_tarihli_ihm_rapor.pdf. (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024)

348 Ankara Barosu (2 Mart 2022). *Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'ndeki işkence iddialarına Dair Rapor*. https://ankarabarusu.org.tr/upload/diger/raporlar/02.03.2022_tarihli_ihm_rapor.pdf. (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024)

349 Ankara Barosu (8 Mart 2022). *Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Narkotik Şube Müdürlüğü'ndeki işkence iddialarına Dair Rapor*. https://ankarabarusu.org.tr/upload/diger/raporlar/08.03.2022_tarihli_ihm_rapor.pdf (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024)

tecavüz ile de tehdit edildiğini belirtmiştir. Yapılan suç duyurusunun ardından 25 Nisan 2022 tarihinde başlatılan soruşturma, 10 Haziran 2022 tarihinde takipsizlik kararıyla kapatılmıştır.³⁵⁰

- 4 Nisan 2022 tarihli raporda, 7 Mart'ta kendisiyle görüşülen kişinin, Ankara Sincan Polis Merkezi Amirliği'nde maruz bırakıldığı işkence ve diğer kötü muamele detaylı olarak anlatılmıştır. Yoğun kaba dayaña maruz bırakılan kişiye cinsel içerikli hakaret ve küfürler de edilmiştir. Yapılan suç duyurusunun ardından başlatılan soruşturmanın akıbeti tarafımızca bilinmemektedir.³⁵¹

Güneydoğu'daki güvenlik operasyonlarıyla ilişkili işkence ve diğer ağır insan hakları ihlalleri iddiaları hakkında

68. 16 Ağustos 2015'ten itibaren ilan edilmeye başlanan sokağa çıkma yasakları,³⁵² bitiş tarihi belirtilmeden uzun süreli olarak ve 24 saat kesintisiz uygulanmıştır.³⁵³ Bu bölgelerde yürütülen askeri operasyonlar sırasında güvenlik güçlerinin haksız ölümcül güç kullanımı dolayısıyla yaşam hakkı ihlalleri gerçekleşmiştir.³⁵⁴ Ancak, bu operasyonlarda yaşamını kaybeden kişilerin sayısına ilişkin kesin bir veri bulunmamaktadır.³⁵⁵ Avukatlar, bu ölümler nedeniyle başlatılan soruşturmanın etkili bir şekilde yürütülmediğini, soruşturmanın büyük bölümünün takipsizlik kararları verilerek kapatıldığını kaydetmektedir. Dahası, AİHM'in devlet görevlilerinin ölümcül güç kullanımına ilişkin *McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık* kararından³⁵⁶ başlayarak oluşturduğu standartlar, soruşturma aşamasında savcılıklar tarafından, bireysel başvuru aşamasında ise AYM tarafından dikkate alınmamıştır. Her iki aşamada da AİHM'in içtihadına referans dahi bulunmamaktadır.

Devlet aktörleri tarafından güç kullanımının herhangi bir kişinin yaşamından mahrum bırakılmasıyla sonuçlandığında soruşturmanın nasıl yürütüleceğine dair yaklaşımı ve standartlarını belirlediği içtihadında AİHM, katı bir gereklilik testini zorunlu kılmaktadır. Bu katı gereklilik testine göre, bir güç ancak meşru bir amacı gerçekleştirmek için "kesinlikle orantılı" ise "mutlaka gerekli" sayılabilir. AİHM, kullanılan gücün kesinlikle orantılı olup olmadığını kendisi objektif olarak değerlendirmektedir ve devletlere hiçbir takdir alanı tanımamaktadır. Bu katı orantılılık incelemesi, "yalnızca gücü fiilen kullanan devlet görevlilerinin eylemleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda eylemlerin planlanması ve kontrolü gibi konular da dahil olmak üzere olayın içinde bulunduğu tüm koşulları dikkate almayı gerektirir."

Sokağa çıkma yasakları sırasında gerçekleşen ölüm olaylarında savcılıklarca verilen takipsizlik kararlarına yapılan itirazların kesin olarak reddedilmesi üzerine AYM'ye bireysel başvurular yapılmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla AYM, yaşam hakkı ihlalleriyle ilgili etkili soruşturma yürütülmediğinin ileri sürüldüğü bi-

350 Ankara Barosu (4 Nisan 2022). *Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'ndeki İşkence İddialarına Dair Rapor*. https://ankarabarusu.org.tr/upload/diger/raporlar/04.04.2022_tarihli_ihm_rapor1.pdf. (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024)

351 Ankara Barosu (4 Nisan 2022). *Ankara Sincan Polis Merkezi Amirliği'ndeki İşkence İddialarına Dair Rapor*. https://ankarabarusu.org.tr/upload/diger/raporlar/04.04.2022_tarihli_ihm_rapor.pdf. (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024)

352 İl valilikleri tarafından sokağa çıkma yasakları her ne kadar 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/c maddesine dayanarak ilan edilse de bu düzenlemenin Anayasa'nın 13. maddesine ve başta AİHS olmak üzere Türkiye'nin temel haklar alanındaki uluslararası yükümlülüklerine aykırılık taşıdığı Venedik Komisyonu tarafından da tespit edilmiştir. Venedik Komisyonu (13 Haziran 2016), *Turkey - Opinion on the Legal Framework governing Curfews*, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)010-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)010-e). (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

353 TIHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre, sokağa çıkma yasaklarının süresiz (sona erdirileceği tarihin ucu açık bırakılarak) ve/veya gün boyu (24 saat sürmesi öngörülür biçimde) uygulanmaya başlandığı ilk tarih olan 16 Ağustos 2015'ten 1 Ocak 2020'ye kadar geçen süre içerisinde toplam 11 il ve en az 51 ilçede resmi olarak tespit edilebilen en az 381 sokağa çıkma yasağı ilanı gerçekleşmiştir. TIHV tarafından hazırlanan bilgi notları ve tespit raporları için bkz. <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

354 MAZLUMDER (4-6 Mart 2016). *Cizre: Investigation and Monitoring Report on Developments During The Round-The-Clock Curfew Imposed on The Town Between 14 December 2015 and 2 March 2016*. https://www.mazlumder.org/fotograf/yayinresimleri/dokuman/MAZLUMDER_CIZRE_REPORT_20162.pdf; İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası, Diyarbakır Barosu ve Gündem Çocuk Derneği (31 Mart 2016). *79 Günlük Sokağa Çıkma Yasağı: Cizre Gözlem Raporu*. <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari/79-gunluk-sokaga-cikma-yasagi-ardindan-cizre-ortak-gozlem-raporu/>; Human Rights Watch (11 Temmuz 2016). *Turkey: State Blocks Probes of Southeast Killings*. <https://www.hrw.org/news/2016/07/11/turkey-state-blocks-probes-southeast-killings>; Bu konuda ayrıca bkz. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muižnieks (2 Aralık 2016), *Memorandum on the Human Rights Implications of Anti-Terrorism Operations in South-Eastern Turkey*. [https://rm.coe.int/ref/CommDH\(2016\)39](https://rm.coe.int/ref/CommDH(2016)39); BM İnsan Hakları Yüksek Komiseriği (Şubat 2017). *Report on the human rights situation in South-East Turkey July 2015 to December 2016*. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_TurkeyReport_10March2017.pdf. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

355 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muižnieks, Memorandum'unda güvenlik operasyonları sırasında ölen sivillerin resmi sayısını Türkiye'li makamlardan açıkça talep ettiğini ancak kendisine Mayıs ve Ekim 2016'da sağlanan bilgilerin, ölü veya yaralı sivilere dair herhangi bir kayıt içermediğini, yalnızca güvenlik güçleri tarafından verilen kayıpların sayısı ile "etkisiz hale getirilen" terörist sayısını içerdiğini belirtmektedir (para.53). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseriği'nin Şubat 2017 tarihli raporunda ise yaklaşık 2000 kişinin yaşamını yitirdiği ifade edilmektedir (para.2).

356 AİHM Büyük Daire (27 Eylül 1995). *McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık* (Başvuru No.18984/91). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57943>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

reysel başvuruların 66'sında kararını açıklamıştır. Bu başvuruların 57'si Şırnak ilinin Cizre ilçesinde iki farklı zamanda (4 - 12 Eylül 2015 tarihleri ve 14 Aralık 2015 – 3 Mart 2016 tarihleri arasında) ilan edilen sokağa çıkma yasaklarına ilişkindir. AYM, bu 57 başvurunun sadece dördünde yaşam hakkının usuli boyutunun ihlal edildiğine hükmetmiştir.³⁵⁷

AYM kararlarından anlaşıldığı üzere savcılıklar, üç temel delile dayanarak kişilerin “terör örgütü üyesi” olduğunu ve öldürme eyleminin meşru müdafaa olduğunu değerlendirerek takipsizlik kararı vermiştir: (i) kişilerin vücutları veya kıyafetlerinde atış artığı bulunması, (ii) kişilerin terör örgütü mensubu olduğuna dair gizli ve açık tanık beyanları, (iii) terör örgütüyle ilişkili olduğu belirtilen haber sitelerinde kişilerin ölümlerinin duyurulmuş olması. İncelenen kararlarda AYM'nin de bu yaklaşımı benimsediği görülmüştür.

Maşallah Edin ve Zeynep Taşkın'ın ölümüne ilişkin yürütülen soruşturma

69. Sokağa çıkma yasakları sırasında gerçekleşen yaşam hakkı ihlalleriyle ilgili yürütülen az sayıdaki soruşturmada ise daimi arama kararı verilmiştir. Ancak, AYM'nin *Fatım Garan ve Süleyman Garan* kararı da göstermektedir ki daimi arama kararları, delillerin tam olarak toplanmadığı bir aşamada verilmektedir.³⁵⁸ Uygulamada ise, daimi arama kararları verildikten sonra, soruşturmalarda zamanaşımı süreleri dolana kadar ilerleme kaydedilmemektedir. İhlal tespit ettiği bir kararında³⁵⁹ AYM'nin de ifade ettiği gibi daimi arama kararından sonra belli zaman aralıklarıyla failerin bu karar gereğince aranmasına devam edildiğinin kolluk tarafından Cumhuriyet Başsavcılığına bildirilmesi dışında başkaca bir işlem yapılmamaktadır.

Komite'nin hükümetten bilgi talep ettiği³⁶⁰ Maşallah Edin ve Zeynep Taşkın'ın ölümüne ilişkin yürütülen soruşturmada ise avukatlardan öğrenildiği üzere, Edin ve Taşkın'ın 8 Eylül 2015 tarihinde Cizre ilçesinin Cudi mahallesinde keskin nişancı polisler tarafından öldürüldüğü iddiasının fail(ler)ini belirlemek amacıyla Cizre Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yürütülen soruşturma,³⁶¹ 2014 yılında açılmış başka bir soruşturma dosyası³⁶² ile birleştirilmiştir. 2014 esaslı dosyada gizlilik kararı olduğu için dosyanın içeriği tarafımızca bilinmemektedir.

Ağır insan hakları ihlallerinde güvenlik güçleri mensuplarına sağlanan cezasızlık zırhı

70. Güvenlik güçlerinin karıştığı iddia edilen ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlık, temel bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu önemli sorunu, normatif boyutu ile gösteren bir örnek, Komite'nin de hükümete sorduğu³⁶³ Ahmet Kaymaz ve Uğur Kaymaz'ın güvenlik operasyonu sırasında öldürülmesine ilişkin yargılamadır. Ahmet Kaymaz ve Uğur Kaymaz'ın güvenlik operasyonu sırasında öldürülmesi ile ilgili olarak kamu görevlilerinin yargılandığı davada Eskişehir 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından verilen beraat kararı, Yargıtay 1. Ceza Dairesi tarafından onanmış, böylece kamu görevlisi sanıkların beraatına ilişkin hüküm kesinleşmiştir. AİHM'e yapılan bireysel başvuruda, AİHS'in 2. maddesinde düzenlenen yaşam hakkının hem maddi boyutunun hem de usul boyutunun ihlal edildiğine hükmedilmiştir.³⁶⁴

AİHM tarafından verilen ihlal kararını takiben, 21 Ocak 2015 tarihinde AİHM'in tespitleri gerekçe gösterilerek CMK'nın 311. maddesi uyarınca yargılamanın yenilenmesi talep edilmiştir. Başvuru, yasal şartları bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiş; ret kararına yapılan itiraz da Eskişehir 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nce reddedilmiştir. Bunun üzerine AYM'ye bireysel başvuru yapılmıştır. AYM, başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bularak kabul edilemezlik kararı vermiştir.³⁶⁵

AYM'nin kararı önemli bir yapısal sorunu ortaya çıkarmıştır. AYM, verilen bir ceza hükmünün AİHS ve eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin AİHM tarafından tespit edilmesinin CMK'nın 311. maddesinde

357 AYM (2 Kasım 2023). *Dündar Akdoğan ve diğerleri* (Başvuru no. 2017/40247). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/40247>; AYM (16 Mart 2023). *Fatım Garan ve Süleyman Garan* (Başvuru no. 2019/1603). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/1603>; AYM (16 Kasım 2023). *Besna Çağlı ve diğerleri* (Başvuru no. 2019/13460). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/13460>; AYM (2 Kasım 2023). *Deham Arslan ve diğerleri*. (Başvuru no. 2019/34442). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/34442>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

358 AYM (16 Mart 2023), *Fatım Garan ve Süleyman Garan* (Başvuru no. 2019/1603). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/1603> (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2024)

359 AYM (6 Ekim 2015), *Hüseyin Caruş* (Başvuru no. 2013/7812). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7812>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

360 CAT/C/TUR/QPR/5, para.38.

361 Soruşturma no: 2015/2649.

362 Soruşturma no: 2014/1481.

363 CAT/C/TUR/QPR/5, para.38.

364 AİHM (25 Şubat 2014). *Makbule Kaymaz ve diğerleri/Türkiye* (Başvuru no. 651/10). <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-212796>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

365 AYM (17 Nisan 2019). *Makbule Kaymaz* (Başvuru no. 2015/9441). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/9441>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayıldığını, fakat sanıklar aleyhine yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin sınırlı olarak sayıldığı CMK'nın 314. maddesinde AİHM tarafından verilen ihlal kararlarından söz edilmediğini ifade etmiştir.³⁶⁶ Bu değerlendirme sonucunda da AYM, yerel mahkemeler tarafından beraat ettirilen polis memurlarının yeniden yargılanmasına izin verilmesinin polis memurlarının menfaatlerine aykırı olduğu sonucuna varmış; beraat edenlerin yeniden yargılanmasının CMK'nın 314. maddesi uyarınca mümkün olmadığına, dolayısıyla ulusal hukuktaki ihlalin giderilmesi için mevcut bir araç olmadığına karar vermiştir.³⁶⁷

AYM'nin *Makbule Kaymaz* kararı, kamu görevlilerinin beraat ettiği davalarda AİHM tarafından ihlal veya dostane çözüm veya tek taraflı deklarasyon sonucunda verilen düşme kararı verilmesi durumunda CMK'nın 311. maddesinin uygulanabilirliği olmadığını, bu durumda kamu görevlileri hakkında yeniden yargılama yapılamayacağı sonucunu açıkça ortaya çıkarmıştır. Kamu görevlilerine sağlanan cezasızlık zırhının yapısal bir sorun olduğu dikkate alındığında, AİHM'in verdiği ihlal kararlarının da herhangi bir dönüştürücü etkisi olamayacağı açıktır.

Aşırı güç kullanımına ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar hakkında

71. Polisin güç ve silah kullanma yetkisi, PVSK'nın geniş bir şekilde yorumlanan³⁶⁸ 16. maddesi ile düzenlenmiştir. 2007 ve 2015 yıllarında değişiklik yapılan bu madde, ölümcül güç kullanımının son çare olması ve sadece yaşamı korumak için kesinlikle gerekli olduğunda uygulanması gerektiğini öngören uluslararası standartlarda belirtilen güvencelerden yoksundur.

Polisin silah kullanma yetkisi, kamuoyunda "İç Güvenlik Yasası" olarak bilinen 2015 yılındaki değişiklik ile genişletilmiştir.³⁶⁹ Ne var ki Komite'nin bizzat bu değişikliğe ilişkin sorusu,³⁷⁰ yapılan değişikliğin vahim sonuçlarına rağmen herhangi bir somut bilgi sağlanmayarak hükümet tarafından cevapsız bırakılmıştır.³⁷¹ Polis tarafından vurularak öldürülen Kemal Kurkut'un davası bu bağlamda açıklayıcı bir örnektir.

- 21 Mart 2017'de Diyarbakır'da düzenlenen Newroz kutlamalarına katılmak üzere şehre gelen Kemal Kurkut, kutlama alanına girişte kontrol noktasında polisin açtığı ateş sonucu yaşamını yitirmiştir. Gazeteci Abdurrahman Gök'ün³⁷² haberi ile ortaya çıkan olay ile ilgili 2 Ekim 2017 tarihinde hazırlanan iddianame ile yalnızca bir polis memuru hakkında "olası kastla öldürmekten" müebbet hapis istemiyle dava açılmıştır. 14 Aralık 2017 tarihinde Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlanan dava, 17 Kasım 2020 tarihinde sonlandırılmış ve sanık polis memuru hakkında "delil yetersizliği" gerekçesiyle beraat kararı verilmiştir.³⁷³ İtiraz üzerine inceleme yapan Diyarbakır Bölge Adliye Mahkemesi 1. Ceza Dairesi, PVSK'nın 16. maddesine atıfta bulunarak Kurkut'un öldürülmesinin yasal çerçevede kaldığını, dolayısıyla silah kullanma yetkisi tartışılmadan polis memuruna yüklenen suçun "hukuka aykırı" olduğunu belirterek "ceza verilmesine yer olmadığına" karar verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. İstinaf incelemesinde verilen bozma kararının ardından 17 Ocak 2023 tarihinde yapılan yargılamada, ilk derece mahkemesi sanık polis memuru hakkında "ceza verilmesine yer olmadığı" kararı vermiştir.

"Dur" ihtarına uyulmadığı iddiası ve ölümcül güç kullanımı

72. Güvenlik güçlerinin "Dur" ihtarına uyulmadığı iddiasıyla (sokakta ya da toplantı ve gösterilerde) ölümcül güç kullanımına ilişkin olarak İHD tarafından toplanan son beş yıla ait veriler, sorunun ciddiyetini göstermektedir.³⁷⁴

366 AYM (17 Nisan 2019). *Makbule Kaymaz* (Başvuru no. 2015/9441), para.46.

367 AYM (17 Nisan 2019). *Makbule Kaymaz* (Başvuru no. 2015/9441), para.48.

368 Bkz. para. 11.

369 PVSK Madde 16(d): "(Ek: 27/3/2015-6638/4 md.) [Polis], kendisine veya başkalarına, işyerlerine, konutlara, kamu binalarına, okullara, yurtlara, ibadethanelere, araçlara ve kişilerin tek tek veya toplu halde bulunduğu açık veya kapalı alanlara molotof, patlayıcı, yanıcı, yakıcı, boğucu, yaralayıcı ve benzeri silahlarla saldıran veya saldırıya teşebbüs edenlere karşı, saldırıya etkisiz kılmak amacıyla ve etkisiz kılacak ölçüde, silah kullanmaya yetkilidir."

370 CAT/C/TUR/QPR/5, para.41.

371 CAT/C/TUR/5, para. 190.

372 Gazeteci Abdurrahman Gök'ün beyanına göre fotoğrafları çektiğinin fark edilmesi üzerine polis, fotoğraf makinasının hafıza kartını talep etmiş, Gök'ün fotoğrafları çektikten sonra refleks olarak hafıza kartını çıkartması nedeniyle hafıza kartına o sırada el konulamamıştır. Gök, bu fotoğraflar yayımlandıktan sonra yargısal taciz başta olmak üzere birçok baskıya maruz bırakılmıştır ve bırakılmaktadır. Bkz. Expression Interrupted. "Abdurrahman Gök." <https://expressioninterrupted.com/tr/abdurrahman-gok>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

373 Faily Belli. "Kemal Kurkut Davası." <https://www.failibelli.org/dava/kemal-kurkut-davasi/>. (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2024)

374 Burada yer verilen veriler, İHD tarafından açıklanan insan hakları ihlallerine ilişkin yıllık bilançolardan derlenmiştir.

Tablo 21: “Dur” ihtarına uyulmadığı iddiasıyla ölümcül güç kullanımı vakaları

Yıl	Ölüm	Yaralanma
2018	15 (Biri çocuk)	9
2019	9 (Biri çocuk)	15
2020	14 (İkisi çocuk)	12 (İkisi çocuk)
2021	9	24
2022	20 (Biri çocuk)	27

Dahası, bu konuyu ilgilendiren davaları izleyen Hafıza Merkezi, izlenen davalarda cezasızlık kültürünün hüküm sürdüğünü ve failerin ya hiç ceza almadığını ya da ceza indirimi aldığını kaydetmiştir.³⁷⁵ Örneğin;

- Polis memurları, 14 Nisan 2017 tarihinde İstanbul Gazi Mahallesi’ndeki Kent Ormanı çıkışında “dur” ihtarına uymadığı gerekçesiyle bir araca ateş açmıştır. Araçta bulunan Barış Kerem ve Oğuzhan Erkul hayatını kaybederken, diğer üç çocuk ise yaralanmıştır. Soruşturma sonucunda dört polis memuru hakkında “bilinçli taksirle birden fazla kişinin ölümüne ve yaralanmasına sebebiyet vermek” suçlamasıyla dava açılmıştır. İstanbul 1. Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülen dava, 05 Şubat 2021 tarihinde sonlandırılmıştır. Her bir polis memuru altı yıl hapis cezasına çarptırılmış ve bu cezalar, 24 ay taksitle ödenmek üzere 24.300 TL para cezasına çevrilmiştir. İtirazları inceleyen İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 19. Ceza Dairesi, 24 Mart 2022 tarihinde istinaf taleplerinin reddine karar vermiştir. Karar, verilen cezanın süresi bakımından Yargıtay incelemesine tabi olmadığından kesinleşmiştir.

Gözetiminde ölümlere ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar hakkında

73. Gözetiminde ölümlere ilişkin soruya³⁷⁶ hükümetin verdiği cevap³⁷⁷ ne yazık ki gerçeği yansıtmamaktadır. Komite’nin son sonuç gözlemlerinden bu raporun yazıldığı tarihe kadar İHD verilerine göre en az 24 kişi gözetiminde yaşamını yitirmiştir.³⁷⁸ Benzer şekilde TİHV Dokümantasyon Merkezi, 2018-2024 yılları arasında en az 16 kişinin gözetimine yaşamını yitirdiğini kaydetmiştir.³⁷⁹ Temel hukuk ve usul güvencelerinin zayıflatılmasının³⁸⁰ da bir sonucu olarak yalnızca 2023 yılında altı kişinin gözetiminde yaşamını yitirmesi ise son derece kaygı vericidir. Örneğin;

- 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremlerden beş gün sonra Hatay’da gözetimine alınan Ahmet Güreşçi, kardeşiyle birlikte “yağmacılık” iddiasıyla gözetimine alınmıştır. Kardeşinin beyanlarına göre gözetimine alındıktan sonra Altınöz Jandarma Karakolu’na götürülen Güreşçi kardeşler burada işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılmışlardır. Copla kaba dayak sonrası fenalaşan Ahmet Güreşçi burada hayatını kaybetmiştir. Güreşçi kardeşlerin karakola getirildiği gün olan 11 Şubat’ta saat 10.00 itibarıyla kamera kayıtlarının durduğuna, ertesi gün saat 09.30 itibarıyla tekrar kaydın başladığına ve Güreşçi kardeşlerin tutuldukları depoda kamera sistemi bulunmadığına dair 14 Şubat tarihli tutanak soruşturma dosyasında yer almaktadır. Bununla birlikte Güreşçi kardeşlerin gözetimine alındıktan sonra adli muayenelerine ilişkin raporun “Altınöz Devlet Hastanesi’nde oluşan yoğunluk ve hastane sistemindeki arızalar” sebebiyle alınmadığı da tutanağa geçirilmiştir. Ahmet Güreşçi’nin 12 Şubat’ta yapılan otopsisine ilişkin raporda Güreşçi’nin vücudunda çok sayıda künt travmatik lez-

375 Bu konuda izlenen davalar için bkz. <https://www.failibelli.org>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

376 CAT/C/TUR/QPR/5, para.51.

377 CAT/C/TUR/5, para. 225.

378 İHD (14 Nisan 2017). *2016 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri: Fıllı Otoriter Başkanlık Dönemi*. <https://www.ihd.org.tr/2016-yili-turkiye-insan-haklari-ihlalleri-filli-otoriter-baskanlik-donemi>; İHD (6 Nisan 2018). *2017 Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu*. <https://www.ihd.org.tr/2017-turkiye-insan-haklari-ihalleri-bilancosu>; İHD (19 Nisan 2019). *2018 Yıllık İnsan Hakları Raporu*, s.5. <https://www.ihd.org.tr/ihd-2018-yillik-insan-haklari-raporu>; İHD (6 Ekim 2022). *2021 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu*. <https://www.ihd.org.tr/2021-yili-turkiye-insan-haklari-ihlalleri-raporu>; İHD (26 Eylül 2023). *2022 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu*. <https://www.ihd.org.tr/2022-yili-hak-ihlalleri-raporu>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

379 TİHV (Kasım 2019). *2018 - Yıllık İnsan Hakları Raporu*, s.27. <https://tihv.org.tr/yillik-insan-haklari-raporlari/2018-yillik-insan-haklari-raporu>; TİHV (Haziran 2021), *2020 - Yıllık İnsan Hakları Raporu*, s.21; TİHV (Eylül 2022), *Türkiye İnsan Hakları Raporu 2021*, s.38; TİHV ve İHD (10 Aralık 2022). *Verilerle 2022 Yılında Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri*. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/verilerle-2022-yilinda-turkiyede-insan-haklari-ihlalleri>; TİHV ve İHD (10 Aralık 2023). *Verilerle 2023 Yılında Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri*. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/verilerle-2023-yilinda-insan-haklari-ihlalleri>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

380 Bkz. para.33-40.

yon olduğu ve beyin kanaması şüphesini doğuracak bulgulara rastlandığı belirtilmesine rağmen ölüm nedeninin belirlenmesi için dosya, İstanbul Adli Tıp Kurumu Birinci Adli Tıp İhtisas Dairesi Kurulu'na gönderilmiştir. Halen gizlilik kararı olan soruşturmanın akıbeti tarafımızca bilinmemektedir.

- 23 Şubat 2023 tarihinde Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesindeki bir caminin önünde imamla tartıştığı iddiasıyla gözaltına alınan Ahmet Bugrur, götürüldüğü Doğubayazıt İlçe Emniyet Müdürlüğü'nde yaşamını yitirmiştir. Ahmet Bugrur'un intihar ettiğini tespit eden Ağrı Barosu, "Doğubayazıt İlçe Emniyet Müdürlüğü kişinin yaşamına son verme şeklindeki eylemini engelleme imkanına sahip iken ihmal gösterip bu olayı engelleyemediğinden kişinin yaşam hakkını koruma kapsamında devletin pozitif yükümlülüklerini ihlal ettiği" sonucuna varmıştır.³⁸¹ Bir polis memuru hakkında "görevi ihmal etmek" suçlamasıyla Doğubayazıt 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde açılan dava,³⁸² 21 Mayıs 2024 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Sanık polis memurunun üzerine atılı suçun unsurlarının oluşmadığına kanaat getiren mahkeme, polis memurunun beraatına hükmetmiştir.
- 11 Mart 2023 tarihinde Suriye'den Türkiye'ye girmeye çalıştıkları sırada gözaltına alınan ve isimleri öğrenilemeyen sekiz Suriye vatandaşından ikisi hayatını kaybetmiştir. Basında çıkan haberler üzerine 20 Mart 2023 tarihinde soru önergesi veren Türkiye İşçi Partisi (TİP) İstanbul Milletvekili Ahmet Şık, soru önergesinde "mültecilerin dövülerek arabaya bindirildikleri, götürüldükleri yerde sopa, cop ve elektrik kablolarıyla işkencenin devam ettiği, işkence sırasında üzerlerine mazot döküldüğü ve mazot içmeye zorlandıkları ve çıplak şekilde soyularak demir sopalarla dövüldükleri" iddialarına yer vermiştir.³⁸³ Reyhanlı Cumhuriyet Başsavcılığı'nın altı asker hakkında "insan öldürme" şüphesiyle başlattığı soruşturmada³⁸⁴ üç asker tutuklanırken üç asker ise adli kontrol tedbirleri uygulanarak serbest bırakılmıştır. Soruşturma konusu fiiller "askeri suçlar" kapsamında değerlendirilerek soruşturma dosyası Hatay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilmiştir.³⁸⁵ Askerler hakkında bir ağır ceza mahkemesinde dava açıldığı bilinmekle birlikte davanın gidişatı ve akıbetine dair herhangi bir bilgi edinilememiştir.

Gözaltında yaşamını yitiren Gökhan Açikkolu

74. Gökhan Açikkolu, 23 Temmuz 2016 tarihinde İstanbul'un Ümraniye ilçesinde gözaltına alınarak İstanbul Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'ne götürülmüştür. Diyabet hastalığı ve panik atak rahatsızlığı bulunan Açikkolu, gözaltı sürecinde maruz bırakıldığı işkence dolayısıyla üç kez kriz geçirerek hastaneye götürülmüş ve tekrar nezarethaneye getirilmiştir. Açikkolu, 5 Ağustos 2016 tarihinde nezarethanede yaşamını yitirmiştir.

Gözaltı sürecinde yapılan sağlık muayeneleri ve düzenlenen belgeler İstanbul Protokolü'nde belirtilen ilke ve standartlara uygun olmamakla birlikte belgelerde, Açikkolu'nun "hakaret, tehdit ve fiziksel şiddete maruz kaldığı" bilgisi ile vücudunun değişik bölgelerinde -yüz, başın arka kısmı, boyun, omuz, göğüs sağ yanı ve sırtı kapsayan- değişik renk ve boyutlarda berelenmeler tanımlanmıştır. Yapılan psikiyatrik değerlendirmesinde ise sözel ve fiziksel kötü muamele sonrası artmış uyarılmışlık geliştiği, yeniden yaşanmalarının olduğu, kabuslar gördüğü, geceleri titreyerek uyandığı, terleme, titreme, nefes darlığı, ölüm korkusu hissettiği, beklenti anksiyetesi tariflediği ve Panik Bozukluğu ile Akut Stres Bozukluğu tanısı konulduğu anlaşılmaktadır.

Açikkolu'nun 5 Ağustos sabah 04.00 saatlerinde rahatsızlandığı, kendisiyle birlikte gözaltında tutulan adli tıp uzmanlarını 40 dakika kalp masajı yapmasına rağmen geri döndürülemediği, 05.30'da hastaneye kaldırıldığı ve 45 dakika kalp masajı yapıldıktan sonra öldüğü açıklanmıştır. Adli Tıp Kurumu 1. Adli Tıp İhtisas Kurulu'nun 23 Kasım 2016 tarihli raporunda "otopside sol 3. 4. 5. 6. 7. kotlarda oblik bir hat izleyen kırıklar ile 5. interkostal aralık hizasında saptanan kanamanın yeniden canlandırma işleminden kaynaklanmış olabileceği. ölümün akut miyokard enfarktüsü (kalp krizi) sonucu gerçekleştiği. ölümünde herhangi bir travmatik etkinin olmadığı" yer almıştır. Otopside boyun ve sırt bölgesinde gerek çıplak gözle görülebilen gerekse mikroskopta doğrulanan kanama alanları da saptanmıştır.

381 Ağrı Barosu (11 Nisan 2023). "Ahmet Bugrur İntihar Vakası Gözlem Raporu." <https://www.agribarosu.org.tr/Detay.aspx?ID=uKc05DPVzhJK4/pznKYhDg==>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

382 Esas no. 2024/12

383 Ahmet Şık (20 Mart 2023). *Suriye sınırında bazı mültecilerin kolluk kuvvetleri tarafından kötü muameleye maruz kaldığı iddiasına ilişkin soru önergesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergesi-Detay/37493ed8-87ad-4342-8424-018709b555d2>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024). Ahmet Şık'ın İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun cevablaması üzerine verdiği soru önergesi, "yasama dönemi sona erdiğinden hükümsüz" sayılarak cevapsız bırakılmıştır.

384 Soruşturma no. 2023/2299

385 Soruşturma no. 2023/34740

Gözaltında yapılan sağlık muayeneleri ve otopside tanımlanan bulgular, Açikkolu'nun ölüm öncesinde işkenceye maruz kaldığına işaret etmektedir. Açikkolu'nun var olan rahatsızlıklarının stres, tutulma koşulları ve travma nedeniyle önemli bir risk faktörü olduğu ve kişinin kalp krizi geçirmesinde tetikleyici olabileceği bilinmesine karşın Adli Tıp Kurumu raporunda bu hususların ölümüne etkisi değerlendirilmemiş, ölümüne direkt yol açmasa da boyun ve sırt bölgesinde saptanan travmaların nedeni ve zamanı hakkında değerlendirme yapılmamış, ölümle ilgili sınırlı bilgi verilerek Minnesota Protokolü ilkelerine aykırı hareket edilmiştir. Nitekim Prof. Dr. Şebnem Korur Fincancı tarafından hazırlanan 18 Ocak 2017 tarihli değerlendirme raporunda, Açikkolu'nun gözaltında maruz kaldığı ruhsal ve fiziksel travmaların (Y.07.3 işkence) kişide şeker hastalığı da olduğundan tetikleyici etkenlerden biri olarak kabulünün gerektiği belirtilmiştir.

Açikkolu'nun muayene kayıtları ve tanık aktarımları, işkence şüphesini desteklemesine rağmen İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, "olayda herhangi bir kimsenin kastı veya ihmali olmadığı, herhangi bir kimsenin azmettirmesi sonucunda eylemin gerçekleşmediği" gerekçesiyle 20 Aralık 2016 tarihinde etkili bir soruşturma yapmaksızın takipsizlik kararı vermiştir. Takipsizlik kararına yapılan itiraz Sulh Ceza Hakimliği tarafından kabul edilmiş ve soruşturma yeniden açılmıştır. Soruşturmanın akıbeti tarafımızca bilinmemektedir.

Zorla kaybetme iddialarına ilişkin ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar hakkında

75. Hafıza Merkezi tarafından tespit edilen 363 zorla kaybetme vakasına dair hukuki süreçlerin analizi, yalnızca 85 kişinin akıbetine ilişkin ceza davası açıldığını göstermektedir.³⁸⁶ Bir başka deyişle, zorla kaybetmelerle ilgili soruşturmanın büyük çoğunluğu kovuşturma aşamasına geçememiştir.

Davaya dönüşmeyen zorla kaybetmelere ilişkin dosyalar incelendiğinde savcıların 20 yıllık zamanaşımı süresini hareketsizlik ile geçirdikleri görülmektedir. 20 yıl boyunca hiçbir işlem yapılmayan soruşturma dosyaları, zamanaşımı nedeniyle takipsizlik kararları verilerek kapatılmaya başlanmıştır. İtiraz süreçlerinin sonunda yapılan başvurularda ise AYM, Ocak 2018 itibarıyla süre aşımı nedeniyle kategorik şekilde kabul edilemezlik kararları vermeye başlamıştır.³⁸⁷

2007 yılındaki bazı siyasi gelişmelerin ardından 2009 ve 2014 yılları arasında bir dizi iddianame hazırlanarak zorla kaybedilen 78 kişiyle ilgili zamanaşımından kısa bir süre önce 11 farklı dava açılmıştır.³⁸⁸ Bu davalardan ikisi ise daha sonra birleştirilmiştir.³⁸⁹ Zorla kaybetme suçu Türkiye'deki ceza mevzuatında düzenlenmediği için bu davalarda yargılanan devlet görevlilerine "kasten öldürme suçu" yöneltilmiştir.

2015 yılına gelindiğinde ise mahkemeler, isnat edilen suçlardan cezalandırılmaları için yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle sanıklar hakkında beraat kararları vermeye veya zamanaşımı süresinin dolması nedeniyle suçlamaları düşürmeye başlamıştır. Beraat kararları ise hem istinaf aşamasında hem de temyiz aşamasında onanmaktadır. Sadece bir davada, yerel mahkemenin beraat kararı temyiz aşamasında bozulmuştur. Ancak yeniden yapılan yargılamada yerel mahkeme yine beraat kararı vermiştir. Zorla kaybetmelere ilişkin davaların istikrarlı bir şekilde beraatla sonlandırılması, cezasızlık sorununun devam ettiğini göstermektedir.

Kararların kesinleşmesi üzerine zorla kaybetmelerle ilgili olarak yapılan bir bireysel başvuruda AYM, yaşam hakkının usuli boyutunun ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁹⁰ 28 Nisan 1995'te Hakkari'nin Yüksekova ilçesine bağlı Yukarı Ölçek mezrasında askerler tarafından gözaltına alındıktan sonra kendisinden bir daha haber alınamayan Nezir Tekçi'nin zorla kaybedilmesine ilişkin davada, AYM'nin ihlal kararından sonra yeniden yargılama başlamıştır. Davanın 17 Temmuz 2023 günü görülen ilk duruşmasında Tekçi Ailesi avukatları, davanın zamanaşımına sürüklendiğini, bu nedenle AYM'nin tespit ettiği eksikliklerin derhal giderilmesi gerektiğini belirtmiş ve sanıkların tutuklanmasını talep etmiştir. Mahkeme, sanıkların tutuklanması talebini reddetmiş ve sanıkların adli kontrol tedbirleri uygulanarak tutuksuz yargılanmalarına karar vermiştir. Mahkeme, sanıkların duruşmalardan varestede tutulma taleplerini ise kabul etmiştir. Yargılama devam etmektedir.³⁹¹

386 Ayrıca bkz. 19. paragraf

387 AYM'nin bu kararlarının listesi Ek III'te Komite ile paylaşılmıştır. AYM en son 10 Ekim 2019 yılında *Senay Melik* başvurusundaki kararını resmi veri tabanında yayımlamıştır. Bu tarihten sonra AYM kısa karar vermekte ve bu kararı sadece başvuruculara tebliğ etmektedir. Zorla kaybetmelere ilişkin AYM kararlarının bu şekilde yayımlanmaması, özellikle sivil toplumun izleme faaliyetini engellediği gibi zorla kaybetmeler hakkında kamuoyunun da şeffaf bir şekilde bilgi edinmesini imkansızlaştırmaktadır.

388 2007 yılındaki siyasi gelişmelerden önce ise zorla kaybedilen altı kişiye dair yalnızca dört dava açılmıştır.

389 Zorla kaybedilen kişilerle ilgili olarak açılan davaların detaylı listesi Ek IV'te Komite ile paylaşılmıştır.

390 AYM Genel Kurul (1 Aralık 2022) *Asya Göres ve diğeri* (Başvuru no. 2018/15851). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/15851>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

391 Faili Belli. "Yüksekova (Nezir Tekçi) Davası." <https://www.failibelli.org/dava/nezir-tekci-davasi>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

Şu anda 10 davadan sadece ikisi devam etmektedir. Ancak bu iki davadan birinde 30 yıllık zamanaşımı süresinin dolması nedeniyle düşme kararı verilmiştir.³⁹² Zorla kaybetmelerin en yoğun yaşandığı dönemin 1992-1996 yılları arası olduğu düşünüldüğünde, önümüzdeki günlerde “zamanaşımı nedeniyle düşme” kararlarının birbiri ardına gelmesi riski söz konusudur.³⁹³

AİHM kararlarının uygulanması hakkında

76. 2012-2019 yılları arasında AİHM tarafından verilen AİHS 3. madde ihlaline hükmedilen karar sayısı, Komite'nin bu konuya ilişkin sorusuna³⁹⁴ cevaben hükümet tarafından paylaşılan³⁹⁵ sayıdan daha yüksektir.

AİHM, AİHS'in 3. maddesini sözleşmenin birinci maddesiyle birlikte ele almakta ve üçüncü madde yönünden devletlerin pozitif yükümlülükleri olduğunu kabul etmektedir. Mahkeme, kendisine yapılan başvurularda bu yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğini “esas”³⁹⁶ ve “usuli” boyutlar yönünden incelemektedir. Hükümet, Komite'ye cevabında AİHM'in esastan ihlal kararı verdiği davalara odaklanmaktadır fakat burada da eksik bilgi söz konusudur. Öyle ki hükümet tarafından sunulan bilgiler, yalnızca “işkence yasağı”na odaklanmaktadır. Hükümetin AİHM'in kendi sınıflandırmasını³⁹⁷ takip ettiği varsayılabilir, verilen rakam yine de yanıltıcıdır. Çünkü AİHM, “insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyi” de esas yönünden değerlendirmektedir.

Mahkemenin HUDOC veri tabanında,³⁹⁸ bu hususa dikkat edilerek arama³⁹⁹ yapıldığında 2012-2019 yılları arasında AİHM'in esas yönünden Türkiye aleyhine AİHS 3. madde ihlaline hükmettiği dosya sayısının 91 olduğu görülmektedir.⁴⁰⁰ Bu sayı, AİHM'in AİHS 13. madde ihlaliyle birlikte 3. madde ihlaline hükmettiği kararları da içermektedir. Bu rakamlara, 2020-2023 yılları arasında verilen kararlar eklendiğinde sayı 103'e yükselmektedir.⁴⁰¹

Hükümetin Komite ile paylaştığı bilgi yalnızca bu yönden yanlış değildir. Hükümet, Komite'ye verdiği cevapta eksik de olsa yalnızca “esas” yönünden ihlalleri paylaşmaktadır. Ancak AİHM'in AİHS 3. maddeye ilişkin yerleşik içtihadından⁴⁰² açıkça görülebileceği gibi mahkeme, cezasızlıkla mücadelenin işkence ve diğer kötü muameleyi önlemek için hayati olduğundan hareketle AİHS 3. maddenin usuli yönüne de büyük önem atfetmektedir.⁴⁰³ 2012-2019 yılları arasında AİHM'in usul yönünden Türkiye aleyhine AİHS 3. madde ihlaline hükmettiği dosya sayısı 93'tür. Bu rakamlara, 2020'den raporun yazıldığı tarihe kadar verilen kararlar eklendiğinde sayı 108'e yükselmektedir. Bir başka deyişle, bahsedilen dönem içerisinde AİHM, Türkiye'nin AİHS'in 3. maddesini usul yönünden ihlal ettiğine dair her yıl ortalama dokuz karar vermiştir.

392 Bu kişi Dersim'de zorla kaybedilen Ayten Öztürk'tür ve AYM'nin etkili soruşturma yürütülmediği gerekçesiyle verdiği bir ihlal kararı da vardır: AYM (21 Nisan 2016). *Hıdır Öztürk ve Dilif Öztürk* (Başvuru no. 2013/7832). <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7832?Di=tr>. Ayrıca bkz. Faili Belli. “JITEM, Musa Anter ve Ayten Öztürk Davası İzleme Raporu – 21 Eylül 2022 (Karar Duruşması)” <https://www.failibelli.org/jitem-musa-anter-ve-ayten-ozturk-davasi-izleme-raporu-21-eylul-2022-karar-durusmasi>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

393 TİHV (Mart 2016), *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*, para.45.

394 CAT/C/TUR/QPR/5, para.12.

395 CAT/C/TUR/5, para.51.

396 Mahkeme, daha önceki bazı hükümlerinde “esas” yerine “maddi” ifadesini de kullanmaktadır. Örneğin bkz. *Taşarsu/Türkiye* (Başvuru no. 14958/07). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-115306>; Çelik v. Turkey (no. 3) (Başvuru No. 36487/07). <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-114460>. (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2024)

397 AİHM tarafından yayınlanan genel istatistiklerde 3. Madde üç başlığa ayrılmıştır: “işkence yasağı”, “insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele” ve “etkili soruşturma yapılmaması.” İlk iki başlık maddenin esasına, üçüncü başlık ise usule ilişkin boyutuna karşılık gelmektedir. Bkz. *Violations by Article and State 1959 - 2022*. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng

398 “HUDOC veri tabanı, AİHM (Büyük Daire, Daire ve Komite kararları, tebliğ edilen davalar, tavsiye kararları ve içtihat Bilgi Notu'ndaki hukuki özetler), Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesi (kararlar) içtihadına erişim sağlamaktadır.” Bkz. <https://www.echr.coe.int/en/hudoc-database> (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2024)

399 Çevrimiçi aramada aşağıdaki parametreler uygulanmıştır: Veri tabanının sol tarafındaki menüde; “İçtihat” başlığı altında “Büyük Daire” ve “Daire” kararları; “Filtre” başlığı altında ise “İngilizce”, “Fransızca”, “Türkiye” ve “İhlal (3)” seçilmiştir. Web sitesi tek seferde en fazla 500 sonucun dışı aktarılmasına izin verdiği için “İngilizce” (399) ve “Fransızca” (397)» ayrı ayrı dışı aktarılmış ve HUDOC tarafından sağlanan exceller daha sonra birleştirilmiştir. Birleştirilmiş excelde, kararlar karar tarihine göre sıralanmıştır.

400 2012 - 2019 yılları arasındaki kararların detaylı listesi Komite ile Ek V'te paylaşılmıştır.

401 2020 - 2023 yılları arasındaki kararların detaylı bir listesi Komite ile Ek V'te paylaşılmıştır.

402 *Aksoy / Türkiye* (Başvuru no. 21987/93), para. 98. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58003>; Ayrıca bkz. *Assenov ve diğerleri / Bulgaristan* (Başvuru no. 24760/94), 10 Temmuz 1997, para. 103. *Reports 1998-VIII*. <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-3208>. (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2024)

403 *Okkaly / Türkiye* (Başvuru no. 52067/99), para. 65. <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-77522>. (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2024)

Bu sayılar, Türkiye’de işkence yasağı ihlallerinin sistematik boyutta olduğunu göstermektedir. Dahası, hükümet, Komite ile bu ihlal kararlarının uygulanıp uygulanmadığına dair herhangi bir bilgi de paylaşmamaktadır. Türkiye’nin AİHM’in işkence yasağının ihlal edildiğine dair kararları uygulamamaya yönelik tutumu, yeni ihlallere zemin sağlayarak mevcut sistematik sorunu derinleştirmektedir. AİHM kararlarının uygulanmaması sorunu öylesi boyutlara ulaşmıştır ki herhangi bir kamu görevlisinin fail olmadığı *Ebcin/Türkiye* kararı⁴⁰⁴ hariç, hükümetin cevabında bahsi geçen AİHM kararları dahi uygulanmamış ve bu dosyalar, etkili soruşturma yükümlülüğü yerine getirilmeden zamanaşımı gerekçesiyle verilen takipsizlik kararlarıyla kapatılmıştır.⁴⁰⁵

Kolluk Gözetim Komisyonu hakkında

77. Hükümetin, Komite’nin bir önceki dönem sonuç gözlemlerinde yer alan “polis hiyerarşisinden bağımsız, kolluk görevlilerine yönelik şikayetleri soruşturmakla görevli bağımsız bir kuruluşun kurulması” tavsiyesine⁴⁰⁶ cevaben 20 Mayıs 2016 yılında kurulduğunu ilan ettiği⁴⁰⁷ Kolluk Gözetim Komisyonu, hükümetin bu dönemki raporunda iddia ettiği⁴⁰⁸ gibi “polis hiyerarşisinden bağımsız bir soruşturma organı” değildir. Dahası, Kolluk Gözetim Komisyonu bir soruşturma organı değildir.

6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun, Kolluk Gözetim Komisyonu’nun görev ve yetkilerini, “Kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı gerektiğinde yetkili merciler tarafından haklarında disiplin soruşturması yapılmasını istemek” şeklinde sınırlı bir şekilde tanımlamıştır.⁴⁰⁹ AYM de Kolluk Gözetim Komisyonu ile ilgili bir kararında bu komisyonun kolluk görevlilerini doğrudan soruşturma yetkisi bulunmadığını belirtmiştir.⁴¹⁰

Kolluk Gözetim Komisyonu’nun soruşturma organı olmadığına dair durum bu kadar açıkken bu komisyonun, Komite’nin tavsiyesine karşılık gelen bir oluşum olarak değerlendirilmesine ve dahası kabul edilmesine artık son verilmesi işkence ve diğer kötü muameleyle mücadele bağlamında son derece önemlidir.

Kolluk Gözetim Komisyonu’nun bağımsızlığı

78. Her ne kadar yukarıda açıklanan durum Kolluk Gözetim Komisyonu’nun bağımsızlığına dair soruları anlamsız kılsa da Komite’nin soruları⁴¹¹ birtakım açıklamaları gerekli kılmaktadır.

6713 sayılı kanun, kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı idari merciler tarafından yapılan ya da yapılması gereken iş ve işlemlerin merkezi bir sistemde kayıt altına alınması ve izlenmesi amacıyla Kolluk Gözetim Komisyonu’nun kurulmasını ve kolluk şikayet sistemine yönelik diğer idari tedbirlere ilişkin usul ve esasları belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bunlardan Komite’nin konular listesinde yer alan “şikayet sistemi”ni kanun, “Kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı idari merciler tarafından yapılan iş ve işlemler ile uygulamaların bütünü” olarak tanımlamaktadır.⁴¹² Kolluk Gözetim Komisyonu’nun yayınladığı faaliyet raporlarında ise bu sistemin, “Kolluk Gözetim Komisyonu Başkan ve Üyeleri; Kolluk Gözetim Komisyonu Sekreteryası; Mülkiye Başmüfettişleri ve Mülkiye Müfettişleri; Kolluk Şikâyet Büroları ile Kolluk Birimlerinden” oluştuğu belirtilmektedir.⁴¹³

404 AİHM (1 Şubat 2011), *Ebcin/Türkiye* (Başvuru no. 19506/05). <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-37104>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

405 Bakanlar Komitesi, *Afet Süreyya Eren/Türkiye* (Başvuru no. 36617/07) ve *Ateşoğlu/Türkiye* (Başvuru no. 53645/10) kararlarının icralarının denetimini, dosyalar zamanaşımından dolayı tekrar açılmayacağından “büyük bir üzüntüyle” kapatmıştır. Bkz. *1355 meeting (DH) September 2019 - H46-24 Batı and Others group v. Turkey (Application No. 33097/96)*. [https://hudoc.exec.coe.int/?i=CM/Del/Dec\(2019\)1355/H46-24E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=CM/Del/Dec(2019)1355/H46-24E). (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

406 CAT/C/TUR/CO/4, para.10(e).

407 CAT/C/TUR/CO/4/Add.1, para.8.

408 CAT/C/TUR/5, para.52 - 55.

409 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun (20 Mayıs 2016), Madde 4 (1-b).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6713&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

410 AYM (12 Nisan 2017). *E.2016/140, K.2017/92*, para.14. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2017-92-nrm.pdf>(Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

411 CAT/C/TUR/QPR/5, para.7, 13 ve 42.

412 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun (20 Mayıs 2016), Madde 2f.

413 Kolluk Gözetim Komisyonu (Ocak 2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*, s.13.

http://www.kollukgozetim.gov.tr/kurumlar/kollukgozetim.gov.tr/Mevzuat/2020_faaliyet_raporu.pdf; Kolluk Gözetim Komisyonu (Ocak 2022). *2021 Yılı Faaliyet Raporu*, s.14. http://kollukgozetim.gov.tr/kurumlar/kollukgozetim.gov.tr/Mevzuat/2021_faaliyet_raporu.pdf;

Kolluk Gözetim Komisyonu (Ocak 2023). *2022 Yılı Faaliyet Raporu*, s. 20.

6713 sayılı kanunun uygulanmasına dair çıkarılan ve 7 Ağustos 2019 tarihinde yürürlüğe giren yönetmelik, kolluk şikayet sisteminin ilk aşamasını idari mercilere başvuru yapılması olarak belirlemektedir.⁴¹⁴ Yönetmelik, ilk aşamada başvuruları alacak merciler olarak illerde, il idare kurulu müdürlüğü, ilçelerde ise yazı işleri müdürlüğü bünyesinde kolluk şikâyet büroları ile bağlı kuruluşların (Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı) merkez ve taşra teşkilatlarındaki kolluk şikayet birimlerini saymaktadır.⁴¹⁵ Bu düzenlemelerden de görülebileceği gibi kolluk şikayet sisteminin ilk aşamasında yer alan kolluk şikayet büroları ve kolluk şikayet birimleri bütünüyle kurumsal ve hiyerarşik bir bağımlılık ilişkisi içinde olan yapılardır.

Komite'nin temel misyonun işkencenin önlenmesi olduğu göz önünde tutulduğunda, kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile ilgili daha ilk adımda doğrudan kolluk görevlileri ile kurumsal ve hiyerarşik bağımlılık ilişkisi içinde olan bu tür yapılara şikayette bulunulmasının beklenmesi, işkencenin etkili bir biçimde soruşturulması açısından son derece önemli bir handikap oluşturmaktadır.

Yönetmelikte, kolluk şikayet sisteminin ikinci aşaması olarak suç iddiası içeren herhangi bir ihbar ve şikayet üzerine yapılacak ilk işlemin, şikayet başvurularında bulunması gereken unsurların mevcut olup olmadığına ilişkin araştırma olacağı belirtilmektedir. Bu araştırmanın ise taşrada görevli personel için mülki idare amirliklerince, bağlı kuruluşların merkez teşkilatlarında görevli personel için ilgili personel birimlerince gerçekleştirilmesi düzenlenmektedir.⁴¹⁶ Bir başka deyişle, kolluk şikayet sisteminin ikinci aşamasında yer alan tüm kişiler de bütünüyle kurumsal ve hiyerarşik bir bağımlılık ilişkisi içinde olan kişilerdir.

Kanun⁴¹⁷ ve yönetmelik,⁴¹⁸ doğrudan veya yapılan araştırma sonucunda öğrenilen eylemin işkence ve diğer kötü muameleyle ilişkin suçlardan olduğu kanaatine varılmış ya da anlaşılmış ise “disiplin soruşturması” başlatılmasını kolluk şikayet sisteminin bir sonraki aşaması olarak belirtmektedir. Kanun,⁴¹⁹ diğerlerinin yanı sıra işkenceye ilişkin iddialar ile ilgili ön incelemelerin ve/veya disiplin soruşturmalarının mülkiye müfettişleri tarafından yapılmasının esas olduğunu, olayın niteliğinin gerektirdiği hallerde ise ön incelemeyi ve/veya disiplin soruşturmasını yürüten mülkiye müfettişleriyle birlikte görev yapmak üzere bağlı kuruluşların müfettişlerinin de görevlendirilebileceğini, söz konusu suçlarla ilgili ön incelemeler ve/veya disiplin soruşturmalarının valiliklerce veya kaymakamlıklarca yapılması halinde, bu işlemlerin imkanlar ölçüsünde mülki idare amirliği hizmetleri sınıfında bulunan görevliler tarafından yürütüleceğini düzenlemektedir.

Disiplin soruşturmasının, “Kolluk görevlilerinin disiplin hukukundan doğan sorumluluklarının saptanması amacıyla disiplin amirleri tarafından yapılan veya yaptırılan araştırma ve inceleme faaliyeti” olarak tanımlandığı⁴²⁰ yönetmelikte, bu “araştırma ve inceleme faaliyeti”ni yürütmek üzere görevlendirilen müfettişlerin, “Bakanlık Makamının emri ve onayı üzerine Kurul Başkanından aldıkları emirle görev yapacakları”⁴²¹ açıkça belirtilmektedir.

Dahası, 6713 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonraki bir tarihte kabul edilen 31/1/2018 tarih ve 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun'da⁴²² da her ne kadar 6713 sayılı kanunun disiplin soruşturması işlemleri ile ilgili hükümlerin saklı olduğu belirtilse de disiplin amirlerinin soruşturmaya ilişkin yetkileri ile Emniyet teşkilatı, Jandarma teşkilatı ya da Sahil Güvenlik Komutanlığı disiplin kurulları bileşimi ve yetkileri bütünüyle kurumsal ve hiyerarşik bir bağımlılık ilişkisi içinde ele alınarak düzenlenmiştir.⁴²³

http://kollukgozetim.gov.tr/kurumlar/kollukgozetim.gov.tr/Mevzuat/KGK-2022-YILI-FAALİYET-RAPORU- BASKI_20-ADET .pdf. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

414 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (7 Ağustos 2019), Madde 61(1). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.1401.pdf>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

415 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (7 Ağustos 2019), Madde 75(1) ve 76(1).

416 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (7 Ağustos 2019), Madde 63(1).

417 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun (20 Mayıs 2016), Madde 4(2).

418 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (7 Ağustos 2019), Madde 13(1).

419 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun (20 Mayıs 2016), Madde 8(1-b).

420 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (7 Ağustos 2019), Madde 3(1-ğ).

421 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (7 Ağustos 2019), Madde 49(1).

422 Bu kanun OHAL döneminde çıkarılan 2/1/2017 tarihli 682 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin TBMM tarafından kabul edilerek kalıcılaştırılmasının bir başka örneğini oluşturmaktadır.

423 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun (8 Mart 2018), Madde 13,14,15,16. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7068.pdf>. (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2024)

Tüm bu düzenlemeler, kolluk görevlilerince işlendiği iddia edilen işkence ve diğer kötü muamele suçları ile ilgili başlatılabilecek idari/disiplin soruşturmaları adı altındaki süreçlerin esas olarak çok uzun yıllardır geçerli olduğu gibi,⁴²⁴ İçişleri Bakanlığı bünyesinde hem kurumsal hem de hiyerarşik olarak bağımsızlığı söz konusu olmayan kişiler tarafından gerçekleştirmekte olduğunu ve gerçekleştirileceğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu bilgiler, Komite'nin de hükümete sorusunda dikkat çektiği⁴²⁵ "soruşturmayı yürütenler ile fail olduğu iddia edilen kişiler arasındaki kurumsal veya hiyerarşik bağlantılar" sorununun son derece bariz olduğunu ve varlığını sürdürdüğünü gözler önüne sermektedir.

Kolluk şikayet sisteminin "etkililiği"

79. Komite'nin kolluk şikayet sisteminin "hızlılık" ve "etkililiği"ne ilişkin sorusu,⁴²⁶ özel olarak işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile ilgili olarak olumlu yanıtlanabilmesi olanaksız bir sorudur. Öyle ki önceki paragraflarda bahsedilen tüm yasal düzenlemeler, kolluk şikayet sistemini bütünüyle kurumsal ve hiyerarşik bağımlılık ilişkisi içinde tanımlamaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında dikkat edilmesi gereken nokta, bütünüyle kurumsal ve hiyerarşik bağımlılık içindeki birim ve kişiler tarafından, işkence ve diğer kötü muamele iddialarının soruşturulmasına ilişkin gerekli temel ilkelere riayet edilmeden yürütülen bu tür disiplin incelemesi/soruşturması adı altındaki işlemlerin etkili olup olmadığı değil, bu işlemlerin işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile ilgili etkili bir biçimde yürütülmesi gereken bağımsız soruşturma süreçlerini engellenmesi ve dolayısıyla cezasızlıkla mücadele-ye zarar vermesidir.

Bununla birlikte Kolluk Gözetim Komisyonu'nun "etkili" olmadığı bizzat komisyon tarafından faaliyet raporları aracılığıyla yayınlanan resmi verilerde de görülebilir.

Tablo 22: Kolluk şikayet sistemi verileri

		2020 ⁴²⁷	2021 ⁴²⁸	2022 ⁴²⁹	2023
Toplam Personel Sayısı		53.081	73.107	77.756	-
İşkence	İlgili Personel Sayısı	27	37	50	-
	Ceza Alan Personel Sayı	0	0	0	-
Kötü Muamele	İlgili Personel Sayısı	557	953	851	-
	Ceza Alan Personel Sayı	15	46	27	-

Yukarıdaki veriler, işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldıkları için TİHV'e başvuran kişilerin sayısı göz önüne alındığında bile bu tür disiplin soruşturması adı altındaki süreçlerin işkence ve diğer kötü muamele bağlamında cezasızlık ile mücadele açısından ne denli sakıncalı olduğunu ortaya koymaktadır. Dahası, işkence ve diğer kötü muamele iddialarının soruşturulmasına ilişkin bağımsızlık başta olmak üzere, gerekli temel ilkelerin gereğinin yerine getirilmediği bu tür disiplin incelemesi/soruşturması adı altındaki işlemlere dayalı kimi sayıların, özellikle de "karar" gibi istatistiklere yansıtılması hakikatin üstünün örtülmesine yol açtığı için cezasızlıkla mücadeleye doğrudan zarar vermektedir.

424 Bkz. 14/7/1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu; 14/2/1985 tarih ve 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu; 2/12/1999 tarih ve 4483 sayılı Memurlar Ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun.

425 CAT/C/TUR/QPR/5, para.13.

426 CAT/C/TUR/QPR/5, para.42.

427 Kolluk Gözetim Komisyonu (Ocak 2021). 2020 Yılı Faaliyet Raporu, s.28.

428 Kolluk Gözetim Komisyonu (Ocak 2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s.34.

429 Kolluk Gözetim Komisyonu (Ocak 2023). 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s.49.

İşkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldıklarını iddia edenlere açılan karşı davalar hakkında

80. Karşı davalara ilişkin soruya⁴³⁰ hükümetin verdiği cevap,⁴³¹ bir önceki döneme ilişkin alternatif raporda dikkat çekilen⁴³² karşı dava olgusunun varlığının reddine yönelik tavrın devam ettiğini göstermektedir.

Ancak ne var ki etkili bir şekilde soruşturulması gereken işkence suçunun soruşturulmasının önüne geçmek amacıyla Komite'nin de dikkat çektiği suçlamalar başta olmak üzere çeşitli suçlamalarla işkenceye maruz bırakılanları yıldırmaya yönelik karşı davalar açılmaktadır. Yetkililer, bu sorunu görünmez kılmak amacıyla ısrarlı bir şekilde ayırtırılmış veri sunmayı reddettikleri için Komite'nin dikkat çektiği suçlamalar yönünden Adalet İstatistikleri'ne⁴³³ genel bir bakış dahi işkence ve diğer kötü muameleyle ilişkin suçlar ile karşı davalarda kullanılan suçlar arasında ciddi bir fark olduğunu göstermektedir.

2016-2021 yılları için bu istatistiklerden edinilen bu veriler, kamu görevlileri hakkında açılması beklenen davalarda sevk maddesi olarak kullanılması gereken "işkence" (TCK 94), "neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence" (TCK 95) ve "eziyet" (TCK 96) suçları ile kamu görevlileri hakkında açılan davalarda sıklıkla kullanılan "zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması" (TCK 256) suçu ile işkenceye maruz bırakılanlar hakkında açılan karşı davalarda sıklıkla kullanılan "görevi yaptırmamak için direnmek" (TCK 265) gibi suçların karşılaştırılması için kullanılacaktır.⁴³⁴

Tablo 23: Karşı davalar - Soruşturma aşaması

Yıl	Takipsizlik					Kamu davası					Toplam karar sayısı ⁴³⁵				
	TCK 94	TCK 95	TCK 96	TCK 256	TCK 265	TCK 94	TCK 95	TCK 96	TCK 256	TCK 265	TCK 94	TCK 95	TCK 96	TCK 256	TCK 265
2016	901	2	332	1714	4174	118	10	485	1387	22.676	1343	16	979	3162	28.882
2017	795	0	9	963	5387	98	0	536	1256	21.381	1181	10	1173	2290	28.221
2018	646	6	383	1048	6235	83	0	683	1351	24.490	952	6	1235	2489	32.158
2019	750	42	580	1257	8325	97	7	829	1870	28.843	1098	51	1617	3180	38.582
2020	509	1	404	1433	7132	102	2	712	1908	26.628	887	4	1305	3415	34.972
2021	490	0	457	1649	8761	130	5	731	2188	28.648	805	5	1374	3894	38.319

Yukarıda paylaşılan veriler, savcılıkların işkence ve diğer kötü muameleyle ilişkin iddiaları, etkili soruşturma yükümlülükleri olmasına rağmen takipsizlik kararlarıyla kapatma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

430 CAT/C/TUR/QPR/5, para.1 ve 34.

431 CAT/C/TUR/5, para.169.

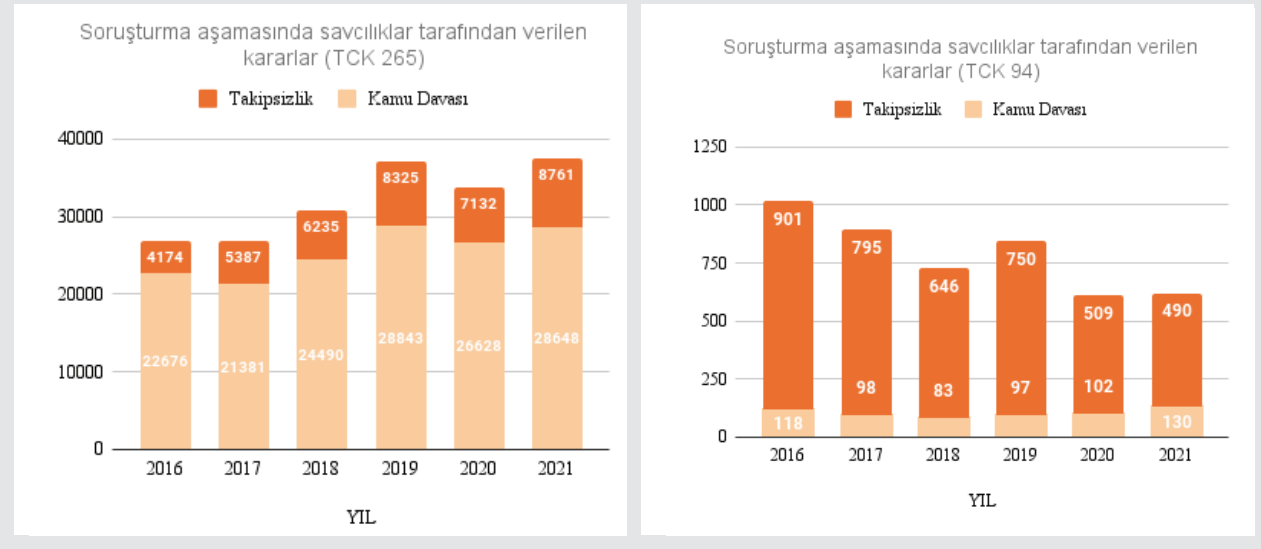
432 TİHV (Mart 2016), *BM İşkenceye Karşı Komite Dördüncü Dönemsel Rapor İçin Alternatif Rapor*, para.11.

433 Bu bölümde sunular tablolarda yer alan veriler, ilgili yılların Adalet İstatistiklerinden derlenmiştir. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. "Adalet İstatistikleri Yayın Arşivi." <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi>. (Erişim tarihi: 8 Mayıs 2024)

434 Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, kamuoyuyla paylaşılan verilerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak yerine aksi yönde bir karar alarak 2022 ve 2023 yılları için verileri daha az ayırtırılmış olarak sunmuştur. Örneğin TCK 256 ve 265 maddeleri ayrı ayrı değil, "Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar" bölüm başlığı altında topluca verilmektedir. Ayrıca, "işkence" (TCK 94) ve "neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence" (TCK 95), Sözleşme'deki tanıma uygun olmayan "eziyet" (TCK 96) suçu ile birlikte sunulmakta ve böylece işkence suçu, herhangi bir değerlendirmeye imkan vermeyecek şekilde görünmez kılınmaktadır. Dolayısıyla bu yıllara ilişkin veriler, Komite ile paylaşılan veri setiyle birlikte anlamlı bir yorum yapmaya imkan sağlamadığından kullanılamamıştır.

435 Verilerin sunumunun kolaylaştırılması için soruşturma evresinde savcılıklar tarafından verilen ve "diğer kararlar" olarak adlandırılan yetkisizlik, görevsizlik, birleştirme ve başka büroya aktarılma gibi kararlara ayrıca bir kategori olarak yer verilmemiştir.

Grafik 5: “İşkence” suçu ile “Görevi yaptırmamak için direnmek” suçu karşılaştırması - Soruşturma aşaması

Ne var ki karşı davalarda kullanılan kanun maddeleri yönünden soruşturmalarda ise Grafik 5’te daha net görülebileceği gibi tam tersi bir eğilim gözlemlenmektedir.

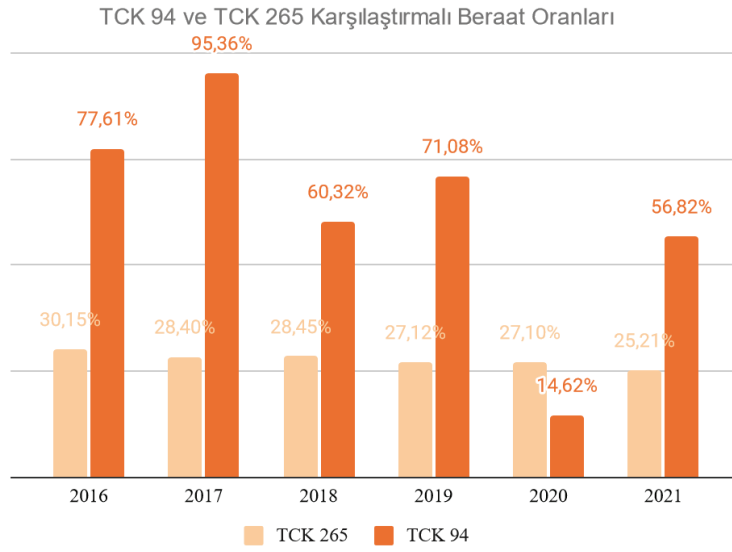
Tablo 24: Karşı davalar - Kovuşturma aşaması

Yıl	Beraat					Hapis cezası					Toplam mahkumiyet karar sayısı ⁴³⁶				
	TCK 94	TCK 95	TCK 96	TCK 256	TCK 265	TCK 94	TCK 95	TCK 96	TCK 256	TCK 265	TCK 94	TCK 95	TCK 96	TCK 256	TCK 265
2016	52	0	215	188	7378	11	0	177	0	5536	15	0	404	3	17095
2017	144	0	161	86	7059	7	0	179	2	5701	7	0	365	10	17793
2018	38	0	282	100	8614	10	0	261	14	7002	25	0	585	39	21663
2019	59	10	413	84	8847	13	4	265	1	8006	24	4	571	3	23774
2020	25	4	192	60	6189	52	0	171	0	5705	146	0	416	7	16648
2021	50	0	402	83	9452	19	1	309	1	9609	38	1	674	3	28047

Yukarıda paylaşılan veriler, karşı davalar söz konusu olduğunda mahkemelerin de soruşturma evresinde kaydedilen savcılıkların eğilimine benzer bir eğilimde olduklarını göstermektedir.

436 Verilerin sunumunun kolaylaştırılması için kovuşturma evresinde mahkemeler tarafından verilen ve “diğer mahkumiyet kararları” olarak adlandırılan diğer hürriyeti bağlayıcı kararlara ayrıca bir kategori olarak yer verilmemiştir.

Grafik 6: "İşkence" suçu ile "Görevi yaptırmamak için direnmek" suçu beraat oranları

Grafik 6'da görülebileceği gibi mahkemeler, "işkence" suçundan yargılanan kamu görevlileri hakkında beraat kararı vermeye son derece meyillidir. Ne var ki özellikle barışçıl protesto ve gösterilerde işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılanlara yöneltildiği görülen "görevi yaptırmamak için direnmek" suçundan yargılanan kişileri mahkemelerin beraat ettirme eğilimleri yoktur.

Bu karşılaştırma, karşı davaların işkence faileri aleyhine şikâyetle bulunulmaması açısından caydırma/yıldırma yöntemi olarak sistematik kullanıldığı gözlemini kuvvetlendirmektedir.

12 VE 13. MADDELERE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- Resmi ve/veya resmi olmayan gözaltı yerlerinde ya da barışçıl gösteri ve yürüyüşlere katılanlara yönelik işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile ilgili İstanbul Protokolü'ne uygun olarak derhal, tarafsız, bağımsız ve etkili soruşturmaların başlatılmasını ve yürütülmesini güvence altına almalıdır,
- İşkence ve diğer kötü muamele iddialarının savcılar tarafından re'sen soruşturulmasını sağlamaya yönelik etkin önlemler almalıdır,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 10b) tavsiye edildiği gibi, işkence ve diğer kötü muamele faili olduğu iddia edilen kişilerin, özellikle iddia edilen eylemi tekrarlama, işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakıldığını iddia eden kişiye karşı misilleme yapma veya soruşturmayı engelleme riski varsa, soruşturma süresince derhal görevden uzaklaştırılmasını sağlamalıdır,
- Soruşturmaları yürüten savcılarının sayısını, yetkisini ve eğitimini artırarak savcılığın etkinliğini ve bağımsızlığını güçlendirmelidir,
- Savcılarının ve adli makamlarının, kurumsal aidiyetlerine bakılmaksızın, İstanbul Protokolü ve İlkeleri'nin nasıl uygulanacağını bilen yetkin sağlık personeli ve adli tıp hekimleri tarafından hazırlanan işkence ve diğer kötü muameleye belgeleyen tüm tıbbi raporları okumalarını ve dikkate almalarını sağlamalıdır,
- İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 2. maddesinde "Hiçbir istisnai durum, ne harp hali ne de bir harp tehdidi, dahili siyasi istikrarsızlık veya herhangi başka bir olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez" şeklinde ifade edilen mutlak işkence yasağının gereği olarak Temmuz 2015'ten itibaren sokağa çıkma yasakları ve çatışmalar bağlamında ve 2016'daki başarısız darbe girişimi sonrasında ve OHAL kapsamında meydana gelen yaşam hakkı ve işkence yasağı ihlallerine ilişkin ciddi iddialara yönelik etkili soruşturmalar (geçmişte takipsizlikle sonuçlanan soruşturmaların yeniden başlatılması da dahil olmak üzere) yürütülmesini sağlamalıdır,

12 VE 13. MADDELERE İLİŞKİN ÖNERİLER

- Temmuz 2015'ten itibaren sokağa çıkma yasakları ve çatışmalar bağlamında ve 2016'daki başarısız darbe girişimi sonrasında ve OHAL sürecinde yaşam hakkı ve işkence yasağı ihlallerine ilişkin ciddi iddiaların yaygınlığı göz önüne alındığında bu dönemdeki iddialarla ilgili Minnesota Protokolü ve İstanbul Protokolü uyarınca tarafsız, bağımsız ve etkili soruşturma süreçlerinin amaca uygun başlatılabilmesine yönelik kapsamlı bir Eylem Planı hazırlamalı ve bu Eylem Planı'nı uygulamalıdır,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 12b) tavsiye edildiği gibi, amir konumundaki kişiler de dahil olmak üzere işkence faillerinin ve suç ortaklarının usulüne uygun olarak kovuşturulmasını ve suçlu bulunmaları halinde eylemlerinin ağır niteliğiyle orantılı cezalar almalarını sağlamalıdır,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 12c) tavsiye edildiği gibi, adil ve yeterli tazmin de dahil olmak üzere, işkenceye maruz bırakılanlara etkili onarım ve telafi sunmalı ve mümkün olduğu derecede tam rehabilitasyon sağlamalıdır,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 16a) tavsiye edildiği gibi, kolluk görevlileri tarafından işkence ve diğer kötü muameleye varan aşırı güç kullanımına ilişkin tüm iddiaların hızlı, tarafsız ve etkili bir şekilde soruşturulmasını, faillerin kovuşturulmasını ve bu fiillere maruz bırakılanların yeterince tazmin edilmesini sağlamalıdır,
- Yakın zamanda gözaltında gerçekleşen ölümlere ilişkin tarafsız, bağımsız ve etkili soruşturmalar yürütülmesini sağlamalıdır,
- Hapishanelerde son dönemde meydana gelen ölümlere ilişkin tarafsız, bağımsız ve etkili soruşturmalar yürütülmesini sağlamalıdır,
- Son dönemdeki zorla kaybetme iddialarına ilişkin tarafsız, bağımsız ve etkili soruşturmalar yürütülmesini sağlamalıdır,
- Kalan davaların zamanaşımı nedeniyle önümüzdeki birkaç yıl içinde düşme riskini de göz önünde bulundurarak, AİHM kararlarına konu olanlar ve BM Zorla ve İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu tarafından tespit edilenler de dahil olmak üzere, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ve 1990'larda OHAL bölgesinde yaygın ve sistematik olarak uygulanan zorla kaybetmelere ilişkin tarafsız, bağımsız ve etkili soruşturmaların uygun şekilde başlatılması için kapsamlı bir Eylem Planı hazırlamalı ve uygulamalıdır,
- AİHM kararlarının titizlikle uygulanmasını sağlamalıdır,
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından da denetlendiği üzere, AİHM kararlarıyla çelişen eylemlerde bulunan kişilerin tespiti ve bunlara cezai yaptırımların uygulanması için hukuki önlemleri almalıdır,
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin, gerekli düzenlemelerin hazırlanmasında sivil toplumun, işkence görenlerin ve ailelerinin katılımına ilişkin tavsiyelerini uygulamalıdır,
- Kendi yasasına göre de bir soruşturma organı olmayan Kolluk Gözetim Komisyonu, Komite'nin kolluk görevlileri hakkındaki şikayetleri soruşturmak üzere bağımsız bir organ kurulması yönündeki tekrarlanan tavsiyesini karşılamadığından, İstanbul Protokolü Bölüm III'te belirtilen ilkeler ışığında bağımsız bir soruşturma organının kurulması için yasal düzenleme yapmalıdır,
- İşkence ve diğer kötü muamele şüphesi altındaki kolluk görevlileri ile ilgili, olası faillerin soruşturma sürecine müdahalesi riskini ortadan kaldırmak amacıyla, bağımsızlığı güvence altına alınmış şikayet mekanizmaları oluşturmalıdır,
- İşkence ya da kötü muameleye maruz kaldığı iddia edilen kişileri, tanıkları ve onların ailelerini işkenceyi bildirmelerini engelleyecek şekilde gözdağı vermek amacıyla "karşı dava" tehdidi dahil her türlü şiddet, yıldırma veya misillemeye karşı korumalıdır.

VIII. SÖZLEŞME’NİN 14. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR

Giderim, onarım ve rehabilitasyon hakkında

81. Hükümet, bu konudaki sorulara⁴³⁷ verdiği cevapta⁴³⁸ yalnızca 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun ile ilgili kimi verilere yer vermiş ancak başka hiçbir açıklama ya da veri paylaşmamıştır.

20 yıl önce yürürlüğe giren bu kanunun, adından, amacından ve kapsamından da anlaşılacağı gibi, özel olarak işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalanlara yönelik giderim ve kapsamlı onarım hakkının sağlanması ile hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle, işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalanlara yönelik giderim ve kapsamlı onarım hakkı ile ilgili konu ve sorularda 5233 sayılı kanuna atıf yapılması ve bu kanun ile ilgili verilerin paylaşılmasına artık son verilmelidir.

Öte yandan, her ne kadar hükümetin bu konuda yöneltilen sorulara verdiği cevapta yer verilmemiş ise de “Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,”⁴³⁹ hükümetin beşinci dönemsel raporunu sunduğu tarihten dört ay önce yani 10 Haziran 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kararname, “suç mağdurlarına sağlanan hizmet ve yardımlara ilişkin esasları ve bu hizmetlerin yerine getirilmesine dair görev, yetki ve sorumlulukları”⁴⁴⁰ düzenlemektedir. “Tedavi veya rehabilitasyona ihtiyaç duyan mağdurları yönlendirmek,” “kırılgan gruplara sunulacak hizmetler” arasında yer almaktadır.⁴⁴¹ Fakat gerek bu kararnamede⁴⁴² gerekse de bu kararnameye dayanılarak çıkarılan ve 30 Haziran 2021 tarihinde yürürlüğe giren “Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği”nin yalnızca bir yerinde⁴⁴³ ve o da sadece “neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence suçlarından” mağdur olanlara sunulacak kimi hizmetlerden söz edilmektedir.

Kararnamede hak özneleri daraltılmakta ve suçtan zarar görmenin kendisi ve sonuçları görmezden gelinmektedir. Bu nedenle “yardım” terimi tercih edilmekte ve özellikle işkence ve diğer ağır insan hakları gibi alanlarda doğrudan devletin ihlali olduğu suçlara ilişkin suçtan zarar görmenin bir sonucu olarak sahip olunacak haklardan bahsedilmemektedir. Oysa işkence görenler özelinde, kamu görevlisinin fail olduğu suçlar yönünden insan hakları hukuku araçları, başta İKS’nin 14. maddesi ve Komite’nin 3 No’lu Genel Yorumu⁴⁴⁴ ile bu yoruma dayalı 12 Şubat 2016 tarihli BM Genel Kurul Kararı⁴⁴⁵ olmak üzere uzun süredir çok değerli standartlar oluşturmuştur.

Komite’nin, 3 No’lu yorumunda “giderim hakkı önündeki engeller” bağlamında vurguladığı gibi özellikle işkence gibi esas olarak kamu görevlilerinin fail olduğu eylem ya da ihmaller açısından, suçtan zarar gören kişilerin giderim hakkının önemli bir bileşeni, ilgili devletin bir mağdura sağlanan veya verilen giderim tedbirlerinin, eylem veya ihmal yoluyla Sözleşme’nin ihlal edilmesinden kaynaklandığını açıkça kabul etmesidir. Bu sebeple Komite, kalkınma tedbirleri ya da insani yardım sağlanması şeklindeki bir anlayışın işkence ve kötü muameleye maruz kalanların haklarının telafisi yerine geçmeyeceğinin altını çizmektedir.⁴⁴⁶

437 CAT/C/TUR/QPR/5, para.44 ve 45.

438 CAT/C/TUR/5, para. 195-198.

439 Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname no. 63) (10 Haziran 2020). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.63.pdf>. (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

440 Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname no. 63) (10 Haziran 2020), Madde 1.

441 Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname no. 63) (10 Haziran 2020), Madde 7(3-d).

442 Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname no. 63) (10 Haziran 2020), Madde 6(1).

443 Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği (30 Haziran 2021), Madde 63(1).

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=38565&mevzuatTur=KurumVeKurulYonetmeli&mevzuatTertip=5>. (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

444 BM İşkenceye Karşı Komite (13 Aralık 2012). *General comment No. 3 (2012) on the implementation of article 14 by States parties* (CAT/C/GC/3). <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/catcgc3-general-comment-no-3-2012-implementation>. (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

445 BM Genel Kurulu (12 Şubat 2016). *UN General Assembly Decision no. 70/146*.

<https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/70/146&Lang=E>. (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2024)

446 CAT/C/GC/3, para.37.

Sonuç olarak, bu kararname, işkence görenler özelinde uluslararası toplumun giderim ve rehabilitasyon dahil kapsamlı onarım ve hukuk yolları gibi yıllardır biriktirmiş olduğu asgari standartlara hürmet etmeyen, nesnel kriterlerle hak sahipliğini tanımlamayan, işkence ve diğer ağır insan hakları ihalleri yönünden kamusal yükümlülüğü de hayırseverlik standartlarında değerlendiren bir yaklaşımı esas almaktadır.

82. Raporlama döneminde giderim ve “eski duruma iade, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve hakikat hakkı ve yinelenmeme güvencelerini” içeren kapsamlı onarım kavramı benimsenmemiş ve ilgili hukuk mekanizmaları uygulamaya geçirilmemiştir. Dahası, Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından Mart 2016’da yayımlanan “Mağdura Yaklaşım Kılavuzu”nun⁴⁴⁷ yukarıda yer verilen kararnameden sonraki adıyla Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından yayımlanan Nisan 2021 tarihli revize edilmiş baskısı⁴⁴⁸ bu süreçteki olumsuz gidişatin somut bir örneğini oluşturmaktadır.

Mart 2016 tarihli kılavuzun 4. bölümü olan “Kırılğan Gruba Mensup Mağdurlara Yaklaşım,”⁴⁴⁹ “İşkence Suçu Mağdurlarına Yaklaşım” bölümünü de içeren 12 alt bölümden oluşmaktaydı. Ancak kılavuzun Nisan 2021’de revize edilen baskının 3.2. bölümü olan “Kırılğan Gruplara Yaklaşım,”⁴⁵⁰ 2016 versiyonunda yer alan “İşkence Suçu Mağdurlarına Yaklaşım” başlıklı bölüm çıkarılarak 11 alt bölüme indirilmiştir. Bu bölüm kaldırılarak “İşkencenin görünmezliği” sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca işkence kavramına sadece bir yerde, “Terör Suçu Mağdurları” başlıklı 3.2.8. alt bölümünde,⁴⁵¹ “Terör saldırısı nedeniyle ölen, yaralanan, kaçırılan, işkence gören, tehdit edilen kişiler doğrudan terör mağdurlarından bazılarıdır”⁴⁵² ifadeleriyle yer verilerek işkence gibi esas olarak kamu görevlilerinin fail olduğu eylemler ve devletlerin asli sorumluluğunun zihinlerden bütünüyle çıkarılması çabasına girişilmiştir.

Giderim meselesi, bütüncül bir biçimde değerlendirilmeyerek yalnızca maddi boyutuyla sınırlı biçimde ele alınmaktadır. Kişisel sorumlulukları temelinde kişilerden tazminat talebi ya da hizmet kusurundan ötürü idareden tazminat talebi olmak üzere, zararın tazminine ilişkin iki yol öngörülmüştür. İki hukuki eylem de sadece maddi ve manevi zararın tazmini prensibine dayanmaktadır. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 13. maddesi uyarınca, tazminat talebiyle dava açılması süresi, hak ihlalini gerçekleştiren idari eylemin öğrenilmesinden itibaren bir yıl, her koşulda idari eylem tarihinden beş yıl ve ilgili idareye yapılan başvurunun reddedilmesinden ya da 30 gün cevapsız bırakılmasından sonra 30 gün olarak belirlenmiştir. Öte yandan, işkence ve diğer kötü muameleden doğan zararın tazminine ilişkin özel hükümlerin bulunmaması, genellikle mahkemelerin işkence görenlere tazminat verilmesine hükmetmemesiyle sonuçlanmaktadır. İşkence görenler lehine açılmış tazminat davası sayısı ve tazminata hükmedilen davaların sayıları ile iç hukukun imkan verdiği şekilde AIHM tarafından verilen kararlar ve idari davalar sonucu ödenen tazminatların fail kamu görevlilerine rücu edildiği vakaların sayısı da tarafımızca bilinmemektedir.

83. İşkenceye maruz kalanlar ve yakınları için devlet tarafından yürütülen etkin herhangi bir rehabilitasyon faaliyeti bulunmamaktadır.

Fail bir kamu görevlisi olduğundan, işkence görenin bir devlet kurumunun sunduğu rehabilitasyon hizmetinden kaçınması olasıdır. Bu nedenle, beş tedavi ve rehabilitasyon merkezi bulunan TİHV gibi rehabilitasyon programları sağlayan çeşitli devlet dışı yapılar mevcuttur. Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV) ve Şiddet ve Göç Mağdurları Rehabilitasyon ve Adaptasyon Merkezi (SOHRAM), sınırlı imkanları dahilinde işkence görenlere tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunmaktadır. Ancak hükümet, işkence ve diğer kötü muamele görenlerin tedavisi ve rehabilitasyonunda uzmanlık sahibi bu kuruluşlara söz konusu kişileri sevk etmek noktasında hiçbir sorumluluk almamaktadır. Dahası, yukarıda⁴⁵³ paylaşıldığı gibi bu kurumlardan olan TİHV çalışanları yargısal tacizler aracılığıyla misillemelere maruz bırakılmaktadır.

447 Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı (Mart 2016). *Mağdura Yaklaşım Kılavuzu*.

https://www.medikalakademi.com.tr/?get_group_doc=22/1458823956-magdura_yaklasim_kilavuzu.pdf.(Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

448 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı (Nisan 2021). *Mağdura Yaklaşım Kılavuzu*.

<https://magdur.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/magdura-yaklasim-kilavuzu>.(Erişim tarihi: 9 Mayıs 2024)

449 Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı (Mart 2016), s. 29-54.

450 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı (Nisan 2021), s.21-57.

451 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı (Nisan 2021), s.46-49.

452 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı (Nisan 2021), s.46

453 Bkz. para.47.

14. MADDEYE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- Komite'nin, taraf devletlerin bu madde kapsamındaki yükümlülüklerinin niteliğini ve kapsamını ayrıntılarıyla açıklayan, Sözleşme'nin 14. maddesinin uygulanmasına ilişkin 3 No.lu Genel Yorumu ışığında, "giderim hakkı"nın uygulanması için gerekli tüm tedbirleri kapsayan özel bir kanun çıkarmalıdır,
- Komite'nin önceki dönem sonuç gözlemlerinde de (para, 40) tavsiye edildiği gibi, işkence ve kötü muameleye maruz bırakılanların, adil ve yeterli tazminat hakkı ve mümkün olduğunca tam rehabilitasyon araçları da dahil olmak üzere, giderim elde etmelerini sağlamalıdır,
- Tazminat davası açma süresini kısıtladığı için 2577 sayılı Kanun'un 13. maddesi ile düzenlenen tazminat davalarındaki zamanaşımı süresini kaldırmalıdır,
- İşkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılan kişilerin kendi seçtikleri bir hizmet sağlayıcıdan mevcut, uygun ve derhal erişilebilir rehabilitasyon hizmeti alabilmeleri için mümkün olan koşulları sağlamak üzere gerekli tüm önlemleri almalıdır,
- Hizmet sağlayıcının seçiminde işkence görenin katılımı esas olduğundan, işkence görenlere rehabilitasyon hizmeti sağlayan sivil toplum kuruluşlarının veya ilgili sivil kurumların çalışmalarını elverişli bir yasal ve idari ortamda yürütebilmelerini sağlamalıdır,
- Bağımsız ve yeterli sağlık hizmeti sağlayıcıları da dahil olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının herhangi bir misilleme veya gözdağına maruz kalmamasını sağlamalıdır.

IX. SÖZLEŞME’NİN 15. MADDESİNİ İLGİLENDİREN KONULAR

Kayıt dışı ve zorla ifade alma uygulamaları hakkında

84. Hükümet, zorla ve kayıt dışı itiraf/ifade alma uygulamaları hakkındaki soruları⁴⁵⁴ cevapsız bıraktığı gibi Komite’nin bu konudaki sorularını “somut kanıt ve veri” ile desteklemesini de istemiştir.⁴⁵⁵

Temel hukuk ve usul güvencelerinin giderek zayıflatılması ile zamanla emniyet yetkilileri arasında “mülakat” ve “sohbet” olarak adlandırılmaya başlanan kayıt dışı ve çoğunlukla zorla ifade almaya çalışma yöntemi giderek yaygınlaşmıştır. Giderek arttığı gözlemlenen bu kayıt dışı ifade alma uygulamalarında alıkonulan kişi, niteliği değişen tehditler veya ödül vaatleriyle baskı altına alınarak zorla itirafta bulunmaya ve/veya ifade vermeye zorlanmaktadır. Bu kişilere bu kayıt dışı uygulamalar sırasında çoğunlukla “ajanlık” da teklif edildiği gözlemlenmektedir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi, yalnızca 2018 - 2022 yılları arasında kişilerin “mülakat” adı altında kayıt dışı ifade vermeye zorlandığı en az 77 vaka kaydetmiştir. Bu vakalar arasında 15, 16 ve 17 yaşındaki çocukların çeşitli tehditler ve/veya vaatlerle kayıt dışı bir şekilde ifade ve itiraf vermeye zorlandığı örnekler de bulunmaktadır. Bu vakaların detayları incelendiğinde ise büyük çoğunluğunun, Komite ile paylaşılan avukata erişim kısıtlamasıyla⁴⁵⁶ birlikte vuku bulduğu görülmektedir. Ankara Barosu’nun raporlarında⁴⁵⁷ yer verildiği gibi gözaltı merkezlerinde “Mülakat Odaları”nın olması bu uygulamaların son derece yaygın olduğuna işaret etmektedir. Bu hukuka aykırı uygulamalar o kadar olağan hale gelmiştir ki, mahkeme kararlarında yer almakta ve temyiz mahkemelerince yasal bir uygulama olarak kabul edilmektedir.⁴⁵⁸

15. MADDEYE İLİŞKİN ÖNERİLER

Taraf devlet;

- Giderek arttığı gözlemlenen, “mülakat” ve “sohbet” olarak adlandırılmaya başlanan kayıt dışı ve çoğunlukla zorla ifade almaya çalışma yöntemlerini engellemelidir,
- “Mülakat” ve “sohbet” olarak adlandırılan kayıt dışı ve çoğunlukla zorla ifade almaya çalışma yöntemlerinin yasaklanmasını yasal düzenleme ile güvence altına almalıdır.

Diğer Endişe Konusu Hususlara İlişkin Öneriler

Taraf devlet;

- BM İşkenceye Karşı Sözleşme’nin izlenmesi ile ilgili olarak cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim, yaş, etnik köken, azınlık statüsü, coğrafi konum ve milliyete göre ayrıştırılmış istatistiksel veriler sunmalı ve işkence ve diğer kötü muamele vakalarına ilişkin şikayetler, soruşturmalar, kovuşturmalar ve mahkumiyetler ile bu tür tüm yasal süreçlerin sonuçları ile rehabilitasyon ve tazminat da dahil olmak üzere giderim hakkına ilişkin bilgiler hakkında kapsamlı veriler derlemelidir.

454 CAT/C/TUR/QPR/5, para.46 ve 47.

455 CAT/C/TUR/5, para. 202.

456 Bkz. para.22.

457 Bkz. para.67.

458 Şanlıurfa 6. Ağır Ceza Mahkemesi, Esas no. 2017/295 ve Gerekçeli Karar no. 2018/46

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İŞKENCEYE KARŞI KOMİTE

TÜRKİYE’NİN BEŞİNCİ DÖNEMSEL RAPORU’NA İLİŞKİN SONUÇ GÖZLEMLERİ

14 Ağustos 2024*

* BM İşkenceye Karşı Komite’nin Türkiye’nin Beşinci Dönemsel Raporu’nu incelemesinin ardından 14 Ağustos 2024 tarihinde yayınlaştırılan Sonuç Gözlemleri, Komite’nin Türkiye’nin Beşinci Dönemsel Raporu’nu incelediği 80. Oturum’a özel sayfada bulunan İngilizce aslından (GE.24-13802) Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) tarafından çevrilmiş olup BM tarafından onaylanmış resmi çeviri niteliği taşımamaktadır. Metnin aslına erişmek için bkz. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=2750&Lang=en.

İşkence ve Diğer Zalimane Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme

Dağıtım: Genel
14 Ağustos 2024

Orjinal: İngilizce

İŞKENCEYE KARŞI KOMİTE

Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu'na ilişkin Sonuç Gözlemleri

1. Komite, Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu'nu¹ 17 ve 18 Temmuz 2024 tarihlerinde yapılan 2123. ve 2125. toplantılarında² değerlendirmiş ve işbu sonuç gözlemlerini, 25 Temmuz 2024 tarihinde yapılan 2134. toplantısında kabul etmiştir.

A. Giriş

2. Komite, taraf devlet ile Komite arasındaki işbirliğini geliştiren, raporun incelenmesine ve heyet ile diyaloga odaklanan basitleştirilmiş raporlama usulünü kabul ettiği ve dönemsel raporunu sunduğu için taraf devlete takdirlerini sunar.
3. Komite, taraf devletin heyetiyle yapıcı bir diyalog kurma fırsatı bulabildiği için ve Beşinci Dönemsel Rapor'un incelenmesi sırasında yöneltilen sorulara ve endişelere verilen yanıtlar için teşekkürlerini ifade eder.

B. Olumlu hususlar

4. Komite, taraf devletin, iletişim usulüne dair soruşturma usulünü Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü uyarınca 2017 yılında kabul etmesini memnuniyetle karşılamaktadır. Komite ayrıca, taraf devletin İnsan Hakları Konseyi'nin Özel Prosedürler mekanizmalarına yönelik açık davetini devam ettirmesini ve bu sayede raporlama döneminde bağımsız uzmanların ülkeye ziyaretler gerçekleştirmesini de takdir etmektedir.
5. Komite, taraf devletin, Sözleşme'yi ilgilendiren alanlarda, aşağıdakilerin kabul edilmesi de dahil olmak üzere, mevzuatı gözden geçirme ve yeni yasalar yapma girişimlerini de memnuniyetle karşılamaktadır:
 - a) Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ve ilgili müdürlükleri kuran, Suç Mağdurlarının Desteklenmesine dair 10 Haziran 2020 tarihli ve 63 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi;
 - b) Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nda değişiklikler yaparak ısrarlı takibi suç olarak tanımlayan 27 Mayıs 2022 tarihli ve 7406 sayılı Kanun;
 - c) Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Kurulu'nu kuran ve şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kapasitesini genişleten 25 Kasım 2023 tarihli ve 2023/16 sayılı Genelge.
6. Komite, bilhassa aşağıdakilerin kabul edilmesi olmak üzere, taraf devletin insan haklarına daha fazla korumaya sağlamak ve Sözleşme'yi uygulamak amacıyla politika ve usullerini değiştirme girişimlerini takdirle karşılamaktadır:
 - a) 2021 yılındaki 2021-2023 İnsan Hakları Eylem Planı;
 - b) 2021 yılındaki Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)

1 CAT/C/TUR/5.

2 Bkz. CAT/C/SR.2123 ve CAT/C/SR.2125.

C. Temel endişe konuları ve tavsiyeler

Önceki raporlama döngüsünden gelen takip konuları

7. Komite, bir önceki sonuç gözlemlerinde³ taraf devletten, karşı suçlamaların gözaltındaki kişiler veya yakınlarının işkenceyi bildirmemeleri için göz korkutma amacıyla kullanılması (para. 10 (c)); terörle mücadele operasyonları sırasında yargısız infaz ve kötü muamele iddiaları (para. 14); Avrupa Birliği ile Türkiye arasında 18 Mart 2016 tarihinde imzalanan anlaşma kapsamında geri gönderilen kişilerin bireysel olarak değerlendirilme fırsatına sahip olmalarını ve onların geri gönderme ve toplu geri sınır dışı edilmelerden korunmalarını sağlayacak tedbirler (para. 26 (d)) ve gazetecilerin ve insan hakları savunucularının gözünü korkutmak veya özgürce haber yapmaktan caydırmak amacıyla gözaltına alınmaları ve yargılanmalarına (para. 44 (b)) ilişkin tavsiyelerinin uygulanmasına dair Komite'ye bilgi vermesini talep etmişti. Komite'nin 31 Ağustos 2016 tarihinde sonuç gözlemlerinin takibi prosedürü kapsamında gönderdiği ilave bilgi talebine⁴ cevaben 8 Kasım 2016 tarihinde taraf devlet tarafından sunulan takip raporunda⁵ bu hususlara ilişkin yer alan bilgiler ışığında ve taraf devletin 24 Kasım 2016 tarihli mektubunda⁶ sunduğu ilave bilgilere atıfla Komite, önceki sonuç gözlemlerinin 10 (c), 14, 26 (d) ve 44 (b) paragraflarında yer alan tavsiyelerin yalnızca kısmen uygulandığına kanaat getirmiştir (bkz. işbu metnin 20, 24, 30 ve 36. paragrafları).

İşkencenin tanımı ve suç olarak kabul edilmesi

8. Komite, taraf devletin sunduğu ve işkenceyi suç sayan iç mevzuatın Sözleşme ile tamamlandığını ve Sözleşme ışığında yorumlandığını gösteren bilgileri not etmekle ve taraf devlet Anayasası'nın 90 (5) maddesinde yer aldığı gibi temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların iç hukuktaki üstünlüğünü dikkate almakla birlikte Türk Ceza Kanunu'nun 94. maddesinin Sözleşme'de yer alan işkence tanımını tam olarak kapsamamasından endişe duymaktadır. Komite, iç hukuktaki işkence tanımının, çektirilen acının amacına atıfta bulunmamasından ve savaş hali veya savaş tehdidi, iç siyasi istikrarsızlık veya başka herhangi bir kamusal acil durum gibi hiçbir istisnai durumun işkence için gerekçe olarak ileri sürülemediğini belirtmemesinden özellikle endişe duymaktadır. Komite bu bağlamda, Sözleşme'nin tanımı ile bir taraf devletin yasasındaki tanım arasındaki ciddi uyumsuzlukların cezasızlığı teşvik edebilecek fiili veya potansiyel boşluklar yarattığını belirten 2 No'lu Genel Yorumu'nu (2007) hatırlatır (bkz. CAT/C/GC/2, para. 9) (1, 2 ve 4. Maddeler).
9. Komite, işkence eylemlerinin gerçekleştirilmesinde acı çektirme amaçlarının belirtilmesi, mağdur dışındaki bir kişiyi korkutmak, zorlamak veya ondan bilgi ya da itiraf almak amacıyla yapılan eylemlerin de tanıma dahil edilmesi ve savaş hali veya savaş tehdidi, iç siyasi istikrarsızlık veya başka herhangi bir kamusal acil durum gibi hiçbir istisnai durumun işkencenin gerekçesi olarak ileri sürülemediğinin açıkça belirtilmesi de dahil olmak üzere taraf devletin, Ceza Kanunu'nun 94. maddesini, işkencenin tanımı ve Sözleşme kapsamındaki diğer yükümlülükleriyle uyumlu hale getirmesi yönündeki önceki tavsiyesini⁷ yinelemektedir.

Ulusal insan hakları kurumu ve ulusal önleme mekanizması

10. Komite, Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı Akreditasyon Alt Komitesi tarafından Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na yakın zamanda B statüsü verilmesini not etmektedir. Komite bu bağlamda, yönetim kurulu üyeleri arasında yeterli cinsiyet temsili de dahil olmak üzere kurumun çeşitlilikten yoksun olduğunu ve başkan da dahil olmak üzere tüm yönetim kurulu üyelerinin cumhurbaşkanı tarafından atandığını dikkate alarak [kurumun] yürütmeden bağımsız olmadığı yönündeki endişesini dile getirmektedir. Komite, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun ulusal önleme mekanizması olarak faaliyet gösterdiği durumlarda işkence ve kötü muamele vakalarını raporlama konusunda sessiz kaldığı iddialarından endişe duymaktadır (2, 11 ve 16. Maddeler).
11. Taraf devlet, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için ulusal kurumların statüsüne ilişkin ilkelere (Paris İlkeleri) tam uyumun sağlanması da dahil olmak üzere, ulusal insan hakları kurumunun bağımsızlığını güvence altına almak için gereken tüm tedbirleri almalıdır. Komite, taraf devleti, bunları yerine getirirken Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden ve ulusal önleme

3 CAT/C/TUR/CO/4, para. 49.

4 Bkz. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCAT%2FFUL%2FTUR%2F25040&Lang=en.

5 CAT/C/TUR/CO/4/Add.1.

6 Bkz. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2FC%2FTUR%2FCO%2F4%2FAdd.2&Lang=en.

7 CAT/C/TUR/CO/4, para. 18.

mekanizması olarak yürüttüğü faaliyetlerle ilgili olarak İşkenceyi ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezayı Önleme Alt Komitesi 'nden teknik destek ile kapasite geliştirme desteği ve tavsiye almaya davet eder.

Temel hukuk güvenceleri

12. Komite, özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilere, alıkonuldukları ilk andan itibaren yasada ve uygulamada her zaman yeterli hukuk güvencelerinin sağlanmadığına dair aldığı bilgilerden endişe duyduğunu ifade eder. Komite, aşağıdaki hususlara ilişkin bilhassa endişe duymaktadır:

- Bazı durumlarda, özellikle “toplu suçlar” ve terörle ilgili suçlar söz konusu olduğunda, kişiler hakim karşısına çıkarılmaksızın 48 saati önemli ölçüde aşan sürelerle gözaltında tutulabilmekte ve uygulamada mevzuatta belirlenen gözaltı sınırlarının etrafından dolaşmaktadır;
- Gözaltına alınan kişilerin bir avukata erişimleri yakalamanın ardından 24 saate kadar kısıtlanabilmekte; şüpheliler, bazen avukatlarına danışmadan veya avukatları hazır bulunmadan sorgulanmakta ve avukatlar ile müvekkileri arasındaki görüşmelerin gizliliği sağlanmamaktadır. Komite, bazı durumlarda avukatların müvekkileri hakkındaki dosyalara erişimlerinin engellenmesinden ve İmralı Hapishanesi'ndeki mahpuslar için söz konusu olduğu iddia edildiği gibi, mahpuslar ile avukatları arasında fiilen süresiz bir görüş yasağı ile sonuçlanan disiplin cezalarının uygulanmasından da endişe duymaktadır;
- Alıkonulan kişiler kendi seçtikleri bir hekim tarafından yapılan bağımsız sağlık muayenesinden geçirilmemekte, sağlık muayeneleri bazı durumlarda üstünkörü yapılmakta, işkence ve kötü muamele izleri yeterince belgelenmemektedir ve kolluk görevlilerinin, muayene eden hekim tarafından talep edilmediği durumlarda da sağlık muayeneleri sırasında doktor-hasta gizliliğini ihlal ederek sıklıkla [muayene ortamında] buldukları bildirilmektedir. (2. ve 16. Maddeler)

13. Taraf devlet, aşağıdakiler de dahil olmak üzere tüm temel hukuk güvencelerinin, alıkonulan herkes için özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları andan itibaren hem yasada hem de uygulamada güvence altına alınmasını sağlamalıdır:

- Gecikmeksizin bir hakim karşısına çıkarılma hakkı. Bu bakımdan, taraf devlet, yakalama ve gözaltının hukuka uygunluğunun bir hakim tarafından değerlendirilmesi için istisnası olmayan 48 saatlik bir azami süre sınırı belirlemek üzere mevzuatta değişiklik yapmayı düşünmelidir;
- Kendi seçeceği bir avukata veya ödeme gücü durumu atanmış bir avukata erişim ve danışma hakkı, sorgulama öncesi de dahil olmak üzere özel görüşmelerin gizliliğinin güvence altına alınması ve gerekli ve uygulanabilir hallerde ücretsiz, bağımsız ve etkili adli yardıma erişim hakkı. Avukatla görüşme hakkı hiçbir koşulda bir disiplin cezasının sonucu olarak sınırlandırılmamalıdır;
- Bağımsız bir hekim tarafından ücretsiz olarak veya kendi seçeceği bir hekim tarafından tamamen mahremiyet içinde muayene edilmeyi talep etme ve muayene edilme hakkı. Bu bağlamda taraf devlet, iddia edilen tüm işkence ve kötü muamele vakalarının, işkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu'nun (İstanbul Protokolü) revize edilmiş baskısı uyarınca, derhal tıbbi olarak belgelendirilmesini ve alıkonulan kişilerin yaralanmaları ve diğer tıbbi durumlarına ilişkin bilgileri içeren kayıtların özenle muhafaza edilmesini güvence altına almalıdır.

Alıkoyma koşulları

14. Yeni hapishane altyapısının inşası ve 7242 sayılı Kanun gibi yasal girişimlerin hayata geçirilmesi de dahil olmak üzere, taraf devletin alıkoyma koşullarının iyileştirilmesi ve aşırı kalabalığın azaltılması için son yıllarda gösterdiği önemli çabaları dikkate almakla birlikte, Komite:

- Taraf devletteki hapsedme oranının raporlama döneminde önemli ölçüde artmasından ve hapishane sistemi genelinde yüzde 110'un üzerinde bir aşırı kalabalıklaşma oranına yol açmasından;
- S tipi, Y tipi ve diğer yüksek güvenlikli hapishanelerdeki bazı mahpusların, fiili olarak tek başına hücreye kapatılma teşkil edecek şekilde günde 22 saatten fazla bir süre boyunca yeterli havalandırmanın olmadığı tek kişilik hücrelerde tutulmasından;⁸

8 Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları'nın (Nelson Mandela Kuralları), Kural 44.

- c) Mahpusların [bedenlerinin] aranmasını düzenleyen yeni mevzuata rağmen, çıplak aramaların (“detaylı aramalar”) bazen mevzuata aykırı olarak ve rutin bir şekilde, örneğin mahpuslar diğer hapisanelere veya hastaneye sevk edildiklerinde ya da avukatları veya aileleriyle görüştiklerinde, makul bir suç şüphesi olmaksızın gerçekleştirilmesinden;
- d) Hapishane sisteminde yeterli sayıda sağlık personeli bulunmamasından ve mahpusların sağlık kurullarına nakledilirken ve tedavileri sırasında sıklıkla kısıtlama [tekniklerine] maruz bırakılmasından ve uygun olmayan koşullarda tutulmasından; mahpusların hastanelere sevkine ilişkin kararların bazen sağlık uzmanları yerine hapishane idarecileri tarafından alındığı, sağlık muayenesi ve tedavi sırasında hapishane gardiyanlarının sıklıkla hazır bulunduğu ve hayati tehlike arz eden hastalıkları olan mahpusların kamu güvenliğine tehdit oluşturdukları iddiasıyla infazlarının geri bırakılmasının reddedildiğine dair gelen bilgilerden;
- e) Yeni doğum yapmış kadınların sağlık hizmetlerine ve bebeklerini emzirebilmeleri için uygun beslenmeye erişimlerinin yetersiz olduğu uygunsuz koşullarda tutulmasından ve bildirildiği üzere kadınların henüz doğum bakımı için hastanedeyken tutuklanmalarından ve kelepçelenmelerinden;
- f) İnfaz rejimi ve ceza infaz kurumları toplumsal cinsiyeti özellikle dikkate alacak şekilde tasarlanmadığından, alıkonulan çocukların eğitim, rehabilitasyon ve toplumla yeniden bütünleşme gibi özel ihtiyaçlarının, bu durumdan en çok etkilenenler kız çocukları olacak şekilde tam olarak karşılanamamasından; taraf devlette cezai sorumluluk yaşının düşük olmasından;
- g) Mahpusların şartlı tahliyesini onaylamak veya reddetmekle yetkilendirilen idare ve gözlem kurulları büyük oranda hapishane personelinden oluştuğu için [bu kurulların] kurumsal bağımsızlıktan yoksun olmasından ve iddialara göre, son derece keyfi bir şekilde faaliyet yürüterek özellikle insan hakları savunucularının, gazetecilerin ve siyasi saiki olan suçlamalarla mahkum edilen mahpusların tahliye ihtimallerine hanelerinden endişe duymaktadır. (2, 11-13 ve 16. Maddeler)

15. Taraf devlet;

- a) **Hapis dışı tedbirlerin uygulanması da dahil olmak üzere, alıkoyma koşullarını iyileştirme ve ceza infaz kurumlarındaki aşırı kalabalığı azaltma çabalarına devam etmelidir. Komite, bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Hapis Dışı Tedbirler için Standart Asgari Kurallar (Tokyo Kuralları) ile Kadın Mahpuslara Muamele ve Kadın Suçlular için Hapis Dışı Tedbirlere Dair Birleşmiş Milletler Kuralları'nı (Bangkok Kuralları) taraf devletin dikkatine sunar;**
- b) **Özgürlüğünden mahrum bırakılan tüm kişilerin hücrelerinin dışında yeterli zaman geçirmelerini ve düzenli olarak anlamlı sosyal etkileşimlerde bulunma imkanına sahip olmalarını sağlamalıdır. Dahası, taraf devlet, fiili olarak tek başına hücreye kapatılma da dahil olmak üzere, tek başına hücreye kapatılmanın bir mahpusun cezasıyla ilgili nedenlerle uygulanmamasını ve sadece son çare olarak istisnai durumlarda, mümkün olduğunca kısa süreli, bağımsız incelemeye tabi olacak şekilde ve sadece yetkili bir merciin izniyle kullanılmasını sağlamalıdır. Tek başına hücreye kapatılma, Mahpuslara Muamele Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları'nın (Nelson Mandela Kuralları) 43 ila 46. kuralları uyarınca hiçbir koşulda 15 günü aşmamalıdır.**
- c) **Özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilerin soyularak aranması uygulamasını istisnai durumlarla sınırlandırmalı ve bu tür aramaların yalnızca kesinlikle gerekli olduğunda ve makul bir suç şüphesi bulunduğu yapıldığında ve Nelson Mandela Kuralları'nın 50 ila 53. kuralları uyarınca gereklilik, makul olma ve orantılılık ölçütlerinin karşılanmasını yasada ve uygulamada güvence altına almalıdır;**
- d) **Nelson Mandela Kuralları'nın 24 ila 35 ve 47 ila 49. kuralları uyarınca, mahpuslara uygun tıbbi ve sağlık bakımı sağlanması için gerekli insani ve maddi kaynakların tahsis edilmesini sağlamalı, sevk sırasında kaçmaya karşı bir önlem olarak veya bir mahpusun kendisine veya başkalarına zarar vermesini veya mala zarar vermesini önlemek için mutlaka gerekli olduğu durumlar dışında, mahpuslara muayene ortamlarında kısıtlama [teknikleri] uygulanmasından kaçınılmalı, hekim-hasta ilişkisinin mahremiyetine saygı göstermeli ve mahpusların sağlıkları ilgili tüm kararlarda sağlık uzmanlarının nihai yetkiye sahip olmasını sağlamalıdır;**
- e) **Nelson Mandela Kuralları'nın 28 ve 48(2). kuralları ve Bangkok Kuralları'nın 5, 24, 42 (2) ve (3) ve 48 ila 52. kuralları uyarınca, kadın mahpusların, özellikle de hamile olan veya bebekleriyle birlikte hapishanede bulunanların yeterli sağlık, temizlik ve hijyen imkanlarına erişebilmelerini,**

toplumsal cinsiyete duyarlı koşullarda tutulmalarını ve doğum sürecinde, doğum sırasında veya doğumdan hemen sonra asla kısıtlama [tekniklerine] maruz bırakılmamalarını sağlamalıdır;

- f) **Asgari cezai sorumluluk yaşını yükseltmek ve çocuk adaleti standartlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak için gerekli yasal ve diğer tedbirleri, Birleşmiş Milletler Çocuk Adaletinin Uygulanmasına İlişkin Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları) ve Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Kuralları'nı (Havana Kuralları) dikkate alarak kabul etmelidir;**
- g) **Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmeliği, idare ve gözlem kurullarını oluşturan üyelerin bağımsızlığını temin etmek için bu kurulların yapısı yönünden gözden geçirmeyi düşünmelidir. Kurullar, mahpuslarla günlük olarak etkileşim halinde olan kişilerden oluşmamalı ve siyasi ya da başka sebeplerle uygunsuzca önyargılı olmamalıdır.**

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası

16. Komite, bazı durumlarda herhangi bir salıverilme ihtimalinin bulunmadığı ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası rejimine ilişkin endişelerini dile getirmektedir. Komite, bu tür cezalara çarptırılan yaklaşık 4.000 mahpusun, sosyal temas ve ziyaretleri ciddi şekilde kısıtlayan katı alıkonulma koşullarından özellikle kaygılıdır ve bu tür kısıtlamaların sağlık ortamlarında dahi uygulanmaya devam etmesinden endişe etmektedir. Komite, halen İmralı Hapishanesi'nde tutulan Abdullah Öcalan, Hamili Yıldırım, Ömer Hayri Konar ve Veysi Aktaş'ın 25 Mart 2021 tarihinden bu yana kimseyle iletişim kuramayacak şekilde tutulmalarından derin endişe duymakta ve bu kişilerden bazılarının dokuz yılı aşkın bir süredir avukatlarıyla görüşülmediğini kaydetmektedir. (2, 11 ve 16. Maddeler)
17. **Taraf devlet, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını kaldırmak için Ceza Kanunu'nu ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'u gözden geçirmeyi düşünmelidir. Bu bağlamda, taraf devlet, müebbet hapis cezasına çarptırılan mahpusların makul bir süre sonra tahliye edilme veya cezalarında indirim yapılması olasılığına sahip olmalarını sağlamalıdır. Taraf devlet ayrıca, Abdullah Öcalan, Hamili Yıldırım, Ömer Hayri Konar ve Veysi Aktaş'ın aileleri ve avukatlarıyla ziyaret ve iletişimini derhal kolaylaştırmalı ve Nelson Mandela Kuralları'nın 43(3) ve 61. kuralları uyarınca bu tür temaslara sınırlama getirmekten kaçınmalıdır.**

Gözetiminde ölümler

18. Komite, gözetiminde ölümlerin yeterince soruşturulmadığını ve yürütülen soruşturmalara yaşamını yitirenlerin avukatlarının ve ailelerinin anlamlı bir şekilde dahil edilmediğini ve sivil toplum tarafından bağımsız bir şekilde izleme yapılmadığını gösteren bilgiler dolayısıyla kaygılıdır. Komite, taraf devletin gözetiminde ölümler ve bu ölümlere ilişkin kamuya açık raporlama konusunda sağladığı verilerin eksikliğini üzüntüyle karşılamaktadır. (2, 11-13 ve 16. Maddeler)
19. **Taraf devlet, gözetiminde gerçekleşen tüm ölümlerin, adli tıp incelemeleri de dahil olmak üzere, bağımsız bir organ tarafından, Olası Kanunsuz Ölümlerin Soruşturulması için Minnesota Protokolü'ne uygun olarak, hızlı ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını sağlamak üzere tedbirler almalı ve uygun hallerde gerekli yaptırımları uygulamalıdır. Taraf devlet, tüm alıkoyma yerlerindeki ölümler, bu ölümlerin nedenleri ve bu vakalar hakkındaki soruşturmaların sonuçları hakkında güncel ve ayrıştırılmış veriler tutmalıdır.**

İşkence ve kötü muamele iddiaları

20. Komite, kolluk ve istihbarat görevlileri tarafından kaba dayak, cinsel saldırı ve taciz ile bazı durumlarda elektrik şoku ve waterboarding kullanımı iddiaları da dahil olmak üzere, işkence ve kötü muamelelerin taraf devlette, özellikle de gözetim yerlerinde yaygın bir şekilde uygulanmaya devam ettiği iddialarından endişe duymaktadır. Komite, itiraf almak amacıyla uygulananlar da dahil olmak üzere 2016'daki darbe girişiminin ardından, 2023'te ülkenin güneydoğusunda meydana gelen depremlerin ardından ve terörle mücadele operasyonları bağlamında işkence ve kötü muamele iddialarındaki artıştan bilhassa endişe duymaktadır. Komite, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu da dahil olmak üzere terörle mücadele mevzuatının, avukata erişim ve gözetiminin hukuka uygunluğunun incelenmesi hakkı da dahil olmak üzere temel hukuk güvencelerini sınırlandırmak amacıyla sıklıkla uluslararası standartlara aykırı olarak kullanılmasından da endişe duymaktadır. (2, 4, 11-13, 15 ve 16. Maddeler).

21. Taraf devlet;

- a) Kolluk görevlileri ve istihbarat görevlileri tarafından uygulandığı iddia edilen tüm işkence ve kötü muamele iddiaları hakkında hızlı, tarafsız, kapsamlı, etkin ve bağımsız soruşturmalar yürütmeli; işkence veya kötü muamele fiilinin işlendiğine inanmak için makul gerekçeler olduğunda, iddia edilen fail veya faillerle hiyerarşik bağı olmayan yetkililerin re'sen soruşturma başlatmasını güvence altına almalı ve masumiyet karinesi ilkesi de gözetilerek bu tür fiilleri işlediğinden şüphelenilen kişilerin soruşturma süresince derhal görevlerinden uzaklaştırılmalarını sağlamalıdır;
- b) İşkence veya kötü muamele faili olduğundan şüphelenilen herkesi kovuşturmalı ve suçlu bulunmaları halinde bu kişilerin, işledikleri suçun ağırlığıyla orantılı cezalar almalarını ve işkenceye maruz bırakılan kişi ve/veya aile üyelerinin, zamanında ve uygun giderim ve tazminat elde etmelerini sağlamalıdır. Bu bağlamda, taraf devlet, olağanüstü hal dönemi mevzuatının ve kovuşturmayı engelleyen idari izinlerin cezasızlığa yol açmamasını güvence altına almalıdır.
- c) Terörle mücadele ve ulusal güvenlik politikaları ve uygulamaları ile birlikte terörle mücadele mevzuatının Sözleşme'de yer alan yükümlülüklerle tamamen uyum içinde olmasını ve yeterli ve etkili hukuk güvencelerinin varlığını temin etmek için terör suçlarıyla ilgili iç mevzuatını gözden geçirmeyi düşünmelidir.

Kolluk görevlilerinin aşırı güç kullanımı

22. Komite, "İç Güvenlik Paketi" adı verilen düzenleme kapsamında 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda yapılan ve kolluk görevlilerine, mala zarar verilmesini önlemek gibi yaşamı korumak için kesinlikle gerekli olmayan durumlarda da ölümcül güç kullanma izni veren değişikliklerden endişe duymaktadır. Komite ayrıca, protestoların denetlenmesi ve dağıtılması bağlamında kolluk görevlileri tarafından aşırı güç kullanımı iddialarından ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri bağlamında ters kelepçe gibi yasaklanmış kısıtlama yöntemlerinin kullanılmasından ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakkını ihlal eden tutuklamaları haklı göstermek için 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun keyfi bir şekilde uygulanmasından endişe duymaktadır. (2, 4, 11-13 ve 16. Maddeler).

23. Komite, taraf devlete aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmek için güç kullanımına ilişkin mevzuatını gözden geçirmeyi; yasallık, gereklilik, orantılılık ve ihtiyatlılık ilkelerini içeren açık rehber kurallar geliştirmeyi ve tüm kolluk görevlilerine bu uluslararası standartlar konusunda zorunlu ve kapsamlı eğitim verme çabalarını artırmayı düşünmelidir. Komite bu bağlamda, Kolluk Görevlilerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımına İlişkin Temel İlkeler'i, Kolluk Kuvvetlerinde Daha Az Öldürücü Silahlara İlişkin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Rehberi'ni ve Kolluk Kuvvetlerinin Barışçıl Protestolar Bağlamında İnsan Haklarını Teşvik Etmesi ve Koruması için Model Protokol'ü taraf devletin dikkatine sunmaktadır;
- b) Kolluk görevlileri tarafından işkence, kötü muamele ve aşırı güç kullanımına ilişkin tüm iddiaların hızlı, tarafsız, etkili ve bağımsız bir şekilde soruşturulmasını, faillerin kovuşturulmasını ve suçlu bulunmaları halinde eylemlerinin ciddiyetiyle orantılı cezalar almalarını ve mağdurlara yeterli şekilde tazminat sunulmasını güvence altına almalıdır;
- c) Ters kelepçe gibi gereksiz acı ve ıstiraba neden olan kısıtlama tekniklerinin kullanımını yasaklamalı ve kısıtlama [tekniklerine] yalnızca son çare olarak, mümkün olduğunca kısa süreler için ve sıkı bir düzenleme, denetim, gözetim ve belgelendirmeye tabi olarak başvurulmasını sağlamalıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde görev aldıklarında ve daha genel olarak güç kullanılmasının muhtemel olduğu tüm durumlarda kolluk görevlilerine vücut kameraları takılması değerlendirilmelidir;
- d) Yalnızca düşünce ve ifade özgürlüğü ile örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü haklarını kullandıkları için maruz kalabilecekleri her türlü taciz veya şiddete karşı herkesin korunmasını güvence altına alınmalıdır.

Geri göndermeme ilkesi

24. Komite, taraf devletin bölgedeki mülteci krizlerine yanıt verme konusundaki kayda değer çabalarını dikkate almakla birlikte sınır polislerinin, sınır geçişlerinde göçmenler ve sığınmacılara karşı aşırı güç kullandığına ilişkin iddialardan endişe duymaktadır. Komite, çocuklu ailelerin geri gönderme merkezlerinde alıkonulmasından endişe duymakta ve taraf devletin, Avrupa dışından sığınma talebinde bulunan bireylere mülteci

statüsü tanımayan Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve Protokol'deki deklarasyonunu sürdürüyor olmasını üzüntüyle karşılamaktadır. (2, 3, 11-13 ve 16. Maddeler).

25. Taraf devlet;

- a) İşkenceye maruz kalma tehlikesi altında olduğuna inanmak için esaslı nedenler bulunan hiç kimsenin bir başka ülkeye sınır dışı edilemeyeceğini, geri gönderilemeyeceğini veya iade edilemeyeceğini yasa ve uygulamada güvence altına almalı ve kendiliğinden bekletici mesele olma etkisi olan aleyhte kararlara itiraz etme hakkı da dahil olmak üzere usul güvencelerine etkili erişimi güvence altına almalıdır;
- b) Göçle ilgili meseleleri yürütmekle görevli kolluk görevlileri tarafından aşırı güç kullanıldığına dair tüm iddialar hakkında hızlı, tarafsız, bağımsız ve etkili soruşturmalar yürütmeli, aşırı güç kullandığından şüphelenilen kişilerin kovuşturulmalarını, suçlu bulunmaları halinde bu kişilerin işledikleri suçun ağırlığıyla orantılı cezalar almalarını ve mağdur ve/veya aile üyelerine, zamanında ve uygun giderim ve tazminat sunulmasını sağlamalıdır.
- c) Sınır dışı etme amacıyla bir kişiyi alıkoyma işleminin, kişinin içinde bulunduğu koşullar ışığında kesinlikle gerekli ve orantılı olduğuna karar verildiğinde yalnızca son çare olarak ve mümkün olduğunca kısa süreli uygulanmasını sağlamalıdır. Hapis dışı tedbirlerin uygulanmasını yaygınlaştırmaya yönelik çabalarını yoğunlaştırmalıdır. Çocuklar ve çocuklu aileleri yalnızca göçmenlik durumlarından dolayı alıkoymamalıdır.
- d) Mültecilerin Statüsüne ilişkin Sözleşme ve Protokolü'ndeki deklarasyonunu geri çekmeyi değerlendirmelidir.

Zorla ülkeye geri getirme ve iadeler

26. Komite, daha önce birçok Özel Prosedür mekanizması⁹ tarafından da dile getirildiği üzere, Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Kamboçya, Gabon, Kazakistan, Lübnan ve Pakistan'daki yetkililerin yanı sıra Kosova'daki¹⁰ yetkililerle koordinasyon halinde Hizmet/Gülen Hareketi ile bağlantılı olduğu iddia edilen kişilerin devlet destekli olarak buldukları ülkelerden çıkarılması ve zorla geri getirilmesine yönelik sistematik uygulamaya dair iddiaları endişeyle karşılamaktadır. Söz konusu kaçırma olaylarının Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) dahilyle gerçekleştiği ve zorla kaybetme ve diğer işkence ve kötü muamele biçimleri gibi insan hakları ihlallerine yol açtığı iddia edilmektedir. (2, 3, 11-13 ve 16. Maddeler).

27. Taraf devlet;

- a) Terörle mücadele kisvesi altındakiler ve Hizmet/Gülen Hareketi ile bağlantılı olduğu düşünülen veya bağlantılı olan kişilere yönelik olanlar da dahil olmak tüm hukuk dışı ülkeye geri getirme ve iadelere son vermelidir.
- b) Zorla kaybetmeyi açıkça suç olarak tanımlamalı ve tüm zorla kaybetme ve diğer işkence ve kötü muamele vakalarının bağımsız, etkili, kapsamlı ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını, sorumluların kovuşturulmasını ve suçlu bulunmaları halinde suçla orantılı cezalar almalarını sağlamalıdır. Bu bağlamda, Türk istihbarat görevlilerinin yargılanmasının önünde bulunan ve cezasızlıkla sonuçlanabilecek tüm yasal ve idari engelleri kaldırmalıdır;
- c) Örtülü iade ve zorla kaybetme mağdurlarının ve/veya ailelerinin yeterli tazminat ve rehabilitasyon da dahil olmak üzere giderim elde etmelerini sağlamalıdır;
- d) Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'yi onaylamayı düşünmelidir.

Olağanüstü hal

28. Komite, 8 Kasım 2016 tarihli mektubu da dâhil olmak üzere, 21 Temmuz 2016 ile 18 Temmuz 2018 tarihleri arasında Türkiye'de uygulanan olağanüstü hal ve buna bağlı olarak Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) kapsamındaki yükümlülüklerinin azaltılması hakkında taraf devlet tarafından

9 A/HRC/42/40, para. 56 ve

<https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gld=25209> üzerinden erişilebilecek TUR/5/2020 sayılı Bildirim.

10 Kosova'ya yapılan atıflar, Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı kararı bağlamında anlaşılmalıdır.

sağlanan bilgileri dikkate almaktadır. Ancak Komite, taraf devlet tarafından ilan edilen olağanüstü halin istisnai koşullarına yönelik olarak çıkarılan çok sayıda kararnamenin 7145 sayılı Kanun ile kalıcı hale getirilmiş olmasından endişe duymaktadır. Komite, bir ulusun hayatta kalmasına yönelik tehditlere karşı zaman zaman gerekli olabilen istisnai tedbirlerin devamlı olarak uygulanmasının sürdürülebilir olağan yönetim için uygun olmadığına ve asla işkence veya kötü muamele eylemlerinin cezasız kalmasına yol açmaması gerektiğine dikkat çeker. (2, 11–13 ve 16. Maddeler).

29. Taraf devlet, işkenceye karşı temel hukuk güvenceleri ve işkence ve kötü muamele vakalarının soruşturulması ve kovuşturulmasıyla ilgili olanlar da dahil olmak üzere, Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinin uygulanmasını olumsuz yönde etkileyen, daha sonra mevzuatta kalıcı hale getirilen olağanüstü hal yasalarını veya bunların hükümlerini gereklilik ve orantılılık ilkelerini de dikkate alarak acilen yürürlükten kaldırmayı değerlendirmelidir. Bu bağlamda, taraf devlet, işkence ve kötü muameleye karşı tüm temel hukuk güvencelerinin yasada ve uygulamada güvence altına alınmasını ve tüm işkence eylemlerinin derhal, etkili ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını, faillerin kovuşturulmalarını ve suçlu bulunmaları halinde uygun şekilde cezalandırılmalarını ve işkenceye maruz kalan kişilerin ve/veya ailelerinin, yeterli tazminat ve mümkün olduğunca eksiksiz bir rehabilitasyon için gerekli araçlar da dahil olmak üzere giderim elde etmelerini sağlamalıdır.

İnsan hakları savunucuları ve gazeteciler

30. Komite, taraf devletteki insan hakları savunucularının ve gazetecilerin, düşünce ve ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile insan haklarını geliştirme ve koruma haklarını meşru bir şekilde kullanmaları sonucunda tehdit, fiziksel taciz, tutuklama, yargılama, işkence ve kötü muameleye maruz kaldıkları iddialarını endişeyle karşılamaktadır. Komite, doğrudan Sözleşme ile ilgili konular üzerinde çalışan ulusal medya kuruluşlarının ve insan hakları savunucularının yargısal tacize maruz bırakılmalarından özellikle endişe duymaktadır (2, 11–13 ve 16. Maddeler).

31. Taraf devlet, insan hakları savunucularının ve gazetecilerin meşru çalışmalarını tehdit, misilleme, şiddet ve diğer taciz biçimlerinden uzak, elverişli bir ortamda yürütebilmelerini sağlamalıdır. Taraf devlet, insan hakları savunucuları ve gazetecilere yönelik tüm keyfi tutuklama, işkence, kötü muamele ve diğer taciz iddialarını derhal, kapsamlı ve tarafsız bir şekilde soruşturmalı, kovuşturmalı ve suçlu bulunanları uygun şekilde cezalandırmalı ve mağdurlara giderim sağlamalıdır.

Toplumsal cinsiyet temelli ve ev içi şiddet

32. Komite, kolluk görevlilerini eğitmek ve toplumsal cinsiyete dayalı ve ev içi şiddet eylemlerine karşı ulusal mevzuatını güçlendirmek için raporlama döneminde atılan adımları takdir etmekle birlikte taraf devletin, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden çekilme kararını esefle karşılamaktadır. Komite, önleyici ve koruyucu tedbir kararlarının yeterli süre boyunca verilmediği, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireyler söz konusu olduğunda toplumsal cinsiyete dayalı ve ev içi şiddet şikayetlerinin özellikle kırsal bölgelerde sıklıkla reddedildiği ve sığınma evi temininde yaşlı kadınlar ile ergenlik çağında oğlu veya engelli çocuğu olan kadınlara yönelik ayrımcılık yapıldığı iddialarından endişe duymaktadır (2, 12–13 ve 16. Maddeler).

33. Taraf devlet, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden çekilme kararını geri almayı değerlendirmeli ve devlet yetkililerinin veya diğer kurumların, taraf devletin Sözleşme kapsamındaki uluslararası sorumluluğunu ilgilendiren eylem ve ihmallerini içerenler de dahil olmak üzere, toplumsal cinsiyete dayalı ve ev içi şiddet eylemlerinin, re'sen soruşturma başlatılması da dahil olmak üzere, kapsamlı bir şekilde soruşturulmasını, fail olduğu iddia edilen kişilerin kovuşturulmalarını ve suçlu bulunmaları halinde uygun şekilde cezalandırılmalarını ve mağdurların veya ailelerinin adil ve yeterli tazminat ve rehabilitasyon da dahil olmak üzere giderim elde etmelerini sağlamalıdır. Taraf devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylerin karşı karşıya kaldığı özel riskleri ve zorlukları da dikkate alan eğitimler de dahil olmak üzere, kolluk görevlileri, sosyal hizmet çalışanları, sağlık personeli, avukatlar, savcılar ve hakimlere yönelik cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet eylemleriyle mücadele konusunda zorunlu eğitim verilmesi çabalarını iki katına çıkarmalıdır.

Eğitim

34. Komite, adli tıp doktorları ve diğer sağlık personeli de dahil olmak üzere hekimlere, revize edilmiş versiyonu dikkate alınarak İstanbul Protokolü eğitimleri verildiğine dair taraf devlet tarafından sağlanan bilgileri dikkate almaktadır. Ne var ki Komite, özgürlüğünden mahrum bırakılan kişiler ile çalışan hakimlerin, avu-

katların, kolluk görevlilerinin ve diğer ilgili personelin benzer eğitimleri alıp almadıklarına dair taraf devlet tarafından herhangi bir bilgi verilmemiş olmasını üzüntüyle karşılamaktadır (10. Madde)

35. Taraf devlet, savcılar ve hakimler de dahil olmak üzere ilgili tüm personelin, İstanbul Protokolü'nün revize edilmiş baskısına özen gösterilerek işkence ve kötü muamele vakalarını tespit etmek, belgelemek ve soruşturmak üzere özel olarak eğitilmelerini sağlamalıdır. Taraf devlet, Soruşturmalarda ve Bilgi Toplamada Etkili Görüşme İlkeleri'ni (Méndez Kuralları) sorgulama tekniklerinin gözden geçirilmesi ve revize edilmesine yönelik gelecekteki girişimlerine dahil etmelidir.

İşkence ve kötü muamele fiillerinin soruşturulması ve kovuşturulması

36. Taraf devletin, işkence ve kötü muamele eylemlerine ilişkin suç duyuruları, soruşturmalar, kovuşturmalar, mahkumiyet kararları ve verilen cezaların sayısına ilişkin yeterince ayrıntılı istatistikler sunmamış olması Komite tarafından üzüntüyle karşılanmaktadır. Komite, Sözleşme'nin 1. maddesinde yer alan işkence tanımına giren fiillerin, Ceza Kanunu'nun 94. maddesi kapsamında kovuşturulmak yerine, sıklıkla diğer suçlar olarak sınıflandırılarak kovuşturulduğuna dair alınan bilgilerden endişe duymaktadır. Komite, bu gibi hallerde zamanaşımı süresinin kovuşturma ve hesap verebilirlik önünde bir engel oluşturabileceği kaygısını taşımaktadır. Komite, 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun da dahil olmak üzere, işkence ve kötü muamele fiillerinin idari olarak hesap verebilirliği konusunda taraf devlet tarafından atılan olumlu adımları dikkate almaktadır. Fakat Komisyon'un doğrudan soruşturma yetkisinin bulunmaması üzüntüyle karşılanmaktadır. Komite, işkence iddiasıyla suç duyurusunda bulunan kişilerin yargısal tacize maruz kaldıkları yönündeki bilgilerden kaygı duymaktadır. Komite son olarak, diğerlerinin yanı sıra polis ve her rütbeden diğer kolluk görevlileri ve askeri personel de dahil olmak üzere memurlar ve diğer kamu görevlilerinin kovuşturulması için idari izin alınmasını gerektiren ve taraf devlette sıkça görülen yasal uygulamalara ilişkin duyduğu endişeyi dile getirir. Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı'na, personelinin eylemlerine ilişkin soruşturma ve kovuşturmaları, yalnızca söz konusu eylemlerin teşkilatın görev ve faaliyetlerinin bir parçası olduğunu belgeleyerek engelleme yetkisi veren 6532 sayılı Kanun'un 6. Maddesi bu bağlamda özellikle endişe vericidir (2, 4, 11-13 ve 16. Maddeler).

37. Taraf devlet, tüm işkence veya kötü muamele şikayetlerinin, fail olduğu iddia edilen kişilerle hiyerarşik bağı olmayan bağımsız bir kurum tarafından derhal, kapsamlı ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını, masumiyet karinesi ilkesini gözeterek şüpheli görevlilerin, özellikle de iddia edilen eylemi tekrar etme, mağdur olduğunu iddia eden kişiye karşı misilleme yapma, delillerin toplanmasına müdahale etme veya soruşturmayı başka bir şekilde engelleme riski varsa, soruşturma süresince derhal görevinden uzaklaştırılmasını ve fail olduğu iddia edilen kişilerin usulüne uygun olarak kovuşturularak suçlu bulunmaları halinde işledikleri suçun ağırlığıyla orantılı bir cezaya çarptırılmalarını sağlamalıdır. Bu bağlamda, Komite, taraf devlete:

- a) İşkence veya kötü muamele fiillerinin hızlı ve adil bir şekilde kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını engelleyen veya bu konuda isteksiz olduğunu gösteren, dolayısıyla cezanın kesinliği ilkesinin ihlali anlamına gelen engelleri kaldırmasını;
- b) İşkencenin tam anlamıyla yasaklanabilmesi ve kovuşturulabilmesi amacıyla, işkence ve kötü muameleye maruz kaldığını iddia eden kişilerin her türlü tacizden korunmasını güvence altına almasını;
- c) İşkence ve kötü muamele eylemlerine ilişkin suç duyuruları, soruşturmalar, kovuşturmalar ve mahkumiyet kararları ile verilen cezaların sayısına ilişkin ayrıştırılmış verileri derleyerek Komite'ye ve kamuoyuna sunmasını;
- d) Milli İstihbarat Teşkilatı görevlileri tarafından yapılan işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların bizzat teşkilat tarafından engellenmesinin önüne geçilebilmesi için 6532 sayılı Kanun'u gözden geçirmesini tavsiye etmektedir.

Hakimlerin ve avukatların bağımsızlığı

38. Komite, taraf devletin izlendiği süre zarfında hakimlerin, savcılarının ve avukatların bağımsızlığında ciddi bir gerileme görülmesinden endişe duymaktadır. Komite, Temmuz 2016'daki darbe girişimine yeterli şekilde karşılık verebilmek adına taraf devletin gerekli gördüğü istisnai tedbirleri dikkate almakla birlikte, yürütmenin yargı mensupları, savcılar ve diğer hukuk mesleği mensupları üzerindeki artan etkisinin işkence ve kötü muamelenin soruşturulması ve kovuşturulması üzerinde doğurabileceği etkilerden dolayı endişe duymaktadır. Komite:

- a) 2016'daki darbe girişiminin ardından hakimlerin ve avukatların toplu olarak görevden alınması ve Çağdaş Hukukçular Derneği'nden (ÇHD) dört avukatın tutuklanması da dahil olmak üzere toplu şekilde tutuklanmasından, müteakip yıllarda avukatlık mesleği mensuplarına yönelik tutuklama ve görevden almaların sürekli olarak artmasından¹¹ ve bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından da tespit edildiği üzere,¹² bazı davalarda ilgili mevzuatın hatalı yorumlanmasından hareketle avukatların tutuklanmış olmasından;
- b) Hakimler ve Savcılar Kurulu'ndaki hakim sayısını 22'den 13'e düşüren ve doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanan üyelerin oranını artırarak [kurulun] bağımsızlığını tehlikeye atan 2017 yılındaki Anayasa değişikliğinden;
- c) Hakimlerin ve Avukatların Bağımsızlığı Özel Raportörü tarafından da değinildiği üzere,¹³ baroların kararnamele yaygın bir şekilde kapatılması ve mal varlıklarına el konulmasından, Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Devlet Denetleme Kurulu'na baro başkanlarını ve yönetim kurulu üyelerini görevden uzaklaştırma yetkisi veren 2018 tarihli 5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nden ve Avukatlık Kanunu'nda değişiklik yaparak baroların öz yönetimine müdahale eden 7249 sayılı Kanun'dan özellikle endişe duymaktadır (2, 12, 13 ve 16. Maddeler).

39. Taraf devlet, Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun bağımsızlığı ve Yargı Bağımsızlığı Temel İlkeleri de dahil olmak üzere ilgili uluslararası standartlara uygunluğunu temin etmek de dahil olmak üzere, yargının tam bağımsızlığını, tarafsızlığını ve etkinliğini güvence altına almalıdır. Örgütlenme özgürlüğüne hakkına ve bağımsız avukatlık mesleğinin icrasına, Avukatların Rolüne Dair Temel İlkeler ile uyum içinde saygı gösterilmesini sağlamalıdır. Avukat ve hakimlere yönelik kovuşturmalar, ancak bağımsız, tarafsız ve etkili bir soruşturmanın ardından, ulusal ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde yürütülmelidir. Taraf devlet, avukatlık meslek örgütlerinin öz yönetimlerini, yetkililerden ve kamudan bağımsız olmalarını ve işlevlerini hükümetin veya diğer aktörlerin dış müdahalesi olmaksızın yerine getirebilmelerini güvence altına almalıdır.

Özgürlükten mahrum bırakma yerlerinin izlenmesi

40. Komite, taraf devletteki yaygın izleme kurulları ağını ve Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesi'nin sivil izleme kurulları için eğitim oturumları düzenlemesine katılımına ilişkin taraf devlet tarafından paylaşılan bilgileri dikkate almaktadır. Fakat Komite, sivil izleme kurullarına üye seçme sürecinin şeffaflıktan yoksun olmasından ve 2016 tarihli 673 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında olduğu gibi üyelerin kararname ile görevden alınabilmesinden endişe duymaktadır. Komite ayrıca, alıkoyma mekanlarına izleme ziyaretleri gerçekleştirilmesinde sivil toplum kuruluşlarına asgari bir rol biçilmesinden de kaygılıdır. Komite, İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi'nin en son raporunun ve Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesi'nin son üç ziyaret raporunun henüz yayınlanmamış olduğunu kaydetmektedir (2, 11 ve 16. Maddeler).
41. Komite, taraf devleti, üyelerinin seçimindeki şeffaflığı arttırmak da dahil olmak üzere sivil izleme kurullarının bağımsızlığını sağlamaya ve tüm izleme kurullarının özgürlükten mahrum bırakma yerlerine yaptıkları ziyaretlerin yeri, zamanı ve sıklığı ile bu ziyaretlerin bulguları ve takibine ilişkin bilgilerin zamanında kamuoyuna duyurulmasını iyileştirmeye davet etmektedir. Taraf devlet, özgürlükten mahrum bırakma yerlerine yapılacak izleme ziyaretlerine sivil toplum örgütlerinin katılımını kolaylaştırmalı ve teşvik etmelidir. Komite, İşkenceyi Önleme Alt Komitesi ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tüm geçmiş, bekleyen ve gelecek raporlarının yayınlanmasının kabul edilmesini taraf devlete tavsiye etmektedir.

Giderim

42. Komite, işkence ve kötü muameleyle maruz kalan kişilerin idari mekanizmalar yoluyla maddi veya manevi tazminat alabilecekleri ve tazminat talep etmek için hukuk davalarında davacı olabilecekleri yönünde taraf devlet tarafından sağlanan bilgileri dikkate almaktadır. Bununla birlikte Komite, işkenceye maruz bırakılan kişilerin haklarına ve rehabilitasyonuna özel olarak atıfta bulunan herhangi bir mevzuat veya ikincil düzenlemenin olmamasını üzüntüyle karşılamaktadır. Komite, *Mağdurlara Yaklaşım Kılavuzu*'nun 2016 basısında yer alan işkence mağdurlarına ilişkin alt bölümün sonraki baskılarda çıkarıldığı iddiasını da esefle karşılamaktadır (14. Madde)

11 A/HRC/50/36, para. 59.

12 *Alparslan Altan/Türkiye*, Başvuru No. 12778/17, Karar tarihi: 16 Nisan 2019 ve *Akgün/Türkiye*, Başvuru No. 19699/18, Karar tarihi: 20 Temmuz 2021.

13 A/73/365, para. 36.

43. Taraf devlet, işkence ve kötü muameleyle maruz kalan herkesin, failin kimliğinin tespit edilip edilmediğinden bağımsız olarak, adil ve yeterli tazminat hakkı ve mümkün olduğunca eksiksiz bir rehabilitasyon için gerekli araçların temin edilmesi de dahil olmak üzere giderim elde etmelerini sağlamalıdır. Taraf devlet bu bağlamda, işkenceye maruz kalan kişilerin hakları ve rehabilitasyonuna ilişkin mevzuat ve kılavuz yayınlamayı düşünmeli ve işkenceye maruz kalanların sayısı ve özel rehabilitasyon ihtiyaçları hakkında veri toplamalıdır. Taraf devlet, İşkence Mağdurları için Birleşmiş Milletler Gönüllü Fonu'na katkılarını sürdürmeyi değerlendirmeyi düşünebilir.

İşkence ve kötü muamele yoluyla elde edilen itiraflar

44. Komite, işkence ve kötü muamele yoluyla elde edilen delillerin kabul edilemez olduğunun Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 148. maddesinde düzenlendiğine dair taraf devlet tarafından sağlanan bilgileri dikkate almakla birlikte uygulamada her zaman bu hükme riayet edilmediğine dair iddiaları ve bu tür delillerin kabul edilemez olduğuna karar verilen davalara ilişkin taraf devletin sağladığı bilgilerin eksikliğini endişeyle karşılamaktadır (15. Madde)

45. Taraf devlet:

- a) İfadenin baskı altında alındığının kanıtı olarak işkence yapmakla suçlanan kişilerin aleyhine olan durumlar hariç, işkence veya kötü muamele yoluyla elde edilen itiraf ve ifadelerin uygulamada delil olarak kabul edilmemesini;
- b) Bir ifadenin işkence yoluyla elde edildiği iddia edildiğinde, bu iddianın derhal, etkili ve bağımsız bir şekilde soruşturularak failerin kovuşturulması ve suçlu bulunmaları halinde cezalandırılmalarını;
- c) Tüm polis memurları, ulusal güvenlik görevlileri ve askeri personel, hakimler ve savcıların, zorlayıcı olmayan sorgulama teknikleri, işkence ve kötü muamele yasağı ve yargının işkence altında yapılan itirafları ve tanık ifadelerini geçersiz kılma yükümlülüğü arasındaki bağlantıyı vurgulayan ve bu bağlamda Soruşturmalar ve Bilgi Toplamada Etkili Sorgulama İlkeleri'ni (Méndez Kuralları) dikkate alan zorunlu bir eğitime tabi tutulmalarını sağlamalıdır.

Veri toplama

46. Komite, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza vakaları da dahil olmak üzere, Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleriyle ilgili alanlarda ve bu tür verilerin talep edildiği diğer konularda taraf devletin Komite'ye kapsamlı ve ayrıştırılmış istatistiksel veriler sunmamış olmasını esefle karşılamaktadır. Komite, taraf devletin Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin etkin bir şekilde izlenebilmesi için odaklanmış ve düzenli veri toplama ve analiz sisteminin gerekli olduğuna dikkat çeker (2, 11–13 ve 16. Maddeler).

47. Taraf devlet, kamu görevlileri hakkında işkence, kötü muamele, aşırı güç kullanımı ve cebir yöntemleri ile görevi kötüye kullanma konularında alınan tüm şikayet ve ihbarlar da dahil olmak üzere, Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleriyle ilgili tüm konularda, bu tür şikayetlerin soruşturmaya yol açıp açmadığı, açtıysa [soruşturmaların] hangi merci tarafından yürütüldüğü, soruşturmaların disiplin tedbirlerinin uygulanması veya kovuşturmayla sonuçlanıp sonuçlanmadığı ve mağdurların giderim elde edip etmediğine ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere, kapsamlı ve ayrıştırılmış istatistiki bilgileri derleme ve yayınlama çabalarını yoğunlaştırmalıdır.

Takip prosedürü

48. Komite, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ve İmralı Hapishanesi'ndeki mahpusların aileleri ve avukatlarıyla görüşmelerinin kolaylaştırılması; olağanüstü hal sırasında yürürlüğe giren ve temel hukuk güvencelerinden yararlanmayı etkileyen mevzuatın yürürlükten kaldırılması ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi ve kovuşturulmasına yönelik çabalar (bkz. işbu metnin 17, 29 ve 33. paragrafları) hakkındaki tavsiyelerinin takibine yönelik 26 Temmuz 2025 tarihine kadar taraf devletten bilgi vermesini talep etmektedir. Bu bağlamda, taraf devlet, sonuç gözlemlerindeki diğer tavsiyeleri önümüzdeki raporlama dönemi içerisinde hayata geçirmeye yönelik planları hakkında Komite'yi bilgilendirmeye davet edilmektedir.

Diğer konular

49. Komite'ye sunulan raporun ve işbu sonuç gözlemlerinin, uygun dillerde, resmi internet siteleri, medya ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yaygın bir şekilde dağıtılması ve yaygınlaştırma faaliyetleri hakkında Komite'nin bilgilendirilmesi taraf devletten talep edilmektedir.
50. Komite, taraf devletin altıncı dönemsel raporu olacak bir sonraki raporunu 26 Temmuz 2028 tarihine kadar sunmasını beklemektedir. Taraf devletin basitleştirilmiş raporlama usulü çerçevesinde rapor sunmayı kabul ettiği göz önünde bulundurularak Komite, taraf devlete zamanı geldiğinde raporlama öncesi konular listesi iletacaktır. Konular listesine verilecek cevaplar, Sözleşme'nin 19. maddesi uyarınca taraf devletin altıncı dönemsel raporunu teşkil edecektir.

* Komite tarafından sehven verilen bilginin aksine, OHAL döneminde çıkarılan KHK'lar ile hukuk örgütleri kapatılmış olsa da herhangi bir baro kapatılmamıştır.

**Birleşmiş Milletler
İşkenceye Karşı Komite'ye
Türkiye'nin Beşinci Dönemsel
Raporu için Sunulan
Alternatif Rapor**

ve

**Birleşmiş Milletler
İşkenceye Karşı Komite'nin
Türkiye'nin Beşinci Dönemsel
Raporu'na İlişkin Sonuç Gözlemleri
(CAT/C/TUR/CO/5)**

TİHV Genel Merkezi

Kültür Mah. Mithatpaşa Cad. No: 49/11 Kat: 6,
Kızılay 06420 Çankaya, ANKARA
Telefon : +90 (312) 310 66 36
E-posta : tihv@tihv.org.tr

TİHV Diyarbakır Temsilciliği

Yenişehir Mah. Prof. Dr. Selahattin Yazıcıoğlu Cad.
Oryal My Office A-Blok No: 10-A Daire: 50 Kat: 14
21100 Yenişehir, DİYARBAKIR
Telefon : +90 (412) 228 26 61
E-posta : diyarbakir@tihv.org.tr

TİHV İstanbul Temsilciliği

Bozkurt Mah. Türkbeyi Sokak Ferah Apt. No:113/6
34375 Kurtuluş-Şişli, İSTANBUL
Telefon : +90 (212) 249 30 92
E-posta : istanbul@tihv.org.tr

TİHV İzmir Temsilciliği

Alsancak Mah. 1471. Sokak, Kenet 1 Sitesi No:1/1-2
35220 Konak, İZMİR
Telefon : +90 (232) 463 46 46
E-posta : izmir@tihv.org.tr

TİHV Cizre Referans Merkezi

Dicle Mah. Nurullah Cad. No: 57/1, 73200 Cizre, ŞIRNAK
Telefon : +90 (486) 616 86 07
E-posta : cizre@tihv.org.tr

TİHV Van Temsilciliği

Şerefiye Mahallesi, Santral 6. Sokak
Haydaroğlu İş Merkezi B – Blok No: 24/25 Kat: 2
65100 İpekyolu, VAN
Telefon : +90 (432) 214 11 37
E-posta : van@tihv.org.tr